

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЗАГОРОДНЮК АНДРІЙ ГРИГОРОВИЧ

УДК 342.729

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЗБОРИ, МІТИНГИ, ПОХОДИ
І ДЕМОНСТРАЦІЇ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____/А.Г. Загороднюк/

Науковий керівник: **Турченко Ольга Григорівна**, кандидат юридичних наук,
доцент

Вінниця – 2021

АНОТАЦІЯ

Загороднюк А.Г. Конституційне право громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації: питання теорії та практики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». – Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2021.

Дисертація є комплексним дослідженням конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації в контексті механізму його реалізації, яку здійснено із врахуванням теоретичної складової та практичного виміру.

У розділі 1 *«Теоретико-правова характеристика конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації»* обґрунтовано положення про комплексний характер конституційного права громадян України на збори, мітинги, походи і демонстрації як багатогранного, соціального, політичного і правового явища, що охоплює суб'єктивне конституційне право; форму безпосередньої демократії і комплексний правовий інститут.

Доведена доцільність введення нової дефініції «право на мирні публічні зібрання» як узагальнюючого поняття щодо всіх організаційних форм зібрань та запропоновано визначити його як відкрите, мирне, доступне кожному, публічне вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя з метою привернення уваги громадськості, органів державної влади чи місцевого самоврядування до відповідної проблеми або висунення до останніх певних вимог, на підтримку або осуд будь-якого рішення органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських ініціатив з питань політичного, економічного, соціального, культурного чи іншого життя суспільства, яке здійснюється в різних організаційних формах або в поєднанні цих форм з чи без використання засобів наочної агітації та звуко-підсилюючих технічних засобів

фізичними особами, політичними партіями, громадськими або релігійними об'єднаннями.

Удосконалено положення щодо змісту права на мирні публічні зібрання як природнього права людини, яке належить їй від народження, незалежно від урегульованості цього права на законодавчому рівні, що забезпечує можливість здійснення безпосередньої демократії.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо співвідношення та взаємопов'язаності права на мирні публічні зібрання з іншими конституційними правами та свободами: право на мирні публічні зібрання є основою реалізації свободи пересування, вільного вибору місця проживання; свободи думки і слова; права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; права брати участь в управлінні державними справами, у референдумах, вільно обирати і бути обраними; права на звернення; свободи творчості; права на страйк тощо.

На основі аналізу діяльності міжнародних інституцій у сфері прав та свобод людини, зарубіжного та національного законодавства запропонована авторська класифікація способів нормативно-правової регламентації порядку організації і проведення мирних публічних зібрань: а) ситуаційний; б) дозвіл/заборона; в) повідомлення й погодження; г) явочний порядок.

У роботі представлено авторський підхід до визначення ознак міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання, а саме: їх системоутворюючий характер, закріплення загальнолюдських цінностей, формування типової еталонної моделі поведінки, виокремлення яких дозволило сформулювати авторське визначення міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання як сукупності визнаних міжнародною спільнотою універсальних принципів і норм, що містяться у джерелах міжнародного права, які визначають мінімально необхідний зміст та обсяг прав людини та стандартів демократії у сфері мирних публічних зібрань та встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту.

У розділі 2 *«Механізм реалізації права на збори, мітинги, походи і демонстрації»* обґрунтовано позицію, що механізм реалізації права на мирні

публічні зібрання завжди є логічно послідовною, системною взаємодією різних суб'єктів права з втілення у життя приписів норм про права людини, а не спосіб здійснення прав та обов'язків виключно окремою особою; його не варто розглядати виключно у формально юридичному аспекті, оскільки він здійснюється під впливом суспільних, психологічних, економічних, моральних, релігійних, організаційних та інших факторів, які у сукупності створюють процес реалізації прав та свобод.

Запропоновано авторське визначення механізму реалізації права на мирні публічні зібрання як сукупності умов політичного, соціального-психологічного та організаційного характеру й правових засобів, прийомів і способів для публічного вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя.

Сформульований авторський підхід щодо визначення структури механізму реалізації права на мирні публічні зібрання як поєднання загальних та спеціальних його елементів, а саме: до загальних елементів механізму реалізації права на мирні публічні зібрання належать політичні, економічні, організаційні та умови іншого порядку, які надають реальну можливість здійснити право, а також правова культура і правосвідомість; спеціальні елементи структури представлені двома групами: нормативно-правовим механізмом реалізації досліджуваного права та інституційно-правовим механізмом реалізації права на мирні публічні зібрання.

Набули подальшого розвитку наукові підходи щодо змісту нормативно-правового й інституційно-правового механізму реалізації права на мирні публічні зібрання:

- нормативно-правовий механізм реалізації включає нормативне закріплення у поточному законодавстві, правозастосовних актах, які у тому числі передбачають спеціальні умови реалізації зазначеного права, а саме: вольову дію при здійсненні вимог формально закріпленої правової норми і спеціальний процедурний порядок здійснення права;

- інституційно-правовий механізм реалізації включає систему органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових осіб, спеціально

уповноважених органів, чия діяльність стосується права на мирні публічні зібрання, передбачає їх обов'язок сприяти у здійсненні цього права через встановлену певну сукупність юридичних засобів цілеспрямованого втілення в життя прав суб'єктів досліджуваного права та забезпечення можливостей поведінки людей підвищеними гарантіями.

На підставі аналізу судової практики щодо розгляду справ у сфері мирних публічних зібрань визначено коло питань, які слід враховувати під час розгляду зазначеної категорії справ: будь-які обмеження мають пройти перевірку на пропорційність як засіб забезпечення балансу інтересів, рівноваги між характером і ступенем втручання, який повинен визначатися лише метою та причиною втручання, надаючи перевагу тим, які передбачають його найменший рівень; пропорційність вимагає об'єктивної і докладної оцінки обставин, що впливають на проведення зібрань, і у разі конфлікту інших прав з правом на мирні публічні зібрання, рішення має бути засноване на паралельному аналізі відповідних конфліктуючих прав; підстави щодо підтвердження пропорційності дій з боку відповідних органів повинні бути такими, які мають відношення до справи, достатніми, переконливими, вагомими і спиратися на прийнятну оцінку лише фактів, а не підозр або припущень; автоматичне застосування обмежень порушує принцип пропорційності, оскільки у такому разі під їх дію підпадає занадто велике число заходів, щодо яких не були враховані конкретні обставини в кожному окремому випадку; будь-які обмежувальні заходи слід тісно пов'язувати з їх чіткими підставами, спрямовувати на досягнення конкретної мети або цілей і довести, що кожне обмеження відповідає реальним суспільним інтересам, які будуть порушені в разі його незастосування; слід виключити ситуацію, за якою можливо пред'являти до одних осіб, які бажають організувати зібрання, більш обтяжливі вимоги, ніж до будь-яких інших осіб, які виражають ті ж наміри.

У дисертаційному дослідженні обґрунтована необхідність до прийняття закону про мирні публічні зібрання вирішити питання щодо необхідності внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (Розділ II. Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність) щодо

визначення критеріїв відповідальності осіб, які організували або брали участь в мирному публічному зібранні; чітко визначити коло суб'єктів, щодо яких варто встановити адміністративну відповідальність.

Запропоновано конкретний підхід щодо предмету законодавчого регулювання свободи мирних публічних зібрань в Україні, а саме: у законі повинні міститися норми щодо юридичної термінології; чіткого переліку суб'єктів зібрань; прав і обов'язків організаторів та учасників; повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування під час їх проведення; підстав, способів, процедури обмеження права та суб'єктів, до повноважень яких входить прийняття такого рішення; виключний перелік органів, які слід повідомити про проведення зібрання до початку його проведення; строки повідомлення; виключний перелік умов, за яких правоохоронні органи можуть застосовувати примус; випадки проведення зібрань, які не потребують повідомлення; обов'язковість фахового й експертного обговорення, консультацій з громадськістю, врахування зауважень та рекомендацій за їх наслідками при прийнятті закону.

Ключові слова: збори, мітинги, походи, демонстрації, мирні публічні зібрання, міжнародні стандарти, підстави обмеження, дозвіл на проведення мирних зібрань, механізм реалізації права на мирні публічні зібрання, нормативно-правовий механізм реалізації, інституційно-правовий механізм реалізації, судові органи.

ABSTRACT

Zahorodniuk A. H. The constitutional right of citizens to assemblies, rallies, marches, and demonstrations: questions of theory and practice. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of the Doctor of Philosophy in the specialty 081 "Law" in the field of study 08 "Law". – Vasyl' Stus Donetsk National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2021.

The dissertation is a comprehensive study of the constitutional right of citizens to assemblies, rallies, marches, and demonstrations in the context of its implementation, which is executed with regard to the theoretical component and practical dimension.

The Unit 1 "Theoretical and legal characteristics of the constitutional right of citizens to assemblies, rallies, marches, and demonstrations" substantiates the provisions involving the complex nature of the constitutional right of Ukrainian citizens to assemblies, rallies, marches, and demonstrations as a multifaceted, social, political and legal phenomenon that covers the subjective constitutional law; a form of direct democracy and a comprehensive legal institution.

The expediency of introducing a new definition of "the right to peaceful public assembly" as a generalizing concept for all organizational forms of assemblies is proved and it is proposed to define it as open, peaceful, accessible to everyone, public expression of collective opinion on any issues of public life aimed at attracting public attention, public authorities or local self-government to the relevant issue or making certain demands, supporting or condemning any decision of public authorities or local self-government bodies, public initiatives on political, economic, social, cultural or other life spheres of society, which is performed in various organizational forms or in combination of these forms with or without the use of visual agitation and sound-amplifying technical means by individuals, political parties, public or religious associations.

The provision on the content of the right to peaceful public assembly as a natural human right belonging to an individual from birth has been improved, regardless of the regulation of this right at the legislative level, which provides for the possibility of direct democracy.

Scientific provisions on the relationship and interconnectedness of the right to peaceful public assembly with other constitutional rights and freedoms have been further developed: the right to peaceful public assembly is the basis for the exercise of freedom of movement, free choice of residence; freedom of thought and speech; the right to freedom of association in political parties and public organizations; the right to participate in the management of state affairs, in referendums, to freely elect and be elected; the right to appeal; to artistic freedom; to strike, etc.

Based on the analysis of the activities of international institutions in the field of human rights and freedoms, foreign and national legislation, the author proposes following classification of legal regulation methods of organizations and holding of peaceful public assemblies: a) situational; b) permission/prohibition; c) notification and approval; d) attendance order.

The author's approach to defining the features of international legal standards of the right to peaceful public assembly is presented in the paper, namely: their system-forming character, consolidation of universal values, formation of a standard reference model of behavior. The splitting of these features allowed formulating the author's definition of international legal standards of the right to peaceful public assembly as a set of universally recognized principles and norms contained in the sources of international law determining the minimum necessary content and scope of human rights and standards of democracy in the field of peaceful public assemblies and establishing positive obligations of states to ensure, protect and defend it.

The Unit 2 "Mechanism for exercising the right to assemblies, rallies, marches, and demonstrations" substantiates the view that the mechanism for exercising the right to peaceful public assembly is always a logically consistent, systematic interaction of various subjects of law to implement human rights regulations, and not a way of exercising rights and obligations exclusively by an individual. It should not be

considered exclusively in the formal legal aspect, as it is exercised under the influence of social, psychological, economic, moral, religious, organizational, and other factors that altogether create the process of realization of rights and freedoms.

The author offers a definition of the mechanism for realization of the right to peaceful public assemblies as a set of conditions of political, social-psychological, and organizational character and legal means, receptions, and ways for public expression of collective opinion on any questions of public life.

The author formulates an approach to defining the structure of the mechanism for realization of the right to peaceful public assemblies as a combination of its general and special elements, namely: general elements of the mechanism for realization of the right to peaceful public assemblies include political, economic, organizational and other conditions that provide a real opportunity to exercise the right, along with legal culture and legal awareness. Also, special elements of the structure are represented by two groups: the normative-legal mechanism for realization of the studied law and the institutional-legal mechanism for realization of the right to peaceful public assemblies.

Scientific approaches to the content of the normative-legal and institutional-legal mechanism of realization of the right to peaceful public assemblies have been further developed:

- normative legal mechanism for realization includes normative fixing in the current legislation, law-enforcement acts, which include special conditions of realization of the specified right, namely: volitional action at the realization of requirements of the formally fixed legal norm and special procedural order for realization of the right;

- institutional and legal mechanism of implementation includes a system of public authorities and local governments, officials, specially authorized bodies whose activities relate to the right to peaceful public assembly, provides for their obligation to assist in the exercise of this right through a set of legal means of purposeful implementation of the subjects rights of the studied law and the provision of opportunities for human behavior with increased guarantees.

Based on the analysis of case law on peaceful public assembly, a range of issues should be regarded when considering this category of cases: any restrictions should be tested for proportionality as a means of balancing interests, nature and extent of interference that should be determined only by the purpose and cause of the intervention, while also giving preference to those that provide the lowest level; proportionality requires an objective and detailed assessment of the circumstances affecting the meetings, and in the event of a conflict of other rights with the right to peaceful public assembly, the decision should be based on a parallel analysis of the relevant conflicting rights; the grounds for confirming the proportionality of the actions of the relevant authorities must be relevant, convincing, sound and based on an acceptable assessment of the facts alone and not of suspicion or conjecture; the automatic application of restrictions infringes the principle of proportionality, as in such a case they are subject to too many measures in respect of which the specific circumstances of each case have not been considered; any restrictive measures should be closely linked to their clear grounds, aimed at achieving a specific goal or objectives and proving that each restriction is in the real public interest to be violated if not applied; it is necessary to exclude a situation in which it is possible to impose more burdensome requirements on some persons wishing to organize a meeting than on any other persons expressing the same intentions.

The dissertation substantiates the need to adopt a law on peaceful public assemblies to address the need to amend the Code of Ukraine on Administrative Offenses (Unit II. Administrative Offenses and Administrative Liability) to determine the liability criteria of persons who organized or participated in a peaceful public assembly; clearly define the range of entities for which administrative liability should be established.

A specific approach to the subject of legislative regulation for freedom of peaceful public assembly in Ukraine is proposed, namely: the law should contain rules on legal terminology; a clear list of subjects of meetings; rights and responsibilities of organizers and participants; powers of state authorities and local self-government bodies during their holding; grounds, methods, procedures for restricting the right and subjects

whose powers include making such a decision; an exclusive list of bodies that should be notified of the meeting before it is held; notification deadlines; an exclusive list of conditions under which law enforcement agencies may use coercion; cases of holding meetings that do not require notification; obligatory professional and expert discussion, public consultations, taking into account remarks and recommendations on their consequences when adopting the law.

Keywords: meetings, rallies, marches, demonstrations, peaceful public assemblies, international standards, grounds for restriction, permission to hold peaceful assemblies, a mechanism for exercising the right for peaceful public assemblies, regulatory and legal mechanism of implementation, institutional and legal mechanism of implementation, judicial authorities.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Загороднюк А.Г. Право на мирні зібрання в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. №1-2 (35-36). С.11-16.
2. Загороднюк А.Г. Теоретико-правові аспекти конституційного права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр /редкол.: С.Г.Серьогіна та ін. Харків: Право, 2019. Вип. 37. С. 278-290.
3. Турченко О.Г., Загороднюк А.Г. Міжнародно-правові стандарти забезпечення реалізації права на мирні зібрання *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6. С. 143-148

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Загороднюк А.Г. Щодо тлумачення права на свободу мирних зібрань. *Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (18 травня 2018 р.) / Донецький національний університет імені Василя Стуса; за заг. ред. д.ю.н. проф. А.Г.Бобкової. Вінниця: ТОВ: «Нілан-ЛТД», 2018. 140 с. С.110-111
5. Загороднюк А.Г. Конституційне право на мирні збори, мітинги, демонстрації: питання термінології. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року) / За ред. О.Г. Турченко. Вінниця,

Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С.51-54. URL: <https://tinyurl.com/2jw6bcaz>.

6. Загороднюк А.Г. Конституційне право збиратися мирно, проводити збори, мітинги, походи і демонстрації в системі конституційних прав. *Тридцять восьми економіко-правові дискусії*: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Львів, 2019. С.32-35.

7. Загороднюк А.Г. Право на мирні зібрання: співвідношення міжнародних стандартів та національного законодавства. *Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності*: матеріали II Міжнародної науковопрактичної конференції. м. Львів 13-14 липня 2020 року. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С.63-64.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

8. Загороднюк А.Г. Поняття та структура механізму реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації. *Economic and Law paradigm of modern society*. 2020. №2. С.87-94.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЗБОРИ, МІТИНГИ, ПОХОДИ І ДЕМОНСТРАЦІЇ.....	14
1.1. Поняття та зміст права на збори, мітинги, походи і демонстрації.....	14
1.2. Генеза інституту права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації.....	51
1.3. Міжнародно-правові стандарти права на мирні зібрання.....	66
Висновки до Розділу I	85
 РОЗДІЛ II. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЗБОРИ, МІТИНГИ, ПОХОДИ І ДЕМОНСТРАЦІЇ.....	89
2.1. Поняття і структура механізму реалізації конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації.....	89
2.2. Нормативно-правовий механізм реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації	112
2.3. Інституційно-правовий механізм регулювання реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації.....	130
2.4. Перспективи удосконалення правового регулювання реалізації права на збори, мітинги, походи і демонстрації.....	165
Висновки до Розділу II.....	184
 ВИСНОВКИ.....	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	193
ДОДАТКИ.....	224

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Однією з основних цінностей демократичної держави є право мирних зібрань, його визнання, гарантування та реальність реалізації та захисту. Ступінь визнання і ефективність реалізації права на збори, мітинги, походи, демонстрації є показниками відкритості та підконтрольності влади суспільству.

Сучасна політико-правова ситуація в Україні характеризується стабільним зростанням числа зібрань і активним використанням цього інструменту як способу вираження громадських інтересів у прийнятті політичних, економічних та інших соціально значущих рішень. Відсутність серед науковців єдиних підходів щодо спільного розуміння змісту конституційного права на збори, мітинги, походи і демонстрації вимагає опрацювання концептуальних засад у сфері мирних зібрань. Актуальність теми також пояснюється відсутністю наразі спеціального закону про мирні публічні зібрання, юридичною невизначеністю питань, які формують зміст права на мирні публічні зібрання та процедуру його реалізації, що створює небезпеку зловживань з боку публічної влади і призводить до ускладнення або навіть неможливості здійснювати конституційне право на збори, мітинги, походи і демонстрації. Удосконалення законодавчого регулювання реалізації права на мирні публічні зібрання також пояснюється необхідністю приведення його у відповідність до європейських стандартів у сфері прав людини та стандартів у сфері мирних зібрань, а також вимагає комплексного дослідження права на збори, мітинги, походи і демонстрації з врахуванням судової практики Європейського суду з прав людини, національних судів та досвіду іноземних держав у сфері реалізації зазначеного права.

Теоретичною основою цього дослідження стали праці українських науковців і фахівців, таких як Л.М. Алексєєв, М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, В.М. Бевзенко, О.М. Биков, Л.В. Бориславський, В.В. Букач, О.П. Васильченко, О.В. Васьковська, П.Ф. Гураль, М.М. Гуренко, М.М. Денісова, І.М. Жаровська,

О.Л. Копиленко, А.М. Колодій, А.Р. Крусян, Р.О. Куйбіда, О.С. Лотюк, О.В. Марцеляк, Р.С. Мельник, Н.В. Мішина, Ю.В. Мовчан, Н.А. Мяловицька, А.Ю. Олійник, В.Ф. Погорілко, С.П. Рабінович, В.В. Речицький, О.В. Сінькевич, Т.М. Слінько, О.В. Совгиря, П.Б. Стецюк, Ю.М. Тодика, І.А. Толкачова, Н.Т. Тунян, О.Ф. Фрицький, Т.І. Фулей, В.М. Шаповал, А.Є. Шевченко, С.В. Шевчук, Ю.С. Шемшученко, В.Д. Яворський та інших.

Серед останніх досліджень слід пригадати дисертації Середи М.Л. «Право на мирні зібрання: теоретичні, практичні та порівняльно-правові аспекти» (2019), Святненко А.П. «Право на свободу мирних зібрань в Україні та державах Європейського Союзу» (2019), у яких основна увага дослідників зосереджена на порівняльно-правовому аналізі регулювання досліджуваного права, та Тиліпської О.Ю. «Правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні: адміністративно-правовий аспект» (2020), де означена проблематика розглядається з точки зору адміністративного права.

Теоретичною базою дослідження права на мирні зібрання також стали праці зарубіжних авторів: С.С. Алексєєва, Е. Барендта, Г. Ле Бон, Л.Д. Воєводіна, А.В. Дайси, Т. Джефферсон, О. Лейст, Дж. Раз, Д. Сандерс, Шмітт та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державна реєстрація №0118U003140), в межах якої автором проведено дослідження конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації в контексті механізму його реалізації, яку здійснено із врахуванням теоретичної складової та практичного виміру.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є комплексне дослідження конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації в контексті механізму його реалізації, яке здійснено із врахуванням теоретичної складової та практичного виміру, визначення перспектив та науково

обґрунтованих напрямів удосконалення правового регулювання реалізації цього права.

Окреслена мета дослідження зумовила постановку та вирішення таких завдань:

- з'ясувати зміст права на збори, мітинги, походи і демонстрації; визначити його місце у системі конституційних прав і свобод людини і громадянина; обґрунтувати доцільність введення нової дефініції «право на мирні публічні зібрання»;

- виокремити етапи розвитку інституту мирних публічних зібрань із врахуванням нормативно-правової регламентації порядку їх організації і проведення;

- узагальнити наукові уявлення щодо загального розуміння та ролі міжнародних правових стандартів прав людини та їх значення;

- сформулювати поняття міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання, визначити їх ознаки;

- сформулювати визначення поняття «механізм реалізації права на мирні публічні зібрання»;

- уточнити зміст механізму реалізації права на мирні публічні зібрання;

- визначити структуру механізму реалізації права на мирні публічні зібрання, охарактеризувати його складові елементи;

- проаналізувати та узагальнити європейську та національну судову практику розгляду справ щодо реалізації конституційного права на збори, мітинги, походи і демонстрації;

- висвітлити коло питань, які потребують особливої уваги під час розгляду судами зазначеної категорії справ;

- визначити перспективи та розробити пропозиції щодо удосконалення правового регулювання свободи мирних публічних зібрань в Україні, зокрема, положень, які мають бути представлені у спеціальну законі про право на мирні публічні зібрання.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у сфері конституційно-правового регулювання і реалізації права на збори, мітинги, походи і демонстрації.

Предметом дослідження є конституційне право громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації, практика його реалізації в Україні та державах Європейського Союзу.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи становить комплексний багаторівневий підхід, який передбачає використання філософських, загальнотеоретичних та спеціально-наукових методів пізнання.

Зокрема, використання *філософського діалектико-матеріалістичного підходу* зумовило з'ясування сутності та змісту права на збори, мітинги, походи і демонстрації як явища реальної дійсності у його динаміці, постійному розвитку та взаємодією з іншими політико-правовими явищами та процесами (підрозділи 1.1, 1.2.). Фундаментальну методологічну базу дисертаційної роботи склали також феноменологічний, гарменевтичний методи, антропологічний підхід виступив ключовим методом дослідження в аксіологічному вимірі.

Системно-структурний і системно-функціональний методи дозволили визначити місце права на збори, мітинги, походи і демонстрації у системі конституційних прав і свобод людини і громадянина (підрозділи 1.1, 1.2.).

Формально-юридичний метод використовувався для формулювання авторських визначень понять, аналізу особливостей нормативно-правового регулювання досліджуваного права, ознак права на мирні публічні зібрання та проблемних питань класифікації цього права (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1).

Компаративістський метод застосовувався для порівняння міжнародних стандартів та національного законодавства; конституційно-правового і нормативного регулювання свободи мирних зібрань в Україні та зарубіжних країнах і практики його реалізації; формулювання відповідних рекомендації щодо удосконалення правового регулювання досліджуваного права та виокремлення

кола питань, які слід враховувати під час судового розгляду справ зазначеної категорії (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4).

Метод класифікації дозволив здійснити групування інституту мирних публічних зібрань із врахуванням нормативно-правової регламентації порядку їх організації і проведення; визначення переліку питань, на які варто звернути увагу судів під час розгляду зазначеної категорій справ (підрозділи 1.2, 2.3).

Методи теоретико-правового прогнозування і моделювання надали можливості для визначення перспектив та розробки пропозицій щодо удосконалення правового регулювання права на мирні публічні зібрання (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4).

Протягом усього дослідження використовувались також наукові методи узагальнення, аналогії тощо.

Нормативно-правову основу дослідження становлять Конституція України, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні документи, рішення Конституційного Суду України щодо правового регулювання права на мирні зібрання, практика Європейського суду з прав людини та національних судів у справах зазначеної категорії.

Емпіричною основою дослідження є узагальнення рішень Конституційного Суду України, судової практики національних судів, Європейського суду з прав людини, щорічні доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, політико-правова публіцистика, статистичні матеріали, аналітичні записки тощо.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці конституційного права спеціальним комплексним дослідженням інституту мирних зібрань та його реалізації, яке здійснено із врахуванням теоретичної складової та практичного виміру, систематизована й узагальнена дослідницька база та обґрунтовані нові теоретичні й практичні положення з удосконалення національного законодавства щодо

реалізації конституційного права на збори, мітинги, походи і демонстрації. У рамках проведеного дослідження одержані наступні результати, що мають наукову новизну і виносяться на захист:

вперше:

- доведена доцільність введення нової дефініції «право на мирні публічні зібрання» як узагальнюючого поняття щодо всіх організаційних форм зібрань та запропоновано визначити його як відкрите, мирне, доступне кожному, публічне вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя з метою привернення уваги громадськості, органів державної влади чи місцевого самоврядування до відповідної проблеми або висунення до останніх певних вимог, на підтримку або осуд будь-якого рішення органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських ініціатив з питань політичного, економічного, соціального, культурного чи іншого життя суспільства, яке здійснюється в різних організаційних формах або в поєднанні цих форм з чи без використання засобів наочної агітації та звуко-підсилюючих технічних засобів фізичними особами, політичними партіями, громадськими або релігійними об'єднаннями;

- на основі аналізу діяльності міжнародних інституцій у сфері прав та свобод людини, зарубіжного та національного законодавства запропонована авторська класифікація способів нормативно-правової регламентації порядку організації і проведення мирних публічних зібрань: а) ситуаційний; б) дозвіл/заборона; в) повідомлення й погодження; г) явочний порядок;

- представлено авторський підхід до визначення ознак міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання, а саме: їх системоутворюючий характер, закріплення загальнолюдських цінностей, формування типової еталонної моделі поведінки, виокремлення яких дозволило сформулювати авторське визначення міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання як сукупності визнаних міжнародною спільнотою універсальних принципів і норм, що містяться у джерелах міжнародного права, які визначають

мінімально необхідний зміст та обсяг прав людини та стандартів демократії у сфері мирних публічних зібрань та встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту;

- запропоновано авторське визначення механізму реалізації права на мирні публічні зібрання як сукупності умов політичного, соціального-психологічного та організаційного характеру й правових засобів, прийомів і способів для публічного вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя;

- сформульований авторський підхід щодо визначення структури механізму реалізації права на мирні публічні зібрання як поєднання загальних та спеціальних його елементів, а саме: до загальних елементів механізму реалізації права на мирні публічні зібрання належать політичні, економічні, організаційні та умови іншого порядку, які надають реальну можливість здійснити право, а також правова культура і правосвідомість; спеціальні елементи структури представлені двома групами: нормативно-правовим механізмом реалізації досліджуваного права та інституційно-правовим механізмом реалізації права на мирні публічні зібрання;

удосконалено:

- положення про комплексний характер конституційного права громадян України на збори, мітинги, походи і демонстрації як багатогранного, соціального, політичного і правового явища, що охоплює суб'єктивне конституційне право; форму безпосередньої демократії і комплексний правовий інститут;

- положення щодо змісту права на мирні публічні зібрання як природнього права людини, яке належить їй від народження, незалежно від урегульованості цього права на законодавчому рівні, що забезпечує можливість здійснення безпосередньої демократії;

- наукову позицію, що механізм реалізації права на мирні публічні зібрання завжди є логічно послідовною, системною взаємодією різних суб'єктів права з втілення у життя приписів норм про права людини, а не спосіб здійснення прав та обов'язків виключно окремою особою; його не варто розглядати виключно у

формально юридичному аспекті, оскільки він здійснюється під впливом суспільних, психологічних, економічних, моральних, релігійних, організаційних та інших факторів, які у сукупності створюють процес реалізації прав та свобод;

- наукові підходи щодо предмету законодавчого регулювання свободи мирних публічних зібрань в Україні, а саме: у законі повинні міститися норми щодо юридичної термінології; чіткого переліку суб'єктів зібрань; прав і обов'язків організаторів та учасників; повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування під час їх проведення; підстав, способів, процедури обмеження права та суб'єктів, до повноважень яких входить прийняття такого рішення; виключний перелік органів, які слід повідомити про проведення зібрання до початку його проведення; строки повідомлення; виключний перелік умов, за яких правоохоронні органи можуть застосовувати примус; випадки проведення зібрань, які не потребують повідомлення; обов'язковість фахового й експертного обговорення, консультацій з громадськістю, врахування зауважень та рекомендацій за їх наслідками при прийнятті закону;

- наукові погляди щодо визначення кола питань, які слід враховувати під час розгляду зазначеної категорії справ: будь-які обмеження мають пройти перевірку на пропорційність як засіб забезпечення балансу інтересів, рівноваги між характером і ступенем втручання, який повинен визначатися лише метою та причиною втручання, надаючи перевагу тим, які передбачають його найменший рівень; пропорційність вимагає об'єктивної і докладної оцінки обставин, що впливають на проведення зібрань, і у разі конфлікту інших прав з правом на мирні публічні зібрання, рішення має бути засноване на паралельному аналізі відповідних конфліктуючих прав; підстави щодо підтвердження пропорційності дій з боку відповідних органів повинні бути такими, які мають відношення до справи, достатніми, переконливими, вагомими і спиратися на прийнятну оцінку лише фактів, а не підозр або припущень; автоматичне застосування обмежень порушує принцип пропорційності, оскільки у такому разі під їх дію підпадає занадто велике число заходів, щодо яких не були враховані конкретні обставини в

кожному окремому випадку; будь-які обмежувальні заходи слід тісно пов'язувати з їх чіткими підставами, спрямовувати на досягнення конкретної мети або цілей і довести, що кожне обмеження відповідає реальним суспільним інтересам, які будуть порушені в разі його незастосування; слід виключити ситуацію, за якою можливо пред'являти до одних осіб, які бажають організувати зібрання, більш обтяжливі вимоги, ніж до будь-яких інших осіб, які виражають ті ж наміри;

набули подальшого розвитку:

- наукові положення щодо співвідношення та взаємопов'язаності права на мирні публічні зібрання з іншими конституційними правами та свободами: право на мирні публічні зібрання є основою реалізації свободи пересування, вільного вибору місця проживання; свободи думки і слова; права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; права брати участь в управлінні державними справами, у референдумах, вільно обирати і бути обраними; права на звернення; свободи творчості; права на страйк тощо;

- наукові підходи щодо змісту нормативно-правового й інституційно-правового механізму реалізації права на мирні публічні зібрання: нормативно-правовий механізм реалізації включає нормативне закріплення у поточному законодавстві, правозастосовних актах, які у тому числі передбачають спеціальні умови реалізації зазначеного права, а саме: вольову дію при здійсненні вимог формально закріпленої правової норми і спеціальний процедурний порядок здійснення права; інституційно-правовий механізм реалізації включає систему органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових осіб, спеціально уповноважених органів, чия діяльність стосується права на мирні публічні зібрання, передбачає їх обов'язок сприяти у здійсненні цього права через встановлену певну сукупність юридичних засобів цілеспрямованого втілення в життя прав суб'єктів досліджуваного права та забезпечення можливостей поведінки людей підвищеними гарантіями;

- наукові погляди на необхідність до прийняття закону про мирні публічні зібрання вирішити питання щодо внесення змін до Кодексу України про

адміністративні правопорушення (Розділ II. Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність) стосовно визначення критеріїв відповідальності осіб, які організували або брали участь в мирному публічному зібранні; чітко визначити коло суб'єктів, щодо яких варто встановити адміністративну відповідальність.

Матеріали вивчення та узагальнення практики застосування законодавства під час розгляду та вирішення справ стосовно реалізації права на мирні публічні зібрання, представлені дисертантом, обговорювались на вебінарі «Практика розгляду справ, пов'язаних з правом на мирні зібрання» у Верховному Суді 26 березня 2021 року.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені в дисертації положення, твердження і висновки можуть бути застосовані у:

- *науково-дослідній сфері* – основні положення та висновки дисертації можуть стати фундаментом для наукових розробок у сфері конституційно-правового регулювання права на мирні публічні зібрання;

- *правозастосовній діяльності* – в процесі розгляду та вирішення судовими органами спорів з проблем реалізації права на мирні публічні зібрання, у тому числі, звернення до Конституційного Суду України з конституційною скаргою;

- *навчальному процесі* – положення та висновки дисертації можуть бути використані при написанні монографій, посібників, підручників, підготовці навчальних програм, навчально-методичних комплексів, з дисциплін «Конституційне право України», «Порівняльно-конституційне право», «Муніципальне право» для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «Право», у просвітницькій літературі та діяльності юридичних клінік.

Особистий внесок дисертанта. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, усі сформульовані у ньому положення та висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. У спільній статті з О.Г. Турченко «Міжнародно-правові стандарти забезпечення реалізації права на

мирні зібрання» (*Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6. С. 143-148) особистий внесок дисертанта полягає у формулюванні авторського визначення поняття «міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання» та визначенні їх ознак.

Апробація результатів дослідження. Сформульовані в дисертації теоретичні висновки розглядалися й обговорювалися на засіданнях кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права. Основні положення дослідження, висновки та пропозиції викладено на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, як-от: Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 18 травня 2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір» (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року); міжнародна науково-практична інтернет-конференція: «Тридцять восьми економіко-правові дискусії» (м. Львів, 2019); Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності» (м. Львів, 2020).

Публікації. Основні наукові результати дисертації опубліковано у 4 наукових статтях, 2 - з яких розміщено у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 – у зарубіжному фаховому виданні, і 4 доповідях на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена поставленою метою і задачами дослідження і складається зі вступу, 2 розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить – 268 сторінок, з яких основний текст становить 188 сторінок. Список використаних джерел міститься на 194 сторінці й налічує 305 найменувань. Додатки до дисертації розміщені на 225- 256 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЗБОРИ, МІТИНГИ, ПОХОДИ І ДЕМОНСТРАЦІЇ

1.1. Поняття та зміст права на збори, мітинги, походи і демонстрації

Свобода мирних зібрань є одним з основоположних прав людини, яке реалізується як окремими особами, так і групами людей, а також юридичними особами.

Відповідно до принципів демократії кожна людина може брати участь у прийнятті рішень, які стосуються спільних справ. Для демократичного суспільства досліджуване право відіграє важливу роль, адже можливість вільного вираження своїх поглядів та переконань під час мирних зібрань забезпечує плюралізм думок і є необхідною умовою для відкритого суспільства.

На практиці це право можна реалізувати через пряму демократію, засоби масової інформації, проте вибори чи референдуми проводяться не кожного дня, а для певної кількості людей проблематичним є й доступ до ЗМІ, тому, як свідчить практика, найбільш дієвим та найкращим способом привернути увагу до певних проблем залишається публічне висловлення своєї позиції саме під час демонстрацій, мітингів, пікетів, зборів і т.і. (як приклад, мирні мітинги під час «помаранчевої революції»).

Свобода мирних зібрань визнана всіма демократичними державами світу, але відсутність єдиного підходу щодо змісту права на проведення мирних заходів, існування різних визначень основних термінів у галузі свободи зібрань, про що свідчить аналіз рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) стосовно зазначеного питання, доводить актуальність проблеми, насамперед тому, що більшість з таких понять відсутні в українському законодавстві і ними можна заповнити термінологічну прогалину.

У правовій державі принципи плюралізму і толерантності для забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина мають важливе значення і

підлягають суворому дотриманню. В рамках цих вимог необхідно зробити акцент на тому, що свобода зібрань реалізується у поєднанні зі свободою вираження поглядів та свободою слова і свобода зібрань є *lex specialis* по відношенню до свободи вираження своєї думки, яка виступає як *lex generalis*, а право на свободу слова постає однією з цілей свободи зібрань [58, с. 76; 58].

За допомогою публічних заходів втілюється в життя природна потреба людей у спілкуванні, відбувається вираз і обмін думками, що є однією з передумов формування вільного громадянського суспільства.

У той же час завдяки ним реалізуються демократичні механізми участі в управлінні справами держави і суспільства, тому органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані приймати певні владні рішення з питань, які були предметом розгляду й метою проведення зібрань.

Крім того, право на проведення публічних заходів дозволяє громадянам і їх об'єднанням здійснювати самозахист належних їм прав і свобод від допущених і можливих порушень за допомогою звернення уваги до відповідних проблем.

Основний характер права на проведення публічних заходів, його значущість для повноцінного розвитку суспільства, держави підтверджується його проголошенням в статті 39 Конституції України [108] і в основних міжнародно-правових актах про права людини.

Конституційне право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації охоплює важливу сферу індивідуальної та колективної життєдіяльності, відіграє значну роль у функціонуванні різних інститутів громадянського суспільства і демократичної правової держави, має складний, дуалістичний характер, оскільки надає можливість суб'єкту права використовувати його як в політичних, так і в неполітичних інтересах, залежно від мети їх проведення, тобто це суб'єктивне право можна розглядати як право на зібрання, що проводяться в політичних цілях, в рамках реалізації права на участь в управлінні справами держави, і як право на зібрання, що не передбачають будь-яких політичних цілей.

Отже, простежується комплексний характер досліджуваного права як багатогранного, соціального, політичного і правового явища, що об'єднує відповідне суб'єктивне конституційне право; форму безпосередньої демократії і комплексний правовий інститут.

У науковій, публіцистичній літературі, засобах масової інформації різні форми масового публічного вираження думки народу або масові акції, які проводяться з будь-яких важливих проблем держави та суспільства, називаються «публічними заходами», «маніфестаціями», «свободою мирних зібрань», які по суті є синонімічними. Пояснюється це тим, що в міжнародно-правових документах та міжнародній практиці застосовуються всі ці терміни.

Загальна декларація прав людини визнає право кожної людини на свободу мирних зборів і асоціацій (ст. 20) [76].

Міжнародним пактом про громадянські та політичні права закріплено право на мирні збори (ст. 21) [144].

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод визнає право кожного на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами (ст. 11) [96].

Експерти БДПЛ/ОБСЄ надають перевагу терміну «свобода» над терміном «право», підкреслюючи той факт, що в основі будь-якого права на зібрання є більш фундаментальне поняття свободи, суть якого полягає в тому, що свобода повинна реалізовуватись без будь-якого втручання. Участь у публічних зібраннях мусить бути виключно добровільною і без примусу [225, с. 9].

Конституція України не містить узагальнюючого терміну, який би охоплював своїм змістом всі організаційні форми реалізації зазначеного конституційного права, не називає їх «публічними заходами». Однак, сенс диспозиції цієї статті саме такий: форми вираження думки з різних питань суспільного життя (збори, мітинги, походи, демонстрації) є мирними зібраннями, тому вчені-юристи, даючи визначення понять кожному з видів мирних зібрань,

саме поняття «мирні публічні зібрання» залишали без належної уваги, оскільки воно не міститься в конституційній нормі (ст.39).

Відсутність єдиного підходу щодо розуміння поняття «мирні зібрання», обумовлює необхідність зосередити увагу на його дослідженні.

Згідно з тлумачним словником української мови термін «зібрання» визначається як: 1) дія за значенням збирати; 2) збори; спільне засідання членів колективу, організації; 3) зустріч групи людей [151, с. 760].

Експерти ОБСЄ трактують зібрання як навмисну (intentional) та тимчасову присутність у громадському місці групи осіб з метою вираження спільних інтересів [286, с. 57].

Свого часу у Статуті патрульно-постової служби міліції України (розділ XV, частина 4) була спроба визначити поняття зібрань через виділення їх окремих категорій залежно від мети та методів проведення. Так, під зборами пропонувалось розуміти спільну, спеціально організовану невелику присутність громадян у громадському або іншому місці, викликану необхідністю обговорення різних політичних, соціальних, економічних, культурних та інших проблем (п.332); мітингами визнавались масові збори, які характеризуються масовістю, промовцями, відповідними атрибутами (лозунгами, прапорами), закликами (усними, друкованими, письмовими), що проводяться переважно на вулицях, майданах, стадіонах, парках, зі злободенних, переважно політичних питань (п.333); хоча демонстрація і розглядалась як масове находиття громадян з метою висловлення будь-яких громадсько-політичних настроїв, в тому числі з питань протесту або незгоди будь з чим, було зауважено, що «цей захід може проявлятися також у проступку однієї особи, здійсненні нею вчинку з метою підкреслення свого відношення до будь-якої події чи посадової особи тощо» (п.334); відмінність вуличного похода від вказаних вище категорій зібрань, полягає не в меті його проведення, а у меншій динаміці, «відсутністю мітингово-демонстраційної атрибутики» (п.335); пікетування визначалось як «форма демонстрації, під час якої виставляються

представники будь-де, наприклад, перед будинками об'єднань, підприємств з метою висловлення протесту проти чого-небудь, для забезпечення охорони на місці проведення страйку або демонстрації» (п.336) [197].

У російській юридичній літературі була зроблена спроба об'єднати збори, мітинги, походи, демонстрації, пікетування одним терміном «маніфестації» [27, с. 192; 64, с. 15-16; 93, с. 286-287; 153 с. 177].

Зокрема, Ж. Пустовіт висловила думку, що під маніфестацію (лат. *manifestatio* – виявлення, прояв) слід розуміти публічний масовий виступ у формі зібрання прихильників ідеї, однодумців, скандування лозунгів, закликів, виголошення промов та ін. для проголошення ідей, солідарності, співчуття або протесту як суб'єктивне право кожної особи оперативно і незалежно (на відміну від участі у діяльності будь-якого громадського об'єднання) висловлювати власну позицію з будь-якого питання суспільного життя [210, с. 123].

Проте, у науковому середовищі ця пропозиція була сприйнята неоднозначно. Так, Ю. Дмитрієв вважає, що запропонований термін є значно ширшим і його не варто розглядати як сукупність свободи зборів, мітингів, походів, демонстрацій і пікетувань, оскільки основна мета – привернути увагу органів державної влади та місцевого самоврядування до проблем громадян [64, с.15-16].

Такий підхід поділяють і інші науковці, зауважуючи, що термін «маніфестація» вживається як узагальнююче поняття для будь-яких виступів просто неба, а саме мітингів, демонстрацій, походів і т. д. [304, с. 575], тому у вітчизняній юридичній науці він не знайшов широкого використання, натомість частіше дослідники використовують термін «масові заходи» [168, с. 57], «мирні заходи та акції», «мирні зібрання».

Згодом, автори проектів законів щодо врегулювання цього права, у різні роки (2013, 2015, 2019) вживали термін «мирні зібрання», зокрема, проектом Закону про гарантії свободи мирних зібрань 2019 року запропоноване наступне визначення: «мирне зібрання – публічний захід, що проводиться у публічному місці мирно, без зброї у формі зборів, мітингу, демонстрації, походу або у будь-

якому поєднанні цих форм чи в інших, не заборонених законом формах, для вираження особистої, громадянської або політичної позиції з будь-яких питань» [193].

Аналіз наукової юридичної літератури свідчить, що дослідники основну увагу переважно зосереджували на зовнішніх ознаках тієї чи іншої форми проведення зібрань, втім, така правова категорія як «мирні зібрання», на нашу думку, синтезує в собі форми і цілі проведення публічних мирних акцій, вказуючи на те, що люди можуть вільно висловлювати свою думку, використовуючи різні форми їх проведення або поєднання.

Тому, вважаємо хибними спроби виробити загальні підходи до визначення різних форм зібрань, оскільки відсутній єдиний підхід до визначення сутності та змісту права на мирні зібрання. Єдиним загальним підходом, що об'єднує позиції вчених при розгляді цього питання, є визнання, в якості обов'язкової, вимоги збиратися мирно, без зброї.

В юридичній літературі висловлюється пропозиція ввести до обігу поняття «масові публічні заходи», оскільки воно є більш змістовним, конкретизує сутність і спрямованість зібрань, вказує на публічний інтерес під час їх організації та проведення на відміну від інших узагальнюючих словосполучень [120, с. 14].

У цілому підтримуючи такий підхід, враховуючи міжнародні стандарти у сфері прав людини, норми національного законодавства та пропозиції науковців, найбільш загальноприйнятним, сутнісним та узагальнюючим поняттям щодо всіх організаційних форм зібрань є термін «право на мирні публічні зібрання» як відкрите, мирне, доступне кожному, публічне вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя з метою привернення уваги громадськості, органів державної влади чи місцевого самоврядування до відповідної проблеми або висунення до останніх певних вимог, на підтримку або осуд будь-якого рішення органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських ініціатив з питань політичного, економічного, соціального,

культурного чи іншого життя суспільства, яке здійснюється в різних організаційних формах або в поєднанні цих форм з чи без використання засобів наочної агітації та звуко-підсилюючих технічних засобів фізичними особами, політичними партіями, громадськими або релігійними об'єднаннями.

З метою уникнення суперечок із приводу законності будь-якого публічного мирного зібрання, вважаємо за необхідне ст.39 Конституції України викласти у наступній редакції: «Громадяни мають право збиратися і проводити мирні публічні зібрання».

У демократичному суспільстві право на мирні зібрання є основним правом і є однією з основ такого суспільства, тому його зміст цілком залежить від форми державного правління, політичної та правової системи держави, оскільки саме вони визначають і обумовлюють специфіку цього інституту, його правові рамки та впливають на механізми реалізації.

Зміст досліджуваного права має значний обсяг, тому варто почати зі з'ясування питання: право на мирні зібрання – це природне право людини чи політичне.

Виділення природних прав людини в самостійну категорію ґрунтується на презумпції володіння кожною людиною поза політичною спільнотою певною сукупністю прав, якими вона наділена фактом свого буття. У цьому сенсі права є наднаціональними, екстериторіальними, універсальними і мають відношення до кожного індивіду. Права людини існують незалежно від їх державного визнання і законодавчого закріплення.

У юридичній літературі склалося неоднозначне трактування поняття природного права. І. Кант називав природним правом лише право на свободу і рівність [84, с. 263-288].

У сучасну епоху до них додаються ще право на життя, гідність, особисту недоторканність, свободу думки, зібрань, створення сім'ї і деякі інші. Д. Локк вважає свободу природним правом людини, яка не зобов'язана підкорятися волі і владі іншої людини [125, с. 292].

Дослідження наукових джерел свідчить, що більшість учених-правознавців відносять право на мирні зібрання до політичних прав громадянина і лише окремі з них прямо вказують на те, що таке право є природним правом будь-якої людини. Так, Б. Кістяківський зазначає, що «серед невід'ємних прав особистості, визнаних в правовій або конституційній державі, одним із істотних прав є свобода спілок і свобода зібрань» [88, с. 144].

У нашій країні довгий час, в різні історичні періоди, право на мирні зібрання не визнавалось державою. Офіційне визнання природних прав людини, в тому числі і досліджуваного права, відбулося порівняно недавно.

Із суті самих визначень природного права, які давалися в різні роки, можна зробити висновок, що право на мирні зібрання, безумовно, є невід'ємним природним правом кожної людини, оскільки воно належить їй від народження як члену соціуму.

В. Бабаєв, наприклад, вважає, що «природне право - це сукупність прав і свобод, обумовлених природою людини, її проживанням в суспільстві» [26, с. 8].

Природні права з позиції практичної юстиції мають серйозні недоліки: вони не визначені в змісті, не орієнтовані в межах можливих дій, не мають механізмів підтримки і захисту.

В. Нерсисянц з цього приводу зауважує, що «природне право позбавлене належної змістовної і понятійної визначеності» [150, с. 14].

Свобода зібрань як природне право існує сама по собі, при цьому дане право виходить з потреб людини як соціально-біологічної істоти. Природне право на мирні зібрання за допомогою норм позитивного права знаходить все більше визнання в суспільстві і Україна як правова демократична держава, приймає на себе обов'язок гарантувати реалізацію і захист цього права.

Досить тривалий період розвитку нашого суспільства характеризувався наявністю конфлікту між природним правом на мирні зібрання і нормами позитивного права, які довгий час не корегувалися з урахуванням змін, що

відбуваються в Україні. Роль держави в таких випадках - бути інструментом захисту природних прав людини.

Закріплення природних прав здійснюється нормами позитивного права. У правовій державі, до побудови якої прагне Україна, діє принцип верховенства закону і вищою силою, яка обмежує права людини, в тому числі і природні, є закон. В Україні завжди існував дисбаланс між природним правом і правом позитивним.

Так, у радянський період розвитку багато природних прав і свобод обмежувались. Свобода пересування обмежувалась численними перевітками на благонадійність, свобода вибору роду діяльності - заборонаю підприємництва. Свобода зібрань обмежувалась в повній мірі тим, що дозволялись тільки святкові масові заходи, санкціоновані партійними органами.

З плином часу і розвитком правової науки розрив між природним і позитивним правом скорочується шляхом наближення норм позитивного права до права природного. Це проявляється в закріпленні основних природних прав в конституційно-правових актах.

Однак, цей розрив не можна подолати повністю, оскільки природне право як фактор свободи виходить з соціально-біологічної природи людини і має об'єктивний характер, в той час як норми позитивного права залежать від розсуду органів державної влади в особі конкретних людей. Навіть найпрогресивніші з існуючих норм позитивного права з часом застарівають і втрачають свою актуальність, а суспільне життя йде вперед і шукає нові можливості для регулювання суспільних відносин. Як наслідок виникають конфлікти між діючими юридичними нормами і новими потребами людини і суспільства.

У науці досліджуване право розглядають у двох аспектах: як природне (загально-соціальне явище) і як суб'єктивне юридичне право.

Як природне право воно не залежить від держави, має загально-соціальну природу, визначається як природне право кожної особи, адже теоретично воно належить людині від народження, тому ніхто не може позбавити людей права

збиратися разом та обговорювати актуальні суспільні проблеми, навіть якщо це право не врегульоване національним законодавством [44, с. 15].

Поділяючи думку вчених щодо розгляду права на мирні зібрання як природного права кожної людини, вважаємо, що воно, безсумнівно, належить людині від народження. Ніхто не може позбавити її права збиратися разом з іншими людьми і обговорювати нагальні суспільні проблеми. Це право варто розглядати не як політичне право громадян, а як одне з особистих, громадянських прав людини, тому необхідно внести відповідні зміни до чинного законодавства України і, передусім, до Конституції України, виклавши частину першу ст. 39 у такій редакції: «Кожна людина має право на участь у мирних зібраннях, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» [78, с. 15].

Єдиною перешкодою, що стоїть на шляху активного практичного користування цим правом, є вік людини - самого суб'єкта цього права. Володіючи правом на мирні зібрання як природним правом, людина, в силу об'єктивних причин, до досягнення нею віку фізичної, моральної, психологічної, політичної та іншої зрілості, фактично ним не користується.

Тому, володіючи цим правом як природним від народження, людина починає активно ним користуватися тільки набувши політико-правовий статус суб'єкта досліджуваних відносин, але це анітрохи, не применшує значення права на мирні зібрання як природного, оскільки вже сама наявність його в правовому статусі особи стимулює державу до законодавчого регулювання.

Керівні принципи зі свободи мирних зібрань (ОБСЄ) також розглядають це право як право кожного і зауважують, що кожен має право на свободу мирних зібрань. Це положення стосується фізичних осіб, груп, незареєстрованих об'єднань, юридичних осіб та інших видів організацій; громадян і негромадян країни; дітей, жінок і чоловіків; представників правоохоронних органів; осіб, які не володіють повною право- та дієздатністю; представників сексуальних меншин. Тому є вимога до органів державної влади та місцевого самоврядування не

допускати дискримінації за жодною ознакою по відношенню до будь-якої особи чи групи осіб на реалізацію цього права (п. 4.5 «Недискримінація») [15].

Іншої думки дотримуються А. Шевченко, М. Денісова, О. Денісова, вважаючи, досліджуване право не можна віднести до числа природних прав, оскільки, на їх думку, воно виступає політичним правом лише громадян певної держави. Тому іноземців та осіб без громадянства можна розглядати в якості суб'єктів права на мирні зібрання лише з певними обмеженнями, зокрема, у встановленні більш тривалого терміну повідомлення про проведення мирних зібрань (для організаторів, що не є громадянами України) [294, с. 40].

Не підтримуючи цю точку зору, зауважимо, що такий підхід протирічить міжнародним стандартам у сфері прав людини і свідчить про ознаки певної дискримінації загальноновизнаного права на мирні зібрання.

Поділяючи думку про визнання права на мирні публічні зібрання як природного права, спробуємо в його змісті виділити три види правочинів: 1) право на позитивні особисті дії (організація мирних зібрань і участь в них); 2) право на вимоги (надання громадських будівель, вулиць і іншого в якості необхідних матеріальних умов для їх проведення); 3) право на захист (юридична можливість вдатися до допомоги державного примусу і державного захисту).

Досліджуючи право на мирні зібрання, О. Клименко визначає його як гарантовану Конституцією юридично визнану на основі і в межах правових приписів та норм можливість суб'єкта права вільно і публічно висловлювати свої погляди чи підтримувати погляди, виступи, пропозиції інших осіб, задовольняти власний інтерес з реалізації прав та свобод у різних мирних організаційних формах, не порушуючи прав та свобод інших суб'єктів права [90, с. 6].

А. Шевченко, М. Денісова, О. Денісова право на мирні зібрання розглядають як політичне право невизначеної кількості осіб щодо висловлення та оприлюднення власної чи колективної позиції з питань, які мають соціальну або групову значущість, із використанням заходів та дій, не заборонених Конституцією та законами України [294, с. 32-33].

Дещо іншої точки зору дотримується О. Власенко, вважаючи мирне зібрання колективним чи індивідуальним правом як громадян України, так і іноземців та осіб без громадянства, що може реалізовуватись як індивідуально, так і колективно, у передбачених законодавством України формах [44, с. 8].

Аналогічну позицію відстоює й О. Васьковська, визнаючи досліджуване право правом чисельно необмеженої групи осіб збиратися мирно і без зброї для реалізації масового волевиявлення і оприлюднення своєї громадянської позиції з тих чи інших суспільно значущих проблем [37, с. 15].

Викладене вище дозволяє визначити зміст права на мирні публічні зібрання як сукупність правових норм, що встановлюють і регулюють правові відносини, які виникають між суб'єктами права в процесі його реалізації з дотриманням встановлених законом цілей, форм і порядку; його об'єктом виступає вся сукупність правових відносин, які виникають в процесі реалізації досліджуваного конституційного права; метою може бути як формування громадської думки щодо найбільш значущих питань державного/місцевого значення, так і реакція на дії (бездіяльність) посадових осіб, які відповідають за процес прийняття тих чи інших рішень; суб'єктами зазначених правовідносин є, з одного боку, фізичні особи як носії цього конституційного права, а з іншого - держава в особі інститутів публічної влади.

Конституційне право на збори, мітинги, походи і демонстрації має певні ознаки. Реалізуючи зазначене право громадськість може обговорювати різні питання політичного, економічного і соціально-культурного характеру; проекти законодавчих актів і питань, винесених на референдум і т.і.

Мирний характер виступає в якості його найважливішої ознаки.

Поняття «мирно» в українській мові охоплює декілька аспектів: 1) без війни, в мирі; 2) без сварок, дружелюбно, миролюбно; 3) тихо, спокійно; 4) людно, багатолюдно [151, с. 543]

Дослідники висловлюють різні підходи щодо з'ясування змісту поняття «мирно». Так, М. Логвіненко до специфічних ознак мирності відносить певну їх

сукупність: 1) мирну мету; 2) повагу до людини, її честі та гідності, прав, свобод та інтересів незалежно від її поглядів та переконань; 3) повагу до суспільного устрою, конституційного ладу, дотримання принципів верховенства права і законності; 4) збиратися без зброї; 5) відсутність у організаторів та учасників зібрання військового однострою, камуфляжного одягу, що є демонстрацією мілітаристських настроїв учасників заходу; 6) відсутність балаклав як засобу приховування насильницьких настроїв та бажання у подальшому уникнути відповідальності; 7) відсутність закликів до насильства, повалення влади у неконституційний спосіб [124, с. 173].

В. Поліщук, аналізуючи ознаки, сукупність яких свідчить про мирний характер зібрання, доходить до висновку, що вони об'єднані: а) усвідомленою (осмисленою) зустріччю групи осіб; б) метою публічного висловлення або формулювання спільних поглядів; в) фізичним місцем (територією, маршрутом); г) проходить у мирний спосіб [168, с. 153].

Вказаний підхід знайшов підтримку й схвалення у низці досліджень учених, які здійснили спробу сформулювати та виділити специфічні ознаки мирності, зокрема: повагу до людини, її честі та гідності, прав, свобод та інтересів незалежно від її поглядів та переконань; повагу до суспільного устрою, конституційного ладу, дотримання принципів верховенства права і законності [261], проте такий підхід вважаємо помилковим, оскільки в юриспруденції зазначені поняття не знайшли свого правового закріплення, тому більш доречним було б говорити про «недопущення порушень».

Для з'ясування мирного характеру зібрання потрібно оцінити зміст поглядів, форми їх вираження та їхні наслідки, але обов'язковою має залишитись вимога, що під час мирних зібрань особи за будь-яких причин не повинні мати при собі зброю. Немирними слід вважати ті заходи, під час яких їх учасники масово умисно застосовують фізичну силу, зброю чи інші небезпечні засоби для заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну інших осіб.

Такий підхід відповідає позиції Європейського суду з прав людини, згідно якого немирними визнаються ті зібрання, під час проведення яких заздалегідь планується насильницьке досягнення відповідних цілей. Європейський суд зазначив, що ст. 11 Конвенції захищає право тільки на мирні зібрання і не охоплює демонстрації, в яких організатори і учасники мали насильницькі наміри [6].

Тому, якщо під час проведення заходу застосовувалась сила (незалежно від того, чи це було заздалегідь заплановано, чи то виникли спонтанно), то беззаперечно таке зібрання вважається немирним [159].

Аналізуючи ознаку мирного характеру зібрань, варто врахувати, що під час їх проведення можлива поведінка учасників, яка підтримується зібранням, що буде ображати чи дратувати осіб, які не згодні з ідеями або заявами, або така, що буде спрямована на свідоме створення перешкод для третіх осіб. Також не варто розраховувати на те, що під час заходу будуть лунати лише ідеї, погляди, які б подобались владі чи іншим суб'єктам.

Тому, слід підтримати точку зору О. Кушніренко щодо тлумачення терміну «мирне» як поведінки, яка може дратувати чи ображати, і навіть поведінки, заважати чи перешкоджати діяльності третіх осіб, які вважаються нелегалами згідно вимог національного законодавства [116, с. 69].

Ця позиція цілком узгоджується з думкою С. Рабіновича щодо форми вираження поглядів. Він вважає, що може стати спонтанний вираз думок – як популярних, так і непопулярних – з питань, які хвилюють громадськість, дозволяючи громадянам відкрито виражати свій погляд на події, що відбуваються [214, с. 160].

Такий підхід демонструє й ЄСПЛ, зазначив, що будь-які заходи втручання в здійснення права на свободу зібрань і вираження поглядів, окрім як у випадках підбурювання до насильства чи відмови від демократичних принципів, якими б шокуючими і недопустимими, на думку влади, не були слова і точки зору, шкодять демократії і навіть піддають її небезпеці (п. 45) [5].

Невірною є точка зору, за якої вважається, що тільки організатор або учасники зібрання мають виняткове право вирішувати яким є характер заходу. На органи державної влади та правоохоронні органи покладено обов'язок вжити всі необхідні заходи задля запобігання вчиненню злочинів, тому саме вони повинні довести насильницькі наміри організаторів й вирішити питання щодо характеру зібрання на підставі об'єктивної оцінки ситуації і можливості його судового оскарження в подальшому [161].

Мирне зібрання, як зазначалось вище, може дратувати, ображати певну кількість людей, чії ідеї, вимоги інші від ідей демонстрантів, тому органи влади повинні вжити все необхідне для захисту учасників, щоб останні змогли провести свій захід без страху чи побоювань фізичного насильства з боку опонентів.

Оскільки Конвенцією захищається лише право на «мирні зібрання», то у випадках насильства дії держави щодо їх заборони вважаються цілковито виправданими [177, с. 297].

Важливою вбачається позиція ЄСПЛ згідно якої навіть у разі реальної небезпеки публічної демонстрації в результаті заворушень та в результаті подій, що знаходяться поза контролем тих, хто організовує такі зібрання, така демонстрація не підпадає під дію Конвенції, але будь-які обмеження, встановлені для таких зібрань, повинні здійснюватися відповідно до її положень [16]. Отже, заплановане зібрання осіб для вираження загальних цілей повинне вважатися мирним заходом навіть тоді, коли окремі учасники не є мирними, а дії влади, у тому числі заходи розгону й заборони, мають відповідати принципу необхідності й пропорційності.

Із врахуванням вищенаведеного можливо виділити основні ознаки поняття «мирний захід»:

- 1) спільна мета;
- 2) соціально значуща зацікавленість;
- 3) мирні наміри й ненасильницький характер;
- 4) відсутність у організаторів та учасників зброї і балаклав;

5) недопущення порушень безпеки [79, с. 285].

Мирні зібрання можуть проводитися з різними цілями, серед яких вираз поглядів і захист громадських інтересів, святкування, меморіальні акції, вираз протесту і т. д.

Свобода вибору мети, що включає і її зміну в будь-який момент, повністю належить організаторам і учасникам зборів. Важливо, щоб ці цілі не зазіхали на державну безпеку, громадський порядок, охорону здоров'я, захист прав і свобод інших осіб.

У такому випадку покарання за переслідування законних, але змінених в процесі організації або проведення мирного зібрання, цілей буде безумовним порушенням міжнародних стандартів прав людини. Також можна розцінити і покарання за виступи учасників мітингу не у відповідності із заявленими цілями, що є порушенням свободи вираження поглядів.

З іншого боку, не існує чіткого покарання за проведення мирних зібрань із цілями, які суперечать Конституції та Міжнародному пакту про політичні та громадянські права, наприклад, які розпалюють міжнаціональну чи релігійну ворожнечу або пропагують фашизм.

Наступною ознакою, пов'язаною з метою організації та проведення зібрань, є так званий принцип «видимості і чутності» («sight and sound»), який означає, що публічні зібрання проводять з метою донесення ідей та послань до відома конкретної особи, групи чи організації. Тому загальне правило полягає в тому, що слід сприяти проведенню зібрань на відстані «видимості та чутності» їх цільової аудиторії [39].

Учені, досліджуючи право на мирні зібрання, висловлюють різні точки зору щодо їх мети. Так, О. Власенко вважає їх метою проведення відповідно до вимог законодавства зібрань у будь-яких організаційних формах, під час яких висловлюються думки чи позиції з актуальних питань політичного та суспільного життя, або привертається до них увага; піднімаються питання щодо підтримки, захисту або висловлення протесту відповідних рішень органів державної влади чи

місцевого самоврядування, будь-яких підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, під час проведення яких використовуються різноманітні засоби наочної агітації, звуко-підсилюючі технічні засоби або вони відбуваються без їх застосування [44, с. 8].

О. Клименко в якості мети права на мирні зібрання визначає відкрите, публічне висловлення власних певних поглядів та агітацію за них чи підтримку поглядів інших суб'єктів, а також здійснення інших гарантованих прав та свобод людини і громадянина [90, с. 6].

Метою участі у зборах, мітингах, походах, демонстраціях є спроба вплинути на відповідні органи та їх рішення шляхом узгодження і вираження колективної думки зі суспільно значущих питань, примусити владні структури бути відповідальними за свої рішення і суспільну політику, яку вони проводять, здійснення контролю за реалізацією державних рішень, вираження власної політичної думки, вплив на політику й життя держави [297, с. 35-36].

Погоджуючись із думкою вищевказаних учених, не поділяємо позицію інших дослідників, які вважають, що мирні зібрання мають на меті лише участь у політичному житті держави та суспільства [294, с. 34–35].

Більш аргументованою вважаємо позицію Р. Мельника, який визначає мету мирних зібрань як вираження різних, не тільки політичних, поглядів або їх формування. Учасники зібрань можуть висловлювати думки, переконання, уявлення, віру (особливо під час релігійних зібрань), які відображають їхню свідомість [138, с. 43], оскільки саме завдяки ним формуються або виражаються погляди. Тому Конституція України, надаючи право приватним особам збиратися мирно, створює певні можливості брати участь не лише у політичному житті, але й реалізовувати та спільно захищати будь-які інші свої права, свободи, чи інтереси.

Така позиція цілком узгоджується з позицією Європейського суду, який звертає увагу на можливість організації та проведення мирних зібрань з будь-яких питань державного, політичного, суспільного життя (наприклад, демонстрація

лікарів у 1980 р. проти легалізації абортів в Австрії; марш у Варшаві в 2005 р., присвячений дискримінації секс-меншин, жінок і осіб з відхиленнями) [4].

Свобода зібрань - це право збиратися спільно з іншими, щоб висловлювати свою думку без будь-якого втручання під час мирних акцій протесту, пікетів, демонстрацій, зустрічей, ходи та інших публічних заходів.

Ключовою ознакою в даному випадку є саме усвідомлена зустріч групи людей з певною метою, про яку йшлося вище, яка дозволяє відокремити юридичну категорію «мирні зібрання» від звичайної зустрічі будь-якої кількості осіб, у одному місці з різних причин, які не пов'язані з бажанням привернути увагу на певні проблеми, що є актуальними для всієї держави і суспільства.

Як раніше зазначалось у роботі, свідомо користуватись правом на мирні зібрання людина починає з певного віку, коли стає соціально активною.

Поняття соціальної активності особистості розглядається як явище, як стан особистості й водночас як її ставлення до різних аспектів життєдіяльності [31, с. 97].

Активність особистості формується під впливом навколишньої дійсності й виховання і її характеристикою виступає активна життєва позиція людини, яка виявляється в її принциповості, послідовному відстоюванні своїх поглядів, ініціативності, діловитості, психологічній налаштованості на діяльність [240, с. 215].

Основу активності особистості становлять потреби і інтереси, які виступають рушійною силою її розвитку. Соціальна активність передбачає внутрішню готовність людини до дії і проявляється як усвідомлена і енергійна діяльність, спрямована на реалізацію перетворень у різних областях, зокрема, політичній та соціальній. Тож соціальна активність орієнтована на вирішення завдань, які постають перед суспільством, державою, певними групами людей.

Соціальна активність особистості, яка визначає і характеризує ступінь або міру персонального впливу суб'єкта на предмет, процеси і явища навколишньої дійсності, є ознакою права на мирні зібрання, оскільки саме через свідому і

цілеспрямовану діяльність людини можливо привернути увагу до важливих питань державного, політичного, соціального, економічного значення чи привернути увагу представників влади до певних проблем і вимагати їх вирішення.

Серед дослідників превалює думка, що мирне зібрання можливе лише за наявності колективу суб'єктів, проте не всі з нею погоджуються.

Так, О. Власенко відзначає, що мирне зібрання – це колективний або індивідуальний, мирний, доступний кожному публічний захід [44, с. 8] і наполягає, що воно може проводитися як індивідуально, так і колективно, наприклад, у формі пікетування чи голодування.

Не поділяємо цей підхід, оскільки вважаємо, що в такому випадку слід говорити про інше конституційне право - свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст.34), яке можливо реалізувати, наприклад, використовуючи таку організаційну форму як голодування чи пікетування будівель органів державної влади та місцевого самоврядування.

Якщо ж до індивідуального учасника такого заходу приєднуються інші учасники, тоді його можна розглядати як мирне зібрання.

Такий підхід відповідає позиції Європейського суду, згідно якої наявність двох чи більше осіб, навіть, якщо вони висловлюють певні протести, не свідчить, що має місце зібрання [7].

Важливим є те, як ЄСПЛ визначив сутність зібрання – це особлива форма поширення ідей, тому певна кількість людей, об'єднаних бажанням брати участь у комунікації, не є вираженням ідеї, якщо у них відсутнє намагання зорганізувати і долучити до заходу інших учасників (*рішення у справі «Карадемірсі і інші проти Туреччини»*, заяви № 37096/97 і 37101/97) (п. 39). Отже, право на мирні публічні зібрання обов'язково повинно містити організаційний аспект самого зібрання.

Очевидно, не всі заходи можна заздалегідь спланувати і організувати, певна частина з них виникає стихійно, тому вони можуть не мати організатора (організаторів). Саме щодо заходів такого роду експерти ОБСЄ зазначили, що їх

слід вважати законними і розглядати як очікувану (а не виключну) ознаку зрілої демократії, а влада завжди повинна забезпечувати захист будь-якого стихійного зібрання і сприяти його проведенню за умови збереження його мирного характеру [15].

Під час дослідження з'ясовано зміст поняття права на мирні публічні зібрання, його характер, який цілком залежить від таких факторів, як політична та правова системи держави, форма державного правління; саме вони визначають і обумовлюють специфіку цього інституту, його правові рамки та впливають на правові механізми реалізації.

Ознаками мирного публічного зібрання виступає сукупність наступних складових: 1) мирний характер; 2) наявність мети (вирішення питання; активний прояв громадського інтересу до певної проблеми та привернення уваги органів державної влади або/чи органів місцевого самоврядування до нього); 3) спрямованість та усвідомленість участі людей у мирних зібраннях; 4) соціальна активність та соціально значуща зацікавленість, вираз суспільних інтересів (коло питань, події, рішення, проблеми), які викликають спільний інтерес всіх чи більшості учасників заходу; 5) очне і відкрите вираження суспільних інтересів учасників заходу; 6) публічність.

Чимале значення має визначення місця права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Конституційні права і свободи людини численні та різноманітні; групи прав, їх найменування, відчутно різняться, що підтверджує тезу про множинність сучасних прав людини, тому для юридичної науки і практики важлива їх класифікація та систематизація.

Традиційний підхід, який існує в праві, розрізняє офіційну та неофіційну (доктринальну) класифікації прав людини - офіційна класифікація передбачена чинними міжнародними договорами, а неофіційна (доктринальна) здійснюється вченими-правознавцями.

Усе різноманіття конституційних прав і свобод людини можна класифікувати за різними підставами. Найбільш відомим є розподіл на підставі визначення суб'єктів, яким ці права належать, та з огляду на сферу їх застосування: група громадянських прав, політичних прав, економічних прав, соціальних і культурних прав.

Проте, пропонуються й інші підходи, зокрема, за предметом; за походженням; за статевою приналежністю та інші [166, с. 297].

У сучасних конституціях, до яких відноситься й чинна Конституція України, не лише значно розширена система прав і свобод, а й закріплено нові види прав, зокрема, інформаційні та екологічні, причому особлива увага приділена їх реальному змістовному наповненню та гарантованості.

Як вірно зазначив О. Биков, одним із об'єктів дослідження сучасної науки конституційного права «виступає громадянське суспільство як сукупність фізичних осіб та їх об'єднань, а також система відносин між ними, здійснюваних без втручання держави. Суспільство створює певний баланс, що не дозволяє державі зловживати публічною владою, а отже, воно виконує функцію охорони прав і свобод кожної людини та громадянина. Першочерговим завданням нашого суспільства є саме формування реально діючого громадянського суспільства» [32, с. 30], тому з'ясування місця конституційного права на збори, мітинги, походи і демонстрації як прояву небайдужості суспільства через його членів (громадян і негромадян держави) на життєво важливі проблеми і суспільства, і держави вважається важливим.

Для визначення місця досліджуваного права в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина важливим є те, що реалізація цього права може перетинатись з іншими правами людини і громадянина (свободою думки і слова, вільним пересуванням та свободою залишення території України, свободою творчої діяльності, свободою віросповідання, свободою об'єднання у політичні партії та громадські організації, правом на звернення і т.і.), тобто постає питання про конкуренцію основоположних прав.

Проблеми конкуренції основних прав вирішуються кількома способами:

- 1) чи може основоположне право витіснити інше право як *lex specialiter*;
- 2) захист права гарантується лише основним правом чи декілька прав існують в ідеальній формі, надаючи тим самим можливість суб'єкту у разі захисту посплатися на обидва з них [170, с.95], тому варто проаналізувати зв'язок права на публічні зібрання з іншими, спорідненими конституційними правами.

Право громадян України на збори, мітинги, походи і демонстрації є однією з гарантій свободи думки і слова, вираження думок і переконань, права на свободу об'єднань, оскільки відноситься до невід'ємних і основоположних функціональних елементів демократичного співтовариства, реалізуючи які народ залучається до здійснення державної влади та процесів управління життям суспільства.

Більшість дослідників зазначеного права визначають його як засіб, інструмент реалізації цілого блоку конституційних прав громадян: обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, брати участь у всенародних та місцевих референдумах і виборах, вносити пропозиції до органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій, на підставі чого можна зробити висновок, що вищезазначене право не існує окремо, а тісно пов'язане з іншими категоріями прав людини. Тому вважаємо слушною думку, що досліджуване право виконує підпорядковану, другорядну роль, але саме воно часто відіграє вирішальну роль у виробленні колективної думки з різних питань суспільного і політичного життя.

Свобода зібрань передбачена ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) і її неможливо розглядати окремо від свободи вираження думок, що означає відданість певним поглядам і їх розповсюдженню.

Європейська Комісія і Європейський Суд з прав людини часто аналізують дані статті Конвенції у взаємозв'язку, зокрема, визначають свободу зібрань в якості *lex specialis* по відношенню до статей про свободу вираження поглядів (ст. 10) і свободу думки, совісті і релігії (ст.9) зазначеної Конвенції.

Європейський Суд з прав людини розглядає статті 9 і 10 Конвенції як елементи ст.11, визнаючи тим самим пріоритет свободи зібрань і підкреслюючи, що захист особистої думки, який гарантується ст. 10, є однією з цілей мирних зібрань у тому вигляді, в якому вона закріплена в ст.11 про свободу зібрань. Звертається увага, що при розгляді справ, пов'язаних зі свободою зібрань, Суд застосовує той же підхід, що й у справах, які стосуються свободи вираження думок.

Європейський Суд з прав людини визнав, що свобода брати участь в мирних зібраннях є настільки важливою, що вона не може бути жодним чином обмежена доти, поки особа не скоїть якусь упереджену дію в даній ситуації, тому її слід оцінювати на підставі тих самих стандартів, що і інші засоби вираження думок.

Простежується певне співвідношення між правом на мирні публічні зібрання та свободою думки і слова (ч. 1 ст. 34 Конституції України). Пояснюється це тим, що метою мирних зібрань є формулювання громадської думки, а отже будь-які державні заходи, спрямовані проти нього, одночасно будуть обмежувати й свободу думки та слова.

Але, якщо обмеження мирних зібрань пов'язано зі змістом думок, які висловлюються під час їх проведення, обмежувальні заходи повинні мати додаткову аргументацію, тому що у цьому випадку відбувається паралельне обмеження двох основоположних прав (свобод) громадян.

Ст. 15 Конституції України встановлює засади політичного, економічного та ідеологічного плюралізму, неможливість визнання державою жодної ідеології як обов'язкової, заборону цензури. Це конституційне положення підтверджує основоположний принцип, притаманний демократичній та правовій державі - принцип ідеологічного нейтралітету, зміст якого впливає з вищевказаної статті Основного Закону.

Проте, з цього загального правила можливі і винятки у разі пропаганди війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі. Постає питання: чи можна заборонити зібрання, основним питанням якого є,

наприклад, формулювання громадської думки щодо скасування Основного Закону або внесення до нього суттєвих змін?

Практика свідчить, що доволі часто під час зібрань такого роду лунають думки, спрямовані на критику положень Конституції України, яка містить основи функціонування держави. Вважаємо, що за таких обставин слід застосовувати положення ч. 2 ст. 5 Конституції України, де чітко зазначено, що виключно народіві належить право визначати й змінювати конституційний лад в Україні. Це право не може бути узурповане ніким: ані державою, ані її органами чи посадовими особами, а «психологічний тиск, проявлений під час мирних зібрань, вчинення відповідних дій, одразу зробить їх протиправними» [74, с. 312].

Загалом відповідь на це питання вимагає проведення широкої дискусії за участю населення країни, створенню для цього усіх необхідних можливостей, зокрема, заборону втручатися державі, її органам та посадовим особам у процес публічного обговорення можливих конституційних змін.

Доречним в цьому контексті є звернення до практики Німеччини. Так, в одному з рішень Федерального Конституційного Суду наголошено, що громадяни наділені правом вільно оцінювати конституційні положення, у них відсутній обов'язок беззастережно їх поділяти за умови, що це не призведе до порушень правових позицій інших осіб, тому неправомірним, нелегітимним буде посилення на висловлення чи формулювання антиконституційних думок чи позицій у разі прийняття рішення щодо обмеження проведення подібних зібрань [139, с. 7-8].

Демократичний плюралізм, передбачений Конституцією України (ст.15) надає право населенню брати участь в обговоренні (політичному діалозу) аж до обстоювання позиції про необхідність скасування Основного Закону, але слід наголосити, що така свобода може бути реалізована лише у формі інтелектуального обміну думками, спрямованого на переконання опонента у правильності (доцільності, необхідності тощо) сформульованої позиції, тому слова (думки), які містять у собі психологічний вплив на інших осіб, що

викликають в останніх побоювання, не можуть розглядатись в якості свободи думки та слова.

Право на мирні зібрання має пріоритетний характер у загальній системі основоположних прав у порівнянні з правом на свободу дій, яке гарантоване ч. 1 ст. 23 Конституції України (кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості), оскільки виступає його спеціальним видом. Тому, у разі конкуренції між вказаними правами застосовуватися буде саме спеціальне право, тобто право на свободу мирного зібрання [116, с. 69].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – Пакт) закріплює право кожної людини на вільне вираження своєї думки (ч.2 ст. 19), що передбачає свободу пошуку, одержання і поширення будь-якої інформації та ідей, у різних формах (усно, письмово чи за допомогою друку, художніх форм вираження чи іншими способами) на свій вибір і незалежно від державних кордонів.

Зміст положень ст. 19 Пакту полягає в тому, що свобода думок і переконань - це сукупність правових інститутів, до яких, крім інститутів свободи слова, свободи друку, права на отримання і поширення інформації, відноситься й інститут свободи зібрань, тому право на проведення мирних публічних зібрань виступає допоміжним способом поширення думок і переконань і реалізації свободи думок.

Таким чином, досліджуване право виконує додаткову функцію – за рахунок різних думок індивідів формується колективна думка, вага і значення якої часто значно вище, ніж думки індивідуальної.

Свого часу Європейський суд з прав людини звертав увагу на тісний зв'язок досліджуваного права з іншими правами, переважно зі свободою вираження поглядів, для формування якоїсь колективної думки, де право на зібрання виступає в якості інструмента, тому стаття 11 Конвенції часто розглядається через свободу вираження поглядів, яка виступає як одна з цілей організації та

проведення мирних зібрань, навіть без врахування автономної ролі та особливої сфери застосування [296, с. 186] та одним зі способів її реалізації.

Є. Тарновський, говорячи про співвідношення права на мирні зібрання і свободи вираження думок підкреслює, що роль мирних зібрань іноді навіть перевершує роль друкованих засобів, не зважаючи на їх величезний вплив в сучасному політичному житті [263, с. 84].

В. Червонюк прямо вказує на зв'язок свободи зібрань з іншими правами і свободами людини, і зазначає, що свобода зібрань є юридичним засобом матеріального об'єктування свободи слова, демонстрації волі і вираження думок громадян з приводу тих чи інших акцій держави (її органів) [293, с. 154-155].

Серед багатьох авторитетних науковців існує думка, що свобода вираження поглядів і право на мирні публічні зібрання співвідносяться між собою як зміст і форма. Одним із перших така точка зору була висловлена відомим англійським ученим 19 століття А. Дайсі, який зауважив, що свобода мирних зібрань в англійській правовій системі розглядається як закономірний наслідок свободи вираження поглядів [52, с. 302-303].

Схожий зв'язок між свободою вираження поглядів і правом на мирні публічні зібрання відмічають і деякі сучасні науковці. Зокрема, на думку Д. Меда, люди об'єднуються в групи та інші організації з метою більш ефективного висловлення своїх поглядів, створення певних платформ для можливості проведення публічних дебатів та вільного, відкритого висловлення своїх поглядів, думок [10, с. 119].

Іншу позицію щодо співвідношення свободи слова і права на мирні публічні зібрання висловив Г. Прітчет, який розглядає їх як суму «промови і дій», зосереджуючи увагу на певних фізичних діях учасників зібрань, а не лише обмежуючись певними висловлюваннями [14].

Недостатньо уваги вітчизняні науковці приділяли питанню розмежуванню свободи зібрань та свободи вираження поглядів. Так, М. Денісова пояснює свою думку щодо недоцільності дослідження цієї проблеми з огляду на відсутність

практичного інтересу, вважаючи, що ці свободи мають значні особливостями та відмінності за носієм та механізмом реалізації [61, с. 55].

Не поділяючи таку точку зору, вважаємо, що існує потреба в практичній необхідності їх розмежування, про що свідчить таке явище як одиночний пікет. Одиночний пікет має всі ознаки мирного зібрання (публічність, мирний характер, спрямованість на вираження позиції з будь-яких питань тощо), окрім того, що він реалізується однією особою і не підпадає під захист статті 39 Конституції України, тому, на нашу думку, його слід розглядати як реалізацію свободи вираження поглядів, що гарантується статтею 34 Конституції України, але залишається відкритим питання спеціального правового регулювання цієї організаційної форми.

Важливим елементом, не характерним для свободи вираження поглядів, але обов'язковим для реалізації права на мирні зібрання, є «фізична присутність» у публічному місці, тому групове обговорення і схвалення проблеми на форумі в мережі Інтернет не є реалізацію цього права, незважаючи на те, що воно має певні ознаки мирних зібрань: публічність, мирний характер, певну кількість учасників, громадську спрямованість тощо.

У науці існує два основні підходи до співвідношення права на мирні публічні зібрання та права на свободу вираження поглядів.

Прихильники першого підходу розглядають право на мирні зібрання як логічний наслідок свободи вираження поглядів, своєрідну форму останньої [141].

Прихильники іншого підходу зауважують, що свобода зібрань передбачає передусім певні фізичні дії, їх сукупність, які спрямовані не тільки на озвучення, донесення певного повідомлення (змісту) до всіх зацікавлених осіб, а й на публічне відстоювання, захист своєї позиції [163].

Поділяємо погляди прихильників другого підходу, оскільки вважаємо його логічно виваженим, з огляду на визначені відмінні риси права на мирні публічні зібрання і свободи вираження поглядів.

Свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України (ст.33 Конституції України) у відповідних випадках можуть стати значущими та важливими для реалізації права на зібрання, зокрема тоді, коли його проведення заплановано в іншому населеному пункті чи на території іншої держави.

Підтримуємо позицію вчених, які вважають, що у подібних випадках варто вести мову про поєднання основоположних прав тому, що зміст свободи мирних зібрань та її гарантії включають не лише сам факт їх проведення, а й їх підготовку (приїзд до місця проведення заходу), тож передумовою участі у мирному зібранні, гарантією реального здійснення виступає вільне пересування територією України або можливість вільно її залишити [285, с. 31].

Мирні публічні зібрання, зокрема ті, які представлені театралізованими виставами, можуть призводити до конкуренції права на свободу творчості (ч. 1 ст. 54 Конституції України). Якщо такий захід підпадає під ознаки категорії зібрання, то зацікавлені особи у випадку, наприклад, заборони його проведення, можуть посилатися одразу на два основоположних права як на підставу для його організації [48, с. 9].

Свобода творчості забезпечує більший захист, який включає процес створення творчого продукту, форму його вияву та презентації громадськості за умови, що під час його проведення організатори повинні дотримуватися усіх вимог, що встановлено законодавством до організації мирних публічних зібрань (не порушення громадського порядку тощо).

Правом, яке також знаходиться у взаємозв'язку з правом на мирні публічні зібрання, є право громадян на об'єднання в громадські організації (ст.36 Конституції України). Підтвердження цієї думки ми знаходимо у О. Тарновського, який з цього приводу зазначає, що між асоціаціями і мітингами буває найтісніший зв'язок [263, с. 85].

За своїм змістом право на об'єднання передбачає можливість створення об'єднань: політичних партій, профспілок, молодіжних спілок та інших

громадських організацій. У даному випадку право на мирні публічні зібрання виступає в якості способу практичної реалізації цього права, оскільки без зборів (конференції, з'їзду) неможливо утворити громадську організацію, прийняти її установчі документи, обрати керівні органи і т.д. У житті будь-якої громадської організації збори є формою повсякденної роботи як всередині самої організації з її членами, так і з громадянами, які в неї не входять.

Загальними рисами цих прав є також те, що вони належать до так званих колективних прав, які можна здійснювати лише спільними діями, наприклад, демонстрації, які привертають увагу суспільства, і організовуються здебільшого об'єднаннями (клубами, союзами, партіями, організаціями), а не окремими особами.

Якщо мирні публічні зібрання збираються з конкретно визначеною метою, яка є значно вужчою і менш постійною, то термін дії об'єднань спрямований на перспективу.

Можна виділити й інші відмінності між зазначеними правами, зокрема:

- у способі взаємодії з органами державної влади, який для об'єднань, як правило, є складнішим ніж для зібрань, з огляду на природу об'єднань як «постійного» утворення, на відміну від «тимчасових» зібрань [92];

- в місці проведення: мирне зібрання завжди відбувається у публічних місцях;

- за рівнем відкритості, приймати участь у мирних зібраннях може будь-яка особа незалежно від запрошення, в той же час об'єднання можуть передбачати закритий порядок відвідання своїх зборів.

Конвенція не тільки проголошує свободу зібрань та об'єднань, а й передбачає гарантії захисту їх проведення та гарантії створення об'єднань з іншими людьми, що підтверджує тезу про тісний історичний зв'язок зазначених прав. Втім, попри значну спорідненість, у сучасній конституційній доктрині ці права розрізняються.

Тісний історичний зв'язок існує між правом на мирні публічні зібрання та правом на звернення (ст.40 Конституції України).

Свого часу ці інститути, що найбільш яскраво відображено в країнах англосаксонської системи, були нерозривно пов'язаними, оскільки відсутність права на мирні зібрання унеможливлювало можливість подати колективну петицію, а значить і реалізувати відповідне право. Існуючий на той час порядок містив вимогу: направити колективне звернення можна було на підставі рішення, ухваленого під час безпосередньо зібрання шляхом збору підписів учасників під час його проведення [104, с. 413].

Це підтверджується змістом формулювання зазначених прав у офіційних документах, зокрема, в «Декларації прав і скарг», прийнятою Першим Континентальним конгресом представників американських колоній, згідно вимог якої «жителі англійських колоній Північної Америки мають право мирно збиратися разом, обговорювати свої скарги, та подавати петицію королю» [11].

Втім, вищевказані права є самотійними, хоча можна виявити як спільні їх риси, так і відмінності.

Спільними рисами є те, що вони можуть бути реалізовані лише колективно, групою осіб, тобто, за своєю суттю є вираженням колективної волі, оскільки організатори та ініціатори колективного звернення намагаються залучити якомога більше людей, що посилює зміст повідомлення, спрямованого до органу влади.

Наступна риса, що їх об'єднує, - їх реалізація спрямована на досягнення короткострокової цілі, має тимчасовий характер і завершується моментом закінчення зібрання і подання петиції відповідно, на відміну від об'єднання громадян.

Об'єднує ці права також їх подвійна природа з огляду на можливість здійснення цих прав: метою реалізації права на мирні зібрання та права на звернення може бути як досягнення відповідної політичної цілі, так і приватної (особистої).

Подвійна природа вказаних прав обумовлена і різними підходами до правового регулювання. Окремі держави визнають ці права як право лише своїх громадян, розглядаючи їх як відповідні політичні права, аргументуючи це тим, що право на мирні зібрання і право на петицію (колективні звернення) переслідують лише політичні цілі для вироблення чіткої політичної позиції з урегулювання відповідних проблем [60, с. 317].

Але існують і певні відмінності: право на мирні зібрання не обов'язково здійснюється з метою подання колективного звернення, більш того, його реалізація не завжди передбачає доведення певного повідомлення до відома владних органів, воно може бути поштовхом для широкого обговорення актуальних питань різної спрямованості у громадянському суспільстві. Право на петицію передбачає реакцію відповідного органу влади [135].

Відмінність полягає також і у способі реалізації: якщо нещодавно подання петиції передбачало і вимагало фізичної присутності її авторів, то сьогодні розвиток і можливості сучасних технологій надали можливість його реалізації зацікавленим особам підтримати чи не підтримати певну вимогу до органу влади не виходячи з дому, шляхом подачі електронної петиції, висловити своє ставлення до вимог, підтримуючи їх чи висловити протилежну свою позицію [73].

Певним чином вбачається взаємозв'язок права на мирні публічні зібрання з правом на страйк (ч. 1 ст. 44 Конституції України) за умови, що воно реалізується у формі масових акцій: проведення сидячих пікетів, маршів населеними пунктами, блокування приміщень адміністрації підприємств чи установ, метою яких є привернення уваги громадськості та представників органів державної влади та місцевого самоврядування до певних проблем у відповідній сфері трудової діяльності, тому у таких випадках можна говорити про поєднання мирного зібрання (демонстрації, пікету, ходи і т.і.) зі страйком, яким гарантується відповідний одночасний захист обох вказаних вище основоположних прав [162, с. 117].

Право на проведення мирних публічних зібрань тісно пов'язано з правом громадян обирати і бути обраними (ст.38 Конституції України), оскільки збори й інші публічні заходи відіграють важливу роль у виборчому процесі, саме під час їх проведення висуваються кандидати в президенти, народні депутати, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови, здійснюється попередня агітація «за» або «проти» висунутих кандидатів.

Варто звернути увагу й на зв'язок із правом на участь в референдумах (ст.38 Конституції України). Референдум є демократичною формою прийняття законів чи інших рішень у разі проведення широкого обговорення проекту закону або рішення, що виноситься на референдум, в ході проведення публічних заходів, однак механізм його проведення сьогодні в Україні відсутній.

Простежується взаємозв'язок і з правом на свободу об'єднання у політичні партії. Закон «Про політичні партії в Україні» [202] надає право вільно здійснювати свою діяльність на підставах та згідно з вимогами Конституції та інших законів України (ст.12), у тому числі в установленому порядку організовувати і проводити збори, мітинги, демонстрації, походи, пікетування та інші публічні заходи, тому відповідні зібрання забезпечені одночасним захистом двох вищевказаних основоположних прав людини і громадянина, за умови дотримання їх організаторами та учасниками усіх вимог законодавства про мирні зібрання [284, с. 279].

Право на участь в управлінні державними справами (ст.38 Конституції України) також слід розглянути в зв'язку з правом на мирні публічні зібрання. Як правило, на зборах і мітингах виробляється проект рішення або звернення до органу державної влади або місцевого самоврядування, в якому виражається воля громадян, присутніх на конкретному публічному заході.

Органи державної влади або місцевого самоврядування зобов'язані розглянути це звернення по суті, прийняти по ньому необхідне рішення і повідомити про це організатора заходу. Якщо прийняте рішення не відповідає законним вимогам маніфестантів, то організатор і учасники мирного публічного

зібрання мають право вимагати притягнення до відповідальності ту посадову особу, якій було направлено звернення. Оскільки механізм відповідальності посадових осіб ще не має достатньо чіткого правового закріплення, мову треба вести про конституційну відповідальність.

Таким чином, право на мирні публічні зібрання тісно пов'язане з іншими політичними та особистими правами і свободами людини і громадянина, «політична і господарська, а також особиста свобода людини становлять складну єдність, з якої неможливо прибрати будь-яку частину без того, щоб не зруйнувати все інше» [303, с. 236].

Право на мирні публічні зібрання знаходиться і розвивається на стику природних прав людини і політичних прав громадянина. Як природне право свобода зібрань належить індивіду від народження і людина, незалежно від урегульованості цього права на законодавчому рівні, користується ним, спілкуючись з іншими членами суспільства. Як політичне право свобода зібрань реалізується громадянами як засіб безпосередньої демократії і для здійснення контролю над владою.

Досліджуючи інститут права на мирні публічні зібрання у взаємозв'язку з іншими правами громадян, поважаючи думки вчених, які розподіляють пріоритети в сфері прав людини і не вважають право на мирні публічні зібрання одним із найважливіших прав, слід зробити наголос, що цей взаємозв'язок настільки сильний, що неможливо віддати пріоритет тому чи іншому з розглянутих нами прав, оскільки без жодного права не може існувати або здійснюватися інше право чи свобода людини.

Вищевказане свідчить про те, що проаналізовані права та свободи є підґрунтям та передумовою, а подекуди – невід'ємною складовою права на мирні зібрання; вони є обов'язковими умовами для здійснення права на зібрання, одночасно виступаючи при цьому, основою демократичного суспільства.

Разом з цим, проведений аналіз надає можливість визначити критерії, які дозволяють розмежувати мирні публічні зібрання від інших форм активності

людини: активність участі при розгляді суспільних і державних справ; суспільний інтерес під час вирішення питань; зовнішні умови вираження суспільних інтересів суб'єктів зазначеного права; загальна, об'єднуюча мета дій суб'єктів мирних публічних зібрань;

Право на мирні зібрання містить певну конкретизацію вищезазначених свобод, надаючи можливість їх здійснення не лише окремими особами (звернення до уряду, виступ на телебаченні тощо), а й через спільну участь в обговоренні найважливіших проблем соціального, культурного, політичного життя, тобто колективно.

Переважна більшість фахівців у сфері права, зокрема, конституційного, право на мирні публічні зібрання розглядає його як політичне право лише громадян, які досягли 18 років і мають повну правосуб'єктність. Виключення становлять право на об'єднання в громадські (неполітичні) організації та право на звернення (індивідуальні та колективні).

Так, А. Шевченко, М. Денісова, О. Денісова вважають, що право на зібрання є колективним політичним правом невизначеної кількості осіб щодо організації та проведення будь-яких не заборонених Конституцією та законами України заходів та дій [294, с. 57].

Перелік політичних прав і свобод людини і громадянина традиційно охоплює право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36); на участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 38); на рівний доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38); збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39); направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування (ст. 40) [108].

З огляду на зазначений перелік політичних прав і свобод громадян України, вони виражають зміст правовідносин між особою і державою, а їх реалізація забезпечує політичну участь громадян у життєдіяльності держави [283, с. 83].

Як суб'єктивне юридичне право зазначене право визнається та проголошується державою, яка повинна встановити юридичні гарантії його реалізації, охорони та захисту.

Як зазначено у рішенні Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 р. (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання), «право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації є їх невідчужуваним і непорушним правом, гарантованим Основним Законом України» (п. 2). Це право є суб'єктивним правом громадян, основною метою якого є вплив на органи державної влади для вирішення найважливіших питань суспільства і держави шляхом узгодження та формування думки громадян та її вираження. Це елемент народовладдя, форма участі громадян в управлінні державними та місцевими справами. При цьому слід звернути увагу на те, що збори не завжди носять характер політичних заходів, і це право не завжди є політичним [219].

Р. Мельник розглядає досліджуване право як невід'ємний (складовий) елемент надзвичайно важливого і ширшого права на соціальну комунікацію, через яке людина реалізує свої потреби у спілкуванні з іншими особами; самореалізується у суспільстві та державі [138, с. 38].

Не можна погодитись із думками вчених, що індивідуальне вираження своєї позиції, поглядів, наприклад, через пікетування будівель органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи у формі голодування, регламентується статтею 34 Конституції України (право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань) і статтею 10 Конвенції, оскільки у разі, якщо до індивідуального пікетувальника чи голодувальника під час його акції долучаються інші особи, то такий захід може перетворитися на мирне зібрання.

Слід відзначити, що в актах міжнародного права (Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права), які є частиною національного законодавства, право на мирні зібрання розглядається як право кожного.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 року і як міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, відповідно до статті 8 Конституції України є частиною національного законодавства, гарантує кожному право на свободу мирних зібрань, зазначаючи, що це право є невід'ємним правом кожної людини, яке поширюється і на іноземців, і на осіб без громадянства (ст.11) [96].

Європейський суд з прав людини, попри відносно невелику кількість винесених рішень щодо свободи мирних зібрань порівняно з практикою Суду щодо інших статей Конвенції підкреслив, що право на мирні зібрання належить кожному, хто бажає їх провести [34, с. 621-626].

Право на мирні публічні зібрання є одним з невід'ємних прав людини, притаманних демократичному світу, причому, міжнародні документи закріплюють його як право будь-якої людини, не обмежуючи статусом громадянина.

Вищевказане доводить, що міжнародні документи й судова практика не обмежують право на мирні публічні зібрання правом виключно громадян відповідної держави, а визнають його як право будь-якої людини, тому вважаємо слушною точку зору дослідників, що досліджуване право варто розглядати не як політичне право громадян, а як одне з громадянських прав людини.

Таким чином, дослідження поняття та змісту права на збори, мітинги, походи і демонстрації надає можливості зробити наступні висновки:

- конституційне право громадян України на збори, мітинги, походи і демонстрації слід розглядати в якості багатогранного, соціального, політичного і

правового явища, що виступає як суб'єктивне конституційне право, форма безпосередньої демократії, а також комплексний правовий інститут;

- доведена доцільність введення нової дефініції «право на мирні публічні зібрання» як узагальнюючого поняття щодо всіх організаційних форм зібрань та запропоновано розуміти його як відкрите, мирне, доступне кожному, публічне вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя з метою привернення уваги громадськості, органів державної влади чи місцевого самоврядування до відповідної проблеми або висунення до останніх певних вимог, на підтримку або осуд будь-якого рішення органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських ініціатив з питань політичного, економічного, соціального, культурного чи іншого життя суспільства, яке здійснюється в різних організаційних формах або в поєднанні цих форм з чи без використання засобів наочної агітації та звуко-підсилюючих технічних засобів фізичними особами, політичними партіями, громадськими або релігійними об'єднаннями;

- обґрунтована необхідність виділення відокремленого комплексного інституту права на мирні зібрання, що представляє собою сукупність взаємопов'язаних правових норм, які регулюють виключно суспільні відносини, пов'язані з організацією та проведенням публічних заходів, і набувають внаслідок цього відносну стійкість і самостійність функціонування;

- право на мирні публічні зібрання можна розглядати в двох аспектах: як природне право воно належить індивіду від народження і людина реалізовує його, спілкуючись з іншими членами суспільства; як політичне право воно розглядається як засіб безпосередньої демократії і форма здійснення контролю над владою;

- сутність інституту мирних публічних зібрань розкривається в історичній ретроспективі і в умовах сучасної України визначається як взаємозв'язок і взаємозумовленість процесів становлення і розвитку зазначеного права в нашій країні;

- змістом права на мирні публічні зібрання є сукупність правових норм, що встановлюють і регулюють правові відносини, які виникають між суб'єктами права в процесі його реалізації з дотриманням встановлених законом цілей, форм і порядку;

- запропоновані критерії розмежування мирних публічних зібрань та інших форм активності людини: активність участі при розгляді суспільних і державних справ; суспільний інтерес під час вирішення питань; зовнішні умови вираження суспільних інтересів суб'єктів зазначеного права; загальна, об'єднуюча мета дій суб'єктів мирних публічних зібрань;

- досліджуване право тісно пов'язане з іншими правами, виступаючи найважливішим інструментом користування такими правами і свободами, зокрема, свободою пересування, вільним вибором місця проживання, правом вільно залишати територію України; свободою думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань; правом на об'єднання у політичні партії та громадські організації; брати участь в управлінні державними справами, на участь в референдумах, обирати і бути обраними; правом на звернення; свободою творчості; правом на страйк;

- право на мирні зібрання належить кожному, тому його слід розглядати як особисте, громадянське право кожної людини. Цим обумовлена необхідність внесення змін до чинного законодавства та Конституції України, ч.1 ст.39 якої пропонується викласти у наступній редакції: «Кожен має право на участь в організації та проведенні мирних публічних зібрань».

1.2. Генеза інституту права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації

Інститут права на мирні публічні зібрання має давню історію розвитку.

Таке природне право як право збиратися мирно в різні історичні періоди довгий час заперечувалося з боку держави. Абсолютна монархія перешкоджала тому, щоб її піддані створювали громадські організації або збиралися разом для обговорення важливих політичних, соціальних та інших питань, оскільки основним правилом абсолютизму є *divide et impera* («розділяй і володарюй»).

Розрізнені і роз'єднані індивіди, не пов'язані між собою почуттям взаємної солідарності, є зручним матеріалом для панування абсолютної влади, яка не може допустити існування поруч з собою самостійних і незалежних об'єднань людей, які мають свою власну, незалежну від волі держави мету.

До епохи буржуазних революцій законодавчого закріплення природних прав людини не відбувалося, як не було закріплено і право мирних публічних зібрань, хоча це не означає, що такого права не було взагалі.

Ще за часів Стародавнього Рима відомо широке застосування права спілок і зборів, однак в процесі посилення влади імператора і, відповідно, знищення так званих «інститутів республіки», поступово обмежується та ускладнюється можливість користуватися цим правом, що, врешті решт, призводить до повного його зникнення.

У III - IV ст. такі вільні спілки (союзи) були остаточно знищені.

Досліджуючи історію становлення та розвитку інституту свободи мирних зібрань, не можна обійти увагою міста-держави Древньої Греції, які учені вважають початком ранньої демократії [299, с. 38].

Значна роль у становленні досліджуваного права належить історії Афін (IV ст. до н.е.), однією з форм народовладдя в яких були Народні збори, на яких не тільки вирішувались найважливіші питання існування держави, а й була можливість висувати певні побажання, вимоги до влади, висловлювати власну точку зору з вирішення питань та й взагалі просто обмінюватись інформацією.

Особлива роль у визначенні та розвитку демократичного ладу Афін належить Аристотелю, який у своїй праці «Політика», приділяв цьому питанню значну увагу. Так, він відзначав, що, з одного боку, свобода означає право брати

участь у владі, з іншого – можливість жити згідно зі своїми бажаннями. Свобода, за його думкою, є складним поняттям, втім, однією з її складових є можливість поперемінно керувати і бути керованим, тому сутність демократії полягає у тому, щоб бути рівним згідно з числом (а не саном), іншими словами, якщо у разі необхідності панує більшість, то рішення, яке вона прийме, є остаточним і правовим [23, с. 231].

Другою складовою свободи є принцип, за яким людина живе за власними правилами та бажаннями, тому можлива ситуація, за якою або нікого не слухаються, або слухаються лише тих, кого наперемінно обирають. Саме в цьому і є сутність рівної свободи для всіх [292, с. 186].

Історія існування Древньої Спарти свідчить про те, що в ній також існувала свобода зібрань, яка характеризувалась правом, наданим народу, підтверджувати рішення царів і навіть можливістю змінювати їх на власний розсуд [133, с. 146].

Отже, участь народу у Народних Зборах в Афінах та Спарті була одним із перших проявів і реалізацією права на мирні зібрання.

У Середньовіччі питанню свободи мирних зібрань приділяли увагу як релігійні автори, так і юристи. У зв'язку з виникненням та розвитком феодальних відносин та соціальними перетвореннями, у Середні віки відбуваються зміни й в інституті свободи мирних зібрань, втім розуміння свободи мало інше наповнення: її розглядали як привілей, відповідний статус, особливе місце серед людей і практично не асоціювали з правом всього населення. В ці часи свобода пов'язувалась з можливістю мати міцного, могутнього покровителя, станом залежності перед сюзереном, який гарантував васалу повагу до його прав [119, с. 262].

Так, у Середньовічній Німеччині це право здійснювалось через загальні збори усіх членів громади, які мав право скликати староста-старшина для вирішення найбільш важливих питань. У подальшому, внаслідок зміцнення влади сюзерена і неможливості колективного вирішення питань, сенс проведення

такого роду зібрань було втрачено і їх проведення було можливе лише на вільних від феодалів землях Німеччини.

У Середньовічній Англії існувала практика зборів сотень, основна мета яких полягала у здійсненні правосуддя [133, с. 287].

Франції тих часів також відома практика проведення зборів знаті за рішенням Карла VII (1453 р.), в яких приймали участь лише дворяни.

Флоренція XII ст. також містить згадки про існування різного роду зібрань, під час яких населення вирішувало питання місцевого значення.

Значний вплив на подальший розвиток інституту свободи мирних зібрань пов'язаний із виникненням ліберальної доктрини (XVII-XVIII ст.ст.), яку сповідували Г. Гроцій, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спіноза, В. Гумбольдт, та філософсько-правового гуманізму, основоположниками якого є І. Кант та Г. Гегель, а також значні суспільні та державні перетворення, буржуазні революції XVIII-XIX ст.ст., з якими пов'язують становлення традиційно ліберальних цінностей.

Результатом прогресивних ідей відомих філософів та юристів стало закріплення автономії особистості в юридичних актах, які мають і відіграють визначальну роль в історії розвитку державно-правових інститутів. Так, у 1654 році О. Кромвель в англійському парламенті заявив, що пуританська революція дала світу два принципи: свободи особистості і свободи совісті [95, с. 90] і вже у 1661 році в Англії відновили права на зібрання, хоча з певними застереженнями (дозволялось їх проводити з кількістю учасників не більше, ніж десять осіб).

У 1689 році було прийнято Білль про права в Англії або «Акт, який декларує права і свободи підданих і визначає порядок передачі корони у спадок», яким обмежувалась влада короля на користь парламенту, гарантувалось право носіння зброї для самооборони, свобода звернень до короля, свобода від штрафів та конфіскацій майна без рішення суду, вільні вибори в парламент без втручання короля і свобода слова і дебатів [17].

Юридичне оформлення та визнання свободи мирних зібрань та інших природних прав було закріплене в Акті про подальше обмеження корони і краще забезпечення прав і вольностей 1701 р. (Англія) [1].

Право зборів, передбачене Білем про права, згодом було заборонено, але в 1715 році законодавством воно було відновлене («Act for preventing Tumults and riotous Assemblies»), хоча існувала норма, згідно якої зібрання визнавалось незаконним, якщо протягом години після того, як представники влади заявили про те, що зібрання необхідно завершити, воно не буде завершене, що згодом і призвело до ситуації, коли такі зібрання стали проводитись з метою висловлення політичного невдоволення [13, с. 87].

У XVIII ст. продовжується процес розвитку прав та свобод людини, у тому числі й тих, які можна розглядати в якості витоків досліджуваного права. Зокрема, у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» (п. 1 Артикулу 4 «Про магістрати у привілейованих і урядників у непривілейованих містах»), міститься норма, яка свідчить про участь населення при вирішенні питань державного життя (мова йде про публічні зібрання) [180, с. 366]; у Декларації прав Віргінії 1776 р. (США) проголошувалося, що всі люди за своєю природою наділені свободою та невідчужуваними правами [18]; в Декларації незалежності США 1776 р., з'явилась норма, згідно якої передбачена можливість обмежувати державу від будь-яких посягань на автономію людини [12].

У цей же період відбулась Велика французька революція, результатом якої стало прийняття важливого документу - Декларації прав людини і громадянина 1789 р.. в якій закріплені принципи гуманізму, рівності, свободи, народного суверенітету, суспільного договору [54].

Подією світового значення є прийняття 16 квітня 1710 року першої в світі Конституції на зборах козацтва біля містечка Тягина, відомої як конституція Пилипа Орлика. Вперше Законом визначались державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборча система, права й обов'язки держави, суспільства та громадян.

До речі, Конституція США, яка вважається одною з перших писаних конституцій і однією з «найстаріших», була розроблена і прийнята Конституційним конвентом у Філадельфії в 1787 році, тобто на 77 років пізніше за українську.

З цього починається період подальшого закріплення прав людини, у тому числі й права на зібрання, на рівні Конституцій.

Перша поправка до Конституції США набрала чинності 15 грудня 1791 року і була частиною Білля про права, якою закріплено свободу мирних зібрань, причому чітко наголошено, що Конгрес не повинен ухвалювати жодного закону, спрямованого на обмеження свободи слова чи друку або права громадян мирно збиратися і звертатися до уряду з петиціями про задоволення скарг [262, с. 56].

Конституцією Франції від 3 вересня 1791 року (перший розділ) закріплено право кожного збиратись в громадських місцях, зберігаючи спокій, без зброї та з дотриманням поліцейських законів [109].

Конституція Пруссії 1850 року, на відміну від правила, яке існувало раніше і стосувалось вимоги мати попередній дозвіл для проведення зборів під відкритим небом, також містила право громадян збиратись мирно в закритих приміщеннях без попереднього дозволу [101].

Вищезазначені документи стали підґрунтям для подальшого розвитку прав та свобод людини і громадянина, значним досягненням людської цивілізації, а ідеї та принципи, які в них закладено, становлять ядро загальновизнаних світових цінностей, що і знайшло в подальшому відображення у Загальній декларації прав людини [76], Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини [96], сучасних правових концепціях, відповідно до яких самодостатня та ініціативна особистість є невід'ємною складовою суспільного життя [68, с. 308].

Розвиток основних прав і свобод людини другої половини XIX – початку XX ст. у країнах Західної Європи та Російської імперії дещо відрізняється.

Дослідники відзначають, що в цей час законодавство Російської імперії містило значні обмеження основоположних прав і свобод, зокрема свободи

зібрань, оскільки це могло призвести до небажаних для правлячої верхівки перетворень державного ладу та суспільного порядку в країні, підтвердженням чого є Статут 1890 р. про попередження і припинення злочинів, у якому передбачена можливість органів влади приймати рішення щодо заборони сходів і зібрань у разі виникнення загрози тиші і спокою оточуючих (ст.111), а поліція зобов'язана припинити зібрання, у тому числі, якщо це потрібно, звернувшись за допомогою до війська (ст.113). Слід зазначити, що порядок залучення військових для допомоги владі у наведенні порядку, був детально регламентовано (додаток до ст. 541 Зводу губернських настанов), окрім цього було передбачено навіть кримінальну відповідальність участь в публічному скопищі (ст.ст. 120-123 Кримінального Уложенія) [121, с. 8].

1905 рік кардинально змінив підходи до закріплення прав та свобод людини і громадянина: передбачалось проведення виборів до Державної Думи, тому особам, які мали право участі у виборах, надавалось право створювати в поселеннях підготовчі зібрання для наради щодо осіб, які гідні бути обраними.

Значну роль у розвитку свободи мирних зібрань зіграв Маніфест 17 жовтня 1905 р., але реалізація його положень була складною й обмеженою з ряду причин не тільки з огляду несистематизованого характеру акту, а й труднощів право-реалізації через необхідність отримання узгоджень у чиновників, суб'єктивний розсуд яких був непрозорим.

Маніфест був спрямований на розбудову засад конституційної монархії, в якому йшлося, у тому числі, й про право підданих імперії на мирні зібрання, а тому важливо було мати правові підстави для реалізації цих настанов. Результатом стала поява наприкінці 1905 – початку 1906 рр. кількох проектів: 1) Іменний Найвищий указ «Про встановлення тимчасових заходів на додаток діючих постанов про зібрання» від 12 жовтня 1905 р.; 2) Іменний Найвищий указ «Про тимчасові правила про публічні зібрання» від 04 березня 1906 р. [121, с. 7].

Акти, вказані вище, розрізняли публічні й непублічні зібрання, регламентація яких була різна, зокрема, непублічні зібрання держава могла не контролювати за

умови, що в них приймала участь невелика кількість людей і які не могли викликати суспільний резонанс, а у разі необхідності могли бути розігнані невеликою кількістю поліції. Інший порядок було встановлено щодо регулювання публічних зібрань, який передбачав ускладнену процедуру погодження, отримання дозволу на проведення та безпосередньо їх проведення [169, с. 12].

Заборонялося проведення публічних зібрань, мета або предмет яких становили загрозу громадській небезпеці та спокою, проходили у невстановлених місцях чи порушували вимоги кримінальних законів або протирічили правилам суспільної моральності [61, с. 15].

Попри певні вади вказаних актів, варто зазначити, що в них були передбачені норми стосовно відповідальності порушників, порядку організації і проведення зібрань, а також процесуальні норми, якими була визначена підсудність і підвідомчість справ стосовно недотримання визначеного порядку їх організації і проведення [61, с. 16].

Порядок реалізації права на свободу мирних зібрань, передбачений актами, наведеними вище, мав дозвільний характер і в подальшому був скасований внаслідок Лютневої революції. Пояснюється це дією Тимчасового уряду, який у своїй програмі від 03 березня 1917 р. не тільки проголосив надання відповідної свободи громадянам, а й мав намір забезпечити її.

Зокрема, в його постанові «Про зібрання та союзи» від 12 квітня 1917 року визнавалось право громадян без будь-якого спеціального чи особливого дозволу проводити «зібрання як в закритому приміщенні, так і під відкритим небом». Обмеження у реалізації права на зібрання полягали у забороні їх проводити на «рейкових шляхах» та у разі участі в них озброєних осіб, за виключенням тих із них, яким законом дозволено носіння зброї. Умовою проведення публічних заходів в інших місцях зібрання встановлювалась вимога не перешкоджати вільному руху інших осіб (П. 1) [78, с. 6].

В Україні початок розвитку права на мирні зібрання пов'язують із народним віче, тому що здавна для вирішення найважливіших питань свого буття люди

збирались разом, а безпосередній розвиток демократичних основ проявився за часів козаччини, оскільки саме тоді такі зібрання безпосередньо впливали на державне та суспільне життя.

Підтвердженням цього є життєвий устрій козаків, в якому головну роль відігравала виключно свобода зібрань, слова, пересування, і який був вибудований таким чином, що усі важливі питання обговорювались і вирішувались на козацьких радах, загальних зборах, вічах. Зокрема, козацька Рада надавала можливість вільно висловлювати громадську думку, протестувати проти зловживань влади, змінювати/переобирати керівників [22, с. 55].

Підтвердженням цього є «Пакт і Конституція законів та вольностей Війська Запорізького» (Конституція П. Орлика), в якому йшлося про державний суверенітет України, верховенство правового закону в державі, забезпечення основних прав простого народу [128].

У XVIII – XIX ст. Україна входила до складу імперії з жорстким централізованим режимом, що виключало можливість існування у її населення права на мирні зібрання, зокрема, до 1905 р. законодавство Російської імперії взагалі не визнавало за громадянами жодного права на проведення публічних зібрань, особливо пов'язаних з політичними цілями [117, с. 5].

Не можна обійти увагою конституційний проект М. Міхновського «Основний Закон Самостійної України» 1905 р., який містив концепцію загальної лібералізації в сфері прав людини, зокрема, ст. 24 передбачала свободу зібрань, яка була відокремлена від інших політичних прав, наприклад, від права на об'єднання у «спілки та згромадження» (ст. 25 проекту) [259].

За часів національно-визвольної боротьби українського народу не було прийнято жодного спеціального законодавчого акту з цього питання. Цікавим є факт, коли Центральна Рада підтвердила чинність на території України постанови Тимчасового Уряду «Про зібрання і спілки», при цьому не вирішив питання щодо прийняття окремого закону.

У Конституції УНР 1918 р. право громадян на мирні зібрання та свободу страйку закріплювалось, але реалізувати його було неможливо через війну [45, с. 26].

Українська Центральна Рада в Третньому Універсалі від 07 листопада 1917 р. закріпила положення, згідно якого в Українській Народній Республіці (далі – УНР) забезпечуються й гарантуються всі свободи, які було отримано під час всеросійської революції, зокрема, «свобода зібрань, союзів, страйків», а в Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р. є декілька статей, в яких прямо йдеться про це право. Так, у Конституції УНР зазначено, що не тільки громадяни республіки, а й інші особи, які перебувають на її території не можуть бути обмеженими в правах, за умови не порушення ними постанов карного права» (ст.17), а положення ст.ст. 19, 79-83 містять норми щодо встановлення спеціального порядку обмеження прав [143, с. 53–55].

УНР проіснувала недовго, але уряд продовжив свою діяльність в еміграції. Так, на території Польщі діяв «Державний центр УНР в екзилі», який спочатку очолював С. Петлюра, і саме тоді з'явилися Проект Адміністративного кодексу УНР 1932 р., Проект Тимчасового судоустрою УНР 1931 р. і Проект Закону про суди в адміністративних справах в УНР 1932 р., в яких йшлося про основи та принципи регулювання й охорони відносин між людиною і публічною владою [20, с. 9, 14, 19].

Загалом акти, прийняті за часів визвольної боротьби (Тимчасовий Основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії від 13 листопада 1918 р., конституційні акти Карпатської України 1938-1939 рр.), регулюючи політичні права, не містили жодної згадки про право на мирні зібрання.

У Конституціях радянських часів досліджуване право закріплювалось, але фактично було декларативним. Так, і Конституція СРСР від 5 грудня 1936 р., і Конституція УРСР 1937 р. гарантували свободу зібрань та мітингів і свободу вуличних рухів та демонстрацій, але вказували на необхідність її здійснення «у

відповідності з інтересами трудящих та з метою укріплення соціалістичного ладу» [146 с. 10; 78, с. 10].

Дослідники того часу зазначали, що в СРСР одночасно з проголошенням політичної свободи реальне її здійснення піддавалось значним обмеженням, особливо якщо мова йшла про погляди, думки, вислови, які, на думку влади, йшли всупереч суспільним інтересам, або були спрямовані проти соціалістичного ладу, тому цілком зрозумілими вбачаються дії держави щодо прийняття низки заходів соціального захисту, спрямованих проти використання політичної свободи з антидержавною або антигромадською метою [290, с. 11].

Радянська влада повністю і жорстко контролювала будь-які зібрання громадян задля неможливості проведення небажаних політичних акцій, використовуючи весь арсенал репресивних адміністративних та кримінальних заходів, підтвердженням чого є відсутність будь-яких відомостей про неофіційні зібрання у період з 1929 по 1956 роки. Єдиним прикладом можна вважати події в Донецьку, Артемівську та Краматорську в 1962 р., але в загальному доступі інформація про ті акції громадської активності досі відсутні.

Як вірно відзначає М. Денисова, політика радянських часів та існуюча правова система, яка чітко відповідала партійним інтересам та охороняла їх, перетворила інститут права громадян на мирні зібрання на суто декларативний [61, с. 10].

Так званий «рух шестидесятників» у 60-ті рр. ХХ ст. дещо змінив ситуацію, коли значно зросло число мирних зібрань, які не були санкціоновані владою. Показовою є подія 22 травня 1967 р. у Києві, коли після покладення квітів до пам'ятника Т.Г. Шевченку, було затримання декількох осіб, що й стало причиною того, що приблизно 200-300 осіб вирушили до будівлі Центрального комітету Компартії УРСР для висловлення протесту та звільнення затриманих, втім ця акція було жорстко припинена з боку влади. Така тенденція звернення до зібрань призвела до більш жорсткого кримінального законодавства, в результаті чого

національний рух кінця 70-х-початку 80-х років повернувся від відкритих організацій до підпільних.

Зміни відбулися під час так званої «перебудови». Так, у грудні 1988 р. мешканцями м. Львів під час стихійних мітингів був створений Народний фронт та було звільнено керівництво міського комітету ЛКСМ Української РСР [116, с. 47].

Не зважаючи на те, що ст. 50 Конституції СРСР гарантувала право на зібрання, мітинги, вуличні походи та демонстрації, механізм його реалізації був відсутній, так само як і спеціальна відповідальність за незаконні мирні зібрання. Лише коли значно збільшилась кількість стихійних мітингів та демонстрацій, органи державної влади, у тому числі й місцеві, взялись за унормування цього питання шляхом розробки та прийняття різноманітних «тимчасових правил», «примірних положень», що врешті решт призвело до появи Указу Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 р., яким встановлювався порядок організації та проведення масових заходів громадсько-політичного характеру [154].

Показовим є положення п.п. 5-7 зазначеного указу, у відповідності з якими державним органам, їх посадовим особам, громадським організаціям та громадянам заборонялось протидіяти проведенню легальних мирних зібрань. Водночас мирні зібрання були повинні припинятись на вимогу представників органів влади за умови, якщо вони організовувались та відбувались без подання відповідної заяви чи після винесення рішення про їх заборону (такі заходи визнавались нелегальними), а також у разі порушення під час їх проведення встановленого порядку чи виникнення загрози життю та здоров'ю громадян, порушення громадського порядку.

Проте, ці вимоги не позбавили бажання місцевих державних органів забороняти зібрання на власний розсуд, що призводило до додаткових обмежень права на мирні зібрання в Українській РСР. Тому, 3 серпня 1988 р. Президією Верховної Ради Української РСР було ухвалено Указ [183], затверджений

Законом Української РСР № 6831 від 12 листопада 1988 р., яким встановлювалась адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення встановленого порядку [198].

Внаслідок прийняття зазначеного Указу 1988 р. були внесені відповідні зміни та доповнення до Кримінального кодексу Української РСР, зокрема, з'явилась стаття 187-4 «Порушення порядку організації і проведення зібрань, мітингів, вуличних походів і демонстрацій».

В Україні часів незалежності досліджуване право регулюється ст. 39 Конституції України 1996 р. [108].

З цього часу розпочинається відлік процесу нормотворчості стосовно регламентації відносин, які виникають у процесі реалізації права на мирні публічні зібрання.

Враховуючи положення п. 1 ч.1 ст. 92 Конституції України про те, що виключно законами визначаються права і свободи людини і громадянина та гарантії цих прав і свобод, Конституційний Суд України наголосив на необхідності законодавчого регулювання досліджуваного права [219].

Законодавці багато разів звертались до вирішення цієї проблеми, приймаючи чималу кількість законопроектів («Про порядок організації та проведення мирних заходів та акцій в Україні» № 0991 від 14 травня 2002 р., «Про порядок організації і проведення мирних заходів та акцій в Україні» № 5242-1 від 11 березня 2004 р., «Про збори, мітинги, походи і демонстрації» № 5242-2 від 23 березня 2004 р., «Про порядок організації і проведення мирних заходів та акцій в Україні» № 5242 від 08 квітня 2004 р., «Про свободу мирних зібрань» № 7819 від 15 липня 2005 р., «Про порядок організації і проведення мирних заходів та акцій в Україні» № 2646 від 30 листопада 2006 р., «Про свободу мирних зібрань» № 2646-1 від 17 січня 2007 р., «Про порядок організації і проведення мирних заходів» № 2450 від 06 травня 2008 р.), але жоден з них так і не набув статусу закону.

У 2012 р. комітет парламенту відклав розгляд законопроекту № 0918 від 12 грудня 2012 р.; у 2013 р. - зареєстровано два інші законопроекти, які визначали

порядок проведення мирних зібрань за № 2508а від 04 липня 2013 р. [208] та за № 2508а-1 від 17 липня 2013 р. [207], втім, вони також були зняті з розгляду Верховною Радою в листопаді 2014 р. у зв'язку з тим, що ніколи не ставились на голосування у першому читанні.

Великий резонанс отримали законопроекти 2015 року за № 3587 [191] і № 3587-1 [192], а також і проект закону від 11 грудня 2015 [192] відповідно, які були проаналізовані Європейською комісією за демократію через право (Венеціанська комісія) і отримали позитивні висновки, втім жоден з них так і не набув статусу закону.

У 2019 році до Верховної Ради України був внесений новий проект Закону «Про гарантії свободи мирних зібрань» [193], але процес законотворчості з регулювання права на мирні публічні зібрання на сьогодні не завершено.

Порівняльний аналіз проектів законів останніх років (2013, 2015, 2019 років) щодо мирних зібрань свідчить про відсутність суттєвих відмінностей у підході парламентарів до законодавчого регулювання проблеми зібрань. Так, структура представлених проектів є майже схожою: визначено зміст термінів (зібрання, публічне місце, одночасні зібрання, контрдемонстрації, спонтанні зібрання); права та обов'язки організатора та учасника зібрання; встановлено порядок повідомлення про проведення зібрання, його зміст та форма, умови проведення; умови та підстави обмеження реалізації цього права; права та обов'язки органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, у тому числі й Національної поліції, Національної гвардії України та інших правоохоронних органів, журналістів та представників ЗМІ і т.і., що відображено у порівняльній таблиці вказаних проектів законів (додаток 1).

Визнаючи позитивні підходи, викладені у законопроектах, слід зауважити на певні недоліки, про що докладніше буде йти мова у наступних параграфах роботи.

Отже, вперше визначення основ народовладдя та прав і свобод громадян з'явилося за часів античності, а вчення про свободу варто розглядати в якості

базових правових елементів, на яких сформований і розвивається сучасний інститут свободи мирних зібрань.

Для вирішення проблеми правового регулювання й забезпечення права на збори, мітинги, походи і демонстрації зібрання Україна пройшла нелегкий і тривалий шлях, під час якого були як певні здобутки, так і недоліки. Слід зазначити, що останніми роками наша держава зробила колосальні кроки вперед у цій сфері, враховуючи високий рівень демократизації й рівень реалізації громадянами своїх конституційних прав і свобод, політичної участі громадян у суспільному житті держави. Тому важливо проаналізувати накопичений досвід (як вітчизняний, так і світовий) і використати його в процесі створення профільного законодавчого акту у сфері мирних зібрань, який би відповідав світовим стандартам у сфері захисту прав людини й основоположних свобод.

Загалом аналіз розвитку інституту мирних публічних зібрань надає підстави зробити наступні висновки:

- еволюція інституту мирних публічних зібрань пов'язана з процесами їх змістовного і структурного ускладнення, що відображено в розширенні предмета регулювання, форм публічних заходів і розмежуванні повноважень між різними рівнями влади;

- проведений аналіз дозволив виявити особливості розвитку інституту мирних публічних зібрань, що дозволяє простежити історичну спадкоємність правового регулювання зазначеного права, а також виявити потенційні проблеми;

- простежується певний взаємозв'язок між особливостями державного і суспільного устрою в конкретному історичному періоді і генезою конституційно-правового і законодавчого регулювання зібрань, яка характеризується сукупністю окремих етапів їх регулювання, для кожного з яких характерні особливі підходи до поняття, видів, порядку організації і проведення, рівням і прийомам правового регулювання, гарантіям та обмеженням прав і законних інтересів їх організаторів і учасників.

- у своїй історико-правовій еволюції досліджуване право пройшло через певні етапи нормативно-правової регламентації порядку організації і проведення заходів: а) ситуаційний; б) дозволу й заборони; в) повідомлення й погодження; г) явочний порядок, що пояснюється, з одного боку, конституційно-правовим і науково-теоретичним розвитком інституту мирних зібрань, а іншого - зміною взаємин між органами публічної влади та організаторами/ учасниками таких заходів.

1.3. Міжнародно-правові стандарти права на мирні зібрання

Міжнародні стандарти прав людини також ґрунтуються, аналогічно до нашої позиції, на розумінні свободи мирних зібрань як в контексті природнього права, що належить індивіду від народження, так і свободи проводити мітинги, пікети, демонстрації та інші види мирних публічних зібрань в публічних місцях і в приміщеннях як одного з найважливіших складових елементів права на участь у вирішенні важливих питань політичного й суспільного життя у будь-якій демократичній країні. В його основі лежить фундаментальне поняття свободи, що включає в себе зобов'язання держави забезпечити кожній людині ефективну реалізацію даного права без будь-якого спеціального дозволу з боку влади (про що мова йшла у підрозділі 1.1).

Досліджуване право, поряд зі свободою об'єднань, лежить в основі будь-якої діючої демократичної системи і свобода його реалізації і захисту є однією з необхідних складових демократії, плюралізму, терпимості і свободи вираження поглядів.

О. Васьковська акцентує увагу на визначальному місці та провідній ролі міжнародного, у тому числі й європейського, правового інституту мирних зібрань для створення відповідних інститутів у кожній окремо взятій державі, їх подальшого розвитку, удосконалення і формування на їх основі сталого

громадянського суспільства [37, с. 13], з чим у контексті наведених міркувань слід погодитися.

Дотримання права на мирні зібрання передбачає як негативне зобов'язання держави утримуватися від її втручання в їх організацію та проведення, так і позитивні зобов'язання держави під час реалізації зазначеного права.

На сучасному етапі розвитку відносин між державами проблема міжнародно-правової інтеграції, зближення правових систем, уніфікації підходів до гарантування прав людини та привертає увагу як з боку вчених, так і з огляду на правозастосовну практику.

Процеси правової глобалізації, на думку М. Хаустової, безпосередньо пов'язані з активним впровадженням і реалізацією міжнародних і європейських правових стандартів у правотворчу, правореалізаційну й правозастосовну, насамперед правоохоронну, правозахисну, судову діяльність. Авторка звертає увагу на роль і значення норм, принципів і прецедентів міжнародного права, міжнародних договорів, ратифікованих Україною, вплив міжнародних та європейських правових інститутів на правозастосовну практику, відзначаючи особливу роль Ради Європи, ОБСЄ, ЄС, практики Європейського суду з прав людини, діяльності Венеціанської Комісії, Генеральної Дирекції з прав людини та верховенства права Ради Європи [289, с. 78].

Щодо етимології поняття «стандарт», то воно є широко поширеним, загальновживаним і в повсякденному контексті означає:

1. Єдину, чітко визначену, типову форму, процедуру організації чого-небудь чи проведення, або здійснення;
2. Відсутність індивідуальності, особливості, своєрідності, оригінальності; шаблон чи трафарет [235, с. 644].

Юридична енциклопедія термін «стандарт» визначає як щось таке, що позбавлене індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності. У широкому загалі слово стандарт – це взірць, еталон, модель, сприймається як вихідне положення, котрому мають відповідати певні об'єкти [304, с. 614–616].

Тобто, у загальному розумінні стандартом можна вважати певний зразок, еталон, модель. Його сутність полягає у внутрішній логіці змісту та зовнішньому факторі, який вимагає його необхідність; з одного боку, стандарт відображає незаперечність його змісту, з іншого ж – наявність зовнішніх факторів, які вимагають його існування.

М. Середя, говорячи про поняття міжнародних стандартів, які запропоновані вітчизняними науковцями, зосереджує увагу на суттєвих розбіжностях в позиціях: від розуміння міжнародних стандартів як певного еталону або ж зразку до звуження змісту цього поняття до мінімальних меж з акцентом на критерії суб'єктної поширеності (визнання стандартом норм прийнятих усією чи більшою частиною міжнародної спільноти), і вважає за недоцільне звужувати розуміння міжнародних стандартів лише до мінімальних вимог, яких мають дотримуватися усі держави ані зі змістовного, ані з методологічного погляду [230, с. 80].

Говорячи про міжнародний стандарт, більшість авторів наголошує на обов'язковості вираження його у міжнародно-правових нормах, що надає їм юридичної сили.

Так, О. Скакун зазначає, що стандарти мають загальний характер, відступити від них неможливо, а їх значення полягає в тому, щоб усі конкретні норми з прав людини розроблялись саме на підставі певних принципів, які одночасно є критерієм їхньої законності. Переважна більшість стандартів прав людини, які містяться в міжнародних актах, визнаються міжнародною спільнотою як принципи і норми міжнародного права, що визнані світовою спільнотою і мають обов'язкову силу для всіх держав світу [234, с. 6].

Позицію О. Скакун поділяють й інші вчені. Зокрема, К. Тищенко пов'язує поняття міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини з категорією загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, хоча зауважує, що існують певні труднощі відносно їх, оскільки вони не закріплені в якомусь одному чи єдиному міжнародно-правовому акті, тому особливе значення набуває

імплементація в національне законодавство загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, в тому числі в галузі прав людини [304, с. 328].

Л. Павлова пропонує розуміти під міжнародними стандартами в області прав людини сукупність основоположних прав і свобод, які закріплені міжнародно-правовими документами, визнаними міжнародною спільнотою загалом, і які є обов'язковими для реалізації у правовій системі кожної держави. Причому, вони регламентуються в міжнародно-правових документах різної правової природи та юридичної сили, а об'єднуючим фактором виступає не лише змістовна аналогія, а й наявність положень, що орієнтують або зобов'язують держави дотримуватися стандартів або гарантувати їх дотримання шляхом реалізації на законодавчому рівні [160, с. 75].

П. Рабінович та О. Венецька розглядають міжнародні стандарти як принципи та норми, уніфіковані текстуально та універсальні функціонально (мова йде про певні відповідні міжнародні об'єднання держав), які містяться у міжнародних актах і документах, і визначають та встановлюють мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини через абстрактні, здебільшого оціночні, терміно-поняття, що зумовлені досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, та визначають позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту, за порушення яких передбачені політико-юридичні чи політичні санкції [212].

П. Рабінович наполягає також на необхідності уточнення змісту поняття європейських стандартів прав людини, наголошуючи на їх взаємозв'язку з європейськими міжнародними організаціями та основоположності для відповідної внутрішньо-державної юридичної практики [215, с. 121].

Міжнародні стандарти прав людини слід розуміти як певний соціальний феномен і в буквальному сенсі можна тлумачити, як щось незмінне, без будь-яких обумовленостей чи заперечень, при цьому не можна забувати про функціональне значення стандарту, що зводиться виключно до усвідомлення його чітко визначених параметрів, меж [147, с. 219–220].

О. Саленко стверджує, що стандарти містяться у джерелах міжнародного права, які мають подвійне значення – матеріальне (міжнародні відносини) та формальне (зовнішні форми, що містять юридичні норми), є юридичною категорією та до них належать як загальні, так і спеціальні міжнародні конвенції та договори; міжнародні правові звичаї; загальні принципи міжнародного права; судові рішення, постановлені міжнародними судовими органами; правові доктрини [223, с. 264].

С. Оганесян визначає стандарти в якості норм сучасного міжнародного права, які містять загальні демократичні вимоги та обов'язки держав, які зобов'язані втілити і конкретизувати їх у своїх системах з урахуванням особливостей свого суспільного ладу, національного розвитку [155].

Розширену характеристику міжнародних правових стандартів надає С. Ляхівненко, розглядаючи їх з онто-гносеологічних та функціональних позицій. Він стверджує, що:

а) міжнародні правові стандарти варто розуміти як єдині принципи і норми щодо поведінки суб'єктів права, передбачені основними джерелами міжнародного права, які містяться в універсальних і регіональних правових актах;

б) їх слід розглядати як оптимальні юридичні вимоги по відношенню до правових систем держав-учасниць міжнародного співтовариства;

в) вони відображають найцінніші правові досягнення міжнародного права, являють собою здобутки спільної праці як держав-членів міжнародної спільноти, так і держав-членів універсальних і регіональних міжнародних міждержавних організацій;

г) фіксуються у вигляді принципів і норм права у відповідних джерелах права;

ґ) об'єктивуються через основні джерела міжнародного права;

д) є обов'язковими вимогами для держав-учасників міжнародних договорів, які містять такі правові стандарти;

е) виступають в якості основи для узгодження міжнародного і національного права [130, с. 667].

Прийняття резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1986 р. № 41/120 «Встановлення міжнародних стандартів в галузі прав людини» стало значною подією з вирішення проблеми визначення й встановлення критеріїв, якими необхідно керуватися в процесі нормотворення стандартів в галузі прав людини.

У цьому документі визначено принципи, які мають бути враховані в подальшій розробці документів у галузі прав людини, зокрема, вони повинні:

- а) узгоджуватись з сукупністю чинних міжнародно-правових норм у галузі прав людини;
- б) мати фундаментальний характер і ґрунтуватись на загальновизнаних людських цінностях;
- с) бути чіткими, визнаватись як джерело прав і обов'язків, які чітко визначені і реальні щодо їх здійснення;
- д) мати реальний та ефективний механізм здійснення;
- е) мати широку міжнародну підтримку [218].

Група міжнародних експертів, які представляють відомі в світі неурядові організації, International Council on Human Rights Policy, International Commission of Jurists, International Service for Human Rights, в межах спільного проекту з вивчення формування й застосування стандартів в області прав людини «Стандарти в області прав людини: досвід вчить» (2006), запропонувала наступне визначення: стандартами вважаються визнані на міжнародному рівні документи (інструменти) незалежно від того, чи є вони обов'язковими чи рекомендаційними для держав. При цьому, перші кодифікують правові зобов'язання («тверде» право), а інші пропонують рекомендації щодо їх здійснення і політики реалізації («м'яке» право) [300, с. 13]

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція та відповідні дії ОБСЄ, яка права людини вважає складовою частиною людського виміру (human dimension),

що охоплює своїм змістом широкий перелік понять, зокрема, демократизацію, освіту, боротьбу з торгівлею людьми, виборчу діяльність, гендерну рівність, свободу медіа, права меншин, верховенство права, толерантність та недискримінацію тощо [82, с. 97].

У правовій доктрині України сформульована трирівнева структура формування міжнародно-правових стандартів:

- 1) той чи інший стандарт повинен міститись в нормах міжнародного права та мати обов'язковий чи рекомендаційний характер;
- 2) він повинен застосовуватись юрисдикційними органами (міжнародними судовими інстанціями);
- 3) стандарти повинні пояснюватися й визнаватися в наукових працях міжнародного рівня [33, с. 257–265].

Л. Уляшина пропонує виділяти дві групи рис міжнародних стандартів прав людини:

- 1) ознаки, з яких складається поняття міжнародних стандартів прав людини (універсальність; однакова важливість для будь-якої країни і регіону; перебувають поза ієрархією національних правових актів; базуються на загальнодемократичних вимогах; є комбінацією «м'якого» і «твердого» права; базуються на природно-правовій концепції; не завжди відповідають вимогам нормативності);

- 2) функції міжнародних стандартів прав людини:

- нормативна: виступають як нормативний мінімум або допустимий консенсус для державної регламентації, містять рекомендації щодо формування національної практики, сприяють імплементації міжнародних зобов'язань, висувають загальнодемократичні вимоги до держав;
- контрольна: служать масштабом виміру виконання міжнародних зобов'язань, висувають загальнодемократичні вимоги до держав, виступають як допустимий консенсус для державної регламентації;

- інформаційна: служать засобом інформаційного обміну, висувають загальнодемократичні вимоги;
- захисна: сприяють імплементації міжнародних зобов'язань, забезпечують ефективний захист об'єктів загального надбання;
- освітня: висловлюють нову етику у взаємовідносинах між членами міжнародного співтовариства, міжнародними інституціями та людиною, сприяють зростанню міжнародного інтересу до прав людини, містять рекомендації щодо формування національної практики, сприяють імплементації міжнародних зобов'язань, містять перелік загально-демократичних вимог до держав [271, с. 72].

Варто підтримати думку Л. Ульяшиної, що юридична наука перебуває в стані пошуку засобів, за допомогою яких вдасться якнайкраще здійснити нормативне втілення ідеї, що лежить в основі права прав людини і водночас забезпечити умови втілення права в нормі, яка служить основою в юридичному захисті прав і свобод людини [270, с. 78].

Свобода мирних публічних зібрань визнається низкою міжнародних і регіональних документів юридично обов'язкового і необов'язкового (рекомендаційного) характеру. На міжнародному рівні це право гарантується статтею 20 (1) Загальної декларації прав людини; статтею 21 Пакту; статтею 5 (d) (ix) Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; статтею 5 Декларації про право і обов'язки окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загальновизнані права людини та основні свободи, статтею 15 Конвенції про права дитини.

На регіональному рівні - статтею 11 Африканської хартії прав людини і народів; статтею 15 Американської конвенції про права людини; статтею 11 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Копенгагенським документом ОБСЄ 1990 року.

Вищевказані міжнародні документи пропонують загальні рамки свободи зібрань, які зводяться, перш за все, до визнання правоздатності кожної людини на

мирні публічні зібрання. У них практично не містяться положення, що дозволяють законодавчим і виконавчим органам держав визначити їх суть, а також допустимі принципи регламентування цієї свободи, відповідні її суті.

Так, основним документом, який є своєрідним зводом нормативних стандартів в галузі прав людини, виступає Загальна декларація прав людини, у якій міститься основний перелік прав і свобод.

Текст декларації англійською мовою дає нам підстави розцінювати її саме як стандарт, оскільки в преамбулі вказано: «Now, Therefore the General Assembly proclaims this Universal declaration of human rights as a common standard of achievement for all peoples and all nations» (в українському перекладі застосоване слово «задача»), а у статті 20 визнано право кожної людини на свободу зборів і асоціацій [76].

Статтею 21 Пакту ООН 1966 р., який було ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р., кожному гарантується право на свободу мирних зборів, користування яким не підлягає жодним обмеженням, за виключенням тих, які визначені лише законом і є необхідними в демократичному суспільстві задля забезпечення інтересів державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб [144].

Зобов'язання держав, які беруть участь у Пакті, передбачають:

- забезпечення належного та ефективного правового захисту особам, чії права, передбачені Пактом, були порушені, у тому числі, якщо порушення вчинено офіційними особами;

- забезпечення правового захисту особам, які його потребують, відповідними уповноваженими компетентними органами, система яких передбачена правовою системою певної держави (законодавчі, адміністративні, судові та інші органи);

- забезпечення засобів правового захисту особам компетентними владними органами.

Важливими є положення ст. 21 Пакту щодо захисту не лише організованих, а й спонтанних, неорганізованих зібрань приватних осіб, які під час їх проведення формулюють і намагаються висловити певну позицію з актуальних проблем державного, політичного, соціального, суспільного життя, тим самим визначають загальну, об'єднуючу, спільну мету їх участі у таких зібраннях [140, с. 15].

Особливої уваги заслуговує те, що норми Пакту є обов'язковими для країн-підписантів, тому важливим в ньому є визначення переліку випадків, які передбачають можливість обмеження цього права на мирні публічні зібрання.

Сіракузькі принципи тлумачень обмежень і відступів від положень Пакту пов'язані саме зі сферою забезпечення права на мирні публічні зібрання. У них розкривається зміст понять, які містяться у Пакті: «передбачене законом», «в демократичному суспільстві», «громадський порядок», «здоров'я і моральність населення», «національна і громадська безпека», «права і свободи інших» тощо [232].

Декларацією про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи 1998 р. передбачено право кожного на проведення мирних зустрічей і зібрань (як індивідуально, так і спільно з іншими людьми) з метою заохочення і захисту прав і основних свобод, які можуть відбуватися на національному і міжнародному рівнях (п. «а» ст.5) [56].

Слід зазначити, що на міжнародному рівні право на мирні публічні зібрання надається також дітям. Так, у ст. 15 Конвенції про права дитини, схваленої резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН та ратифікованої Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 р., визначено, що держави-учасниці визнають право дитини на свободу мирних зібрань; обмеження у його здійсненні в цілому заборонені, лише за наявності загрози державній безпеці та громадському порядку (order public) чи в інтересах охорони здоров'я і моралі населення й захисту прав і свобод інших осіб, які необхідні в демократичному суспільстві, у відповідності з законом. Окрім цього, Україна повинна звітувати

перед Комітетом ООН з прав дитини про дотримання положень Конвенції один раз на чотири роки [97].

Охорона дитинства в Україні визначено стратегічним загально-національним пріоритетом, тому одним із основних зобов'язань є вдосконалення нормативно-правової бази з питань охорони дитинства, в тому числі імплементація норм міжнародного права до національного законодавства. Однак, право дітей на зібрання у Законі України «Про охорону дитинства» не передбачено.

Подальший розвиток суспільства призвів до певних змін в процесі регулювання розвитку прав людини: поряд із поширенням універсальних стандартів в області прав людини, їх глобалізацією, відбувається створення стандартів і механізмів захисту прав людини згідно традицій і культурних особливостей певних регіонів, так звана регіоналізація, і ці документи набувають особливої ваги, враховуючи специфіку певних груп держав.

Так, Американська конвенція про права людини (Пакт Сан-Хосе, Коста-Рика) 1969 р. у ст. 15 закріплює право на мирні зібрання, реалізація якого не може обмежуватись, за виключенням випадків його обмеження у разі існуванні загрози державній чи громадській безпеці, дотримання громадського порядку, а також охорони здоров'я і моральності населення або прав і свобод інших осіб. Обмеження можливі за умови їх встановлення відповідним законом та потребою демократичного суспільства [21].

Африканська хартія прав людини і народів (ст.11) надає право вільно збиратися з іншими людьми і обмеження у використанні цього права повинні бути передбачені законом задля інтересів державної та громадської безпеки, охорони здоров'я і моральності населення і захисту прав і свобод інших осіб [25].

Положення про свободу мирних зібрань також знайшло своє відображення в Арабській хартії прав людини (ст. 24) [4].

Права й свободи, передбачені Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., охоплюють різні сторони життя людини і мають громадянську, соціальну, політичну та економічну

спрямованість: право на життя, свободу, особисту недоторканність особи, вільне пересування, свободу думки, совісті, релігії, виявлення поглядів, мирних зборів й асоціацій, право на створення сім'ї, повагу до особистого і сімейного життя, право на справедливий судовий розгляд, мирне володіння майном, заборона дискримінації, катувань, рабства та примусової праці, неприпустимість покарання без закону.

Стаття 11 Конвенції гарантує кожній людині право на свободу мирних зібрань, зауважуючи, що воно не підлягає жодним обмеженням. Виключенням з цього правила є умови введення обмежень, які необхідні у демократичному суспільстві, лише на підставі закону з метою забезпечення національних інтересів, громадської безпеки, охорони порядку, здоров'я або моралі та запобігання злочинам. Проте, передбачена можливість законних обмежень у реалізації права на зібрання щодо осіб, які входять до складу збройних сил, поліції чи органів державного управління [96].

Ратифікувавши Конвенцію, Україна визнала право кожного громадянина, що перебуває на її території, звернутися з позовом до Європейського суду з прав людини, коли вичерпано всі внутрішні можливості захисту. Органи державної влади України мають забезпечити умови, за яких дотримувалися б права і свободи людини, проголошені Конвенцією, і в разі їх порушення гарантували ефективний захист цих прав.

Конституція України (ст.9) визнає чинні міжнародні договори частиною національного законодавства нашої країни, за умови надання згоди парламенту на їх обов'язковість, що покладає на Україну зобов'язання, які потребують належного виконання.

Норми Конвенції мають пряму дію, гарантують права і свободи і не потребують прийняття жодних додаткових актів державами-учасницями, превалюють над положеннями національного законодавства, якщо останні суперечать їй, що підкріплено наступними положеннями:

- 1) гарантовані Конвенцією права і свободи мають фундаментальний характер;
- 2) основна мета Ради Європи, враховуючи положення Преамбули Конвенції, полягає у досягненні більшої єдності між її державами-членами, що забезпечується також створенням спеціального контролюючого механізму - Європейського суду з прав людини.

Зазначимо, що здійснюючи тлумачення свободи мирних зібрань, конкретизація критеріїв правомірності втручання держави в їх реалізацію, ЄСПЛ неодноразово підкреслив її тісний зв'язок з іншими правами, зокрема, відображеною у ст. 10 Конвенції свободою вираження поглядів, що виступає однією з цілей свободи мирних зібрань та одним із способів її реалізації.

Згідно законодавства [206] парламентом України повністю визнана юрисдикція ЄСПЛ з усіх питань, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції, а під час розгляду справ суди застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ [182], тобто у правозастосовній практиці застосовуються рішення ЄСПЛ не тільки щодо України, а й щодо усіх держав Ради Європи як джерела права українського законодавства.

Така особливість практики ЄСПЛ обумовлена характером його рішень, що відображається через обов'язковість принципів вирішення конкретної проблеми, яке хоча і стосується іноземної держави, проте можливе їх застосування для розв'язання аналогічної проблеми в Україні, що узгоджується з принципом правової визначеності, згідно якого вирішення питання в такому разі можна спрогнозувати та передбачити.

Підтримуємо думку О. Колісника, який вважає, що національні суди при вирішенні питань в процесі здійснення судочинства повинні слідувати ідеям справедливості та гуманності, що є своєрідною характерною ознакою рішень ЄСПЛ, а не обмежуватись формальним тлумаченням норм права і посилатись на них як безпосереднє джерело права, та намагатись втілювати вказані позитивні особливості у свої рішення [91, с. 481].

Держави-учасниці Паризької Хартії для Нової Європи від 21 листопада 1990 р., підтвердили право людини на свободу мирних зібрань без жодної дискримінації [99, с. 5].

У Конвенції Співдружності незалежних держав про права та основні свободи людини також закріплено право на свободу мирних зібрань, реалізація якого не підлягає жодним обмеженням за виключенням інтересів державної та громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я й моральності населення, захисту прав і свобод інших людей, які визначаються законом і необхідні у демократичному суспільстві. До осіб зі складу збройних сил, правоохоронних, адміністративних органів держави, ця стаття не застосовується, якщо обмеження встановлені на законних підставах [98].

Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. гарантує право кожному на свободу мирних зібрань, які можуть стосуватися важливих питань у сфері політичного та суспільного життя (ст.12) [288].

Окремі міжнародні акти *soft law* також містять норми щодо права на мирні зібрання, мета яких полягає у досягненні суспільно-корисного результату. Зокрема, у резолюції Софійської наради 1989 р. державами-учасницями була висловлена їх пошана права окремих осіб, груп і організацій вільно проводити мирні зібрання.

У документі Копенгагенської зустрічі 1990 р. зазначається, що кожна людина має право на мирні зібрання і демонстрації, будь-які обмеження, які можуть бути встановлені по відношенню до здійснення цих прав повинні бути передбачені законом і відповідати міжнародним стандартам (п.9.2) [67].

На вироблення міжнародних стандартів у сфері прав людини загалом та права на мирні зібрання, зокрема, значний вплив має також діяльність міжнародних інституцій, спеціально створених контрольних органів, створених відповідно до міжнародних договорів. Зведення прецедентного права є невід'ємним компонентом тлумачення і застосування міжнародних стандартів в

національному законодавстві і тими особами, в чій обов'язки входить застосування національних законів про право на мирні зібрання.

Зокрема, Комітет з прав людини ООН здійснює контролюючу діяльність в сфері прав та свобод людини шляхом аналізу звітів, які Україна має щорічно подавати до комітету, альтернативних звітів щодо стану у сфері прав людини в Україні та діяльності уповноважених представників цього договірному органу ООН.

Важлива роль у виробленні міжнародних стандартів у сфері права на мирні публічні зібрання належить Бюро демократизації та прав людини Організації безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), яка здійснює інкорпорацію міжнародних стандартів права на мирні публічні зібрання, що існують у не лише у вигляді норм міжнародних угод, декларацій, але й в рамках правової доктрини, а також надає допомогу у розробці законопроектів про свободу зібрань.

Свобода мирних зібрань, об'єднань і висловлювання думки визнаються трьома основними, невід'ємними складовими широкої концепції безпеки ОБСЄ.

Так, відповідно до п. 36 Стратегії ОБСЄ вона сприяє створенню умов, які б дозволили всім в повній мірі користуватися своїми правами людини і основними свободами за допомогою і захистом ефективних демократичних інститутів, належних судових процедур і верховенства закону. Це включає забезпечення безпечної обстановки і відповідних інститутів для мирної дискусії та висловлення своїх інтересів усіма особами та громадськими групами [260].

Крім того, в 2005 році Рада експертів з питань свободи мирних зібрань Бюро по демократичних інститутах і правах людини БДПІЛ/ОБСЄ за консультативної підтримки Європейської комісії за демократію через право Ради Європи (Венеціанська комісія) приступили до роботи над «Керівними принципами свободи мирних зібрань» - документом, який би запропонував практичний набір інструментів для законодавців і виконавців, відповідальних за застосування законів, наводячи приклади належної практики з національних законодавств європейських країн і країн - учасниць ОБСЄ та і з судової практики ЄСПЛ, які

ілюструють різні законодавчі можливості, що використовуються для регламентування питань, які відносяться до свободи мирних зібрань. У 2007 році було опубліковано перше видання «Керівних принципів свободи мирних зібрань» [222].

У даний час це єдиний документ щодо свободи мирних зібрань, що узагальнює експертний досвід, встановлює мінімальні міжнародні норми (принципи), в зв'язку з чим використовуються в якості основного при прийнятті рішень спеціалізованими органами ООН, ЄСПЛ, національними судами країн ОБСЄ з питань забезпечення і реалізації права на мирні зібрання. У документі сформульовані яких слід дотримуватись владі країн - учасниць ОБСЄ в процесі регулювання права на свободу зібрань.

У «Керівних принципах свободи мирних зібрань» свобода мирних зібрань тлумачиться через визнання цього права як одного з основоположних прав людини, що можна використовувати й здійснювати індивідуально і певними групами, незареєстрованими об'єднаннями, юридичними особами та іншими видами організацій.

Зібрання можуть мати безліч цілей, в тому числі, щоб продемонструвати відразу, висловити непопулярну думку або думку меншості. Захист права на мирні публічні зібрання є надзвичайно важливим фактором для створення і існування толерантного і плюралістичного суспільства, де є реальна можливість мирного існування групи з різними, доволі часто протилежними, переконаннями, звичаями або способом дій.

Під терміном «збори» в «Керівних принципах свободи мирних зібрань» розуміється навмисна і тимчасова присутність в публічному місці групи осіб з метою висловлення спільних інтересів. Проте, дане визначення не слід тлумачити таким чином, який би перешкоджав поширенню принципу захисту на інші види мирних зібрань, що проходять на території державних або приватних об'єктів або споруд.

У документі говориться, що захисту з боку держави підлягають лише мирні зібрання осіб, тобто при наявності мирних намірів їх організаторів. При цьому поняття «мирний» включає і поведінку, яка може ображати, дратувати тих, хто не згоден з ідеями учасників цих зборів, а також включає і таку поведінку, яка може бути направлена на перешкоджання дій третіх осіб.

У документі викладено низку базових принципів щодо суті права на мирні публічні зібрання та обов'язки держави щодо її забезпечення:

1. презумпція на користь проведення зборів, яка повинна бути чітко і недвозначно встановлена національним законодавством; оскільки що не заборонено законом, слід вважати дозволеним, то і є не потрібним отримання дозволу на проведення зборів;

2. позитивне зобов'язання держави щодо сприяння мирним зібранням, створення всіх необхідних ефективних механізмів і процедур, що дозволять забезпечити реалізацію права на мирні зібрання;

3. принцип законності, згідно якого обмеження можуть бути встановлені виключно нормами чинного законодавства та міжнародного права в галузі прав людини, яким такий закон повинен відповідати;

4. принцип пропорційності, відповідно до якого органи влади не повинні накладати обмеження автоматично, будь-які обмеження щодо свободи зібрань повинні бути сумірними, пропорційними у даних умовах;

5. заборона дискримінації за жодною ознакою щодо будь-якої особи або групи осіб;

6. належна адміністрація. Законодавством має бути чітко встановлений орган, відповідальний за прийняття рішень про адміністрацію свободи зібрань і громадськість повинна бути проінформована про це;

7. встановлення відповідальності адміністративного органу за будь-які процедурні невиконання або по суті порушення [85].

Не можна не згадати і про внесок Венеціанської комісії у розвиток міжнародних стандартів прав людини, зокрема, і стосовно досліджуваного права.

Так, варто згадати, приміром, її висновки щодо проектів законів про свободу мирних зібрань [241].

Ці джерела мають характер рекомендацій, хоча, як зауважує М. Серeda, спираються на юридичні документи, які носять обов'язковий характер, тому порушення рекомендацій, встановлених «м'якими» міжнародними стандартами, скоріш за все одночасно будуть розглядатись як порушення більш жорстких юридичних норм [230].

Заслуговує на увагу пропозиція вчених щодо виділення напрямів діяльності міжнародних організацій і держав з вироблення, затвердження і захисту прав і свобод людини та створення відповідної правової бази, зокрема, міжнародних стандартів прав людини [271].

Перший напрям – це укладення відповідних міжнародних договорів, в яких нормативно закріплені міжнародно-правові гарантії захисту прав людини. Цей напрям досить активно розвивається, що підтверджується значною кількістю міжнародних і регіональних угод у галузі прав людини, які обов'язкові для виконання країнами, які їх підписали (конвенції, пакти, протоколи, декларації Генеральної Асамблеї ООН).

Другий напрям пов'язаний із положенням п. 1 ст. 13 Статуту ООН, згідно якого Генеральна Асамблея повинна організовувати дослідження та надавати рекомендації з метою: «а) сприяти міжнародному співробітництву в галузі політики й заохочення прогресивного розвитку міжнародного права та його кодифікації; б) <...> сприяти реалізації прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі мови та релігії» [258].

Не зважаючи на те, що у зазначених положеннях відсутні зобов'язання юридичного характеру, є обов'язки держави «діяти», оскільки існують приписи, спрямовані на вироблення таких норм, які б були б більш змістовними й придатними для застосування в національній практиці.

Вищевикладене доводить, що міжнародні стандарти у сфері права на мирні публічні зібрання охоплюють своїм змістом міжнародну правову доктрину, норми

міжнародних актів та актів «м'якого права» (судові прецеденти), рішення та звернення міжнародних організацій, прецеденти ЄСПЛ та матеріали діяльності інших міжнародних інституцій, до повноважень яких відносяться питання в галузі прав та свобод людини, які останнім часом набули динамічного розвитку, а їх взаємодія призводить до уніфікації та кодифікації, передусім, на рівні правової доктрини.

Україна, державні органи влади та інститути громадянського суспільства беруть активну участь та роблять значний внесок у розвиток та подальше удосконалення відповідної доктрини. Цей процес має для нашої країни спеціалізований і іноді навіть інтерактивний характер, а можливість безпосереднього використання прецедентів ЄСПЛ щодо досліджуваного права вітчизняними судами, аналіз вітчизняних законопроектів у зазначеній сфері структурами ОБСЄ та Ради Європи, дозволяють говорити про зв'язок між європейськими стандартами реалізації права на мирні публічні зібрання та вітчизняним законодавством.

Таким чином, дослідження міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання надає можливості зробити наступні висновки:

- аналіз міжнародно-правових стандартів у сфері прав та свобод людини дозволив запропонувати авторський підхід до визначення ознак міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання, а саме: їх системоутворюючий характер, закріплення загальнолюдських цінностей, формування типової еталонної моделі поведінки, функціональна універсальність.

- виокремлення ознак міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання дозволило сформулювати авторське визначення міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання як сукупності визнаних міжнародною спільнотою універсальних принципів і норм, що містяться у джерелах міжнародного права, які визначають мінімально необхідний зміст та обсяг прав людини та стандартів демократії у сфері мирних публічних зібрань та

встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту [268].

Висновки до Розділу 1

Проведене дослідження теоретико-правової характеристики конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації дозволяє зробити наступні висновки:

1. Право на збори, мітинги, походи і демонстрації знаходиться і розвивається на стику природних прав людини і політичних прав громадянина. Як природне право воно належить індивіду від народження і людина, незалежно від урегульованості цього права на законодавчому рівні, користується ним, спілкуючись з іншими членами суспільства. Як політичне право - використовується громадянами як засіб безпосередньої демократії і для здійснення контролю над владою.

2. Право на збори, мітинги, походи і демонстрації в конституційно-правовій науці традиційно розкривається через призму форм народовладдя і його юридичний. У розвиток і на додаток існуючих концепцій в роботі обґрунтовуються нові підходи до дослідження змісту публічних заходів, що дозволяють комплексно розглянути дане явище.

Зокрема, визначаються критерії розмежування мирних зібрань та інших форм активності: - активність участі при розгляді суспільних і державних справ; - суспільний інтерес під час вирішення питань; - зовнішні умови вираження суспільних інтересів суб'єктів зазначеного права; - загальна, об'єднуюча мета дій суб'єктів масових публічних мирних заходів.

3. Сутність права на збори, мітинги, походи і демонстрації розкривається в історичній ретроспективі і в умовах сучасної України визначається як

взаємозв'язок і взаємозумовленість процесів становлення і розвитку зазначеного права в нашій країні,

4. Змістом права на збори, мітинги, походи і демонстрації є сукупність правових норм, що встановлюють і регулюють правові відносини, які виникають між суб'єктами права в процесі його реалізації з дотриманням встановлених законом цілей, форм і порядку; об'єктом виступає вся сукупність правових відносин, які виникають в процесі реалізації зазначеного вище конституційного права; метою може бути як формування громадської думки щодо найбільш значущих питань державного/місцевого значення, так і реакція на дії (бездіяльність) посадових осіб, які відповідають за процес прийняття тих чи інших рішень; до суб'єктів зазначених правовідносин відносяться, з одного боку, фізичні особи як носії зазначеного конституційного права, а з іншого - держава в особі інститутів публічної влади.

1. Конституційне право на збори, мітинги, походи і демонстрації є багатогранним соціальним, політичним і правовим явищем, що виступає як суб'єктивне конституційне право, форма безпосередньої демократії, а також комплексний правовий інститут. Аналіз джерел міжнародного і національного права дозволив обґрунтувати необхідність виділення відокремленого комплексного інституту права на збори, мітинги, походи і демонстрації, що представляє собою сукупність взаємопов'язаних правових норм, які регулюють виключно суспільні відносини, пов'язані з організацією та проведенням публічних заходів, і набувають внаслідок цього відносну стійкість і самостійність функціонування.

2. Еволюція інституту мирних зібрань пов'язана з процесами їх змістовного і структурного ускладнення, що відображено в розширенні предмета регулювання, форм публічних заходів і розмежуванні повноважень між різними рівнями влади. Виділення етапів і виявлення їх особливостей дозволяє простежити історичну спадкоємність правового регулювання досліджуваного права, а також виявити потенційні проблеми, пов'язані з низьким рівнем правової

захищеності організаторів і учасників публічних заходів у відносинах з владними суб'єктами, наділеними дискреційними повноваженнями.

3. Обґрунтовано взаємозв'язок між особливостями державного і суспільного устрою в конкретному історичному періоді і генезою конституційно-правового регулювання суспільних заходів, яка характеризується сукупністю окремих етапів конституційно-правового регулювання, для кожного з яких характерні особливі підходи до поняття, видів, порядку організації і проведення, рівням і прийомам правового регулювання, гарантіям та обмеженням прав і законних інтересів їх організаторів і учасників мирних зібрань.

8. У своїй історико-правовій еволюції право на мирні зібрання пройшло через певні етапи нормативно-правової регламентації порядку їх організації і проведення: а) ситуаційний; б) дозволу й заборони; в) повідомлення й погодження; г) явочний порядок, що пояснюється, з одного боку, конституційно-правовим і науково-теоретичним розвитком досліджуваного права, а іншого боку, зміною взаємин між органами публічної влади та організаторами/ учасниками таких заходів.

9. Доведена доцільність введення нової дефініції «право на мирні публічні зібрання» як узагальнюючого поняття щодо всіх організаційних форм зібрань та запропоновано визначити мирні публічні зібрання як відкрите, мирне, доступне кожному, публічне вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя з метою привернення уваги громадськості, органів державної влади чи місцевого самоврядування до відповідної проблеми або висунення до останніх певних вимог, на підтримку або осуд будь-якого рішення органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських ініціатив з питань політичного, економічного, соціального, культурного чи іншого життя суспільства, яке здійснюється в різних організаційних формах або в поєднанні цих форм з чи без використання засобів наочної агітації та звуко-підсилюючих технічних засобів фізичними особами, політичними партіями, громадськими або релігійними об'єднаннями.

10. Право на мирні публічні зібрання тісно пов'язане з іншими правами, виступаючи найважливішим інструментом користування такими правами і свободами, як свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України; свобода думки і слова, вільне вираження поглядів і переконань; право на об'єднання у політичні партії та громадські організації; право брати участь в управлінні державними справами, на участь в референдумах, обирати і бути обраними; право на звернення; свобода творчості; право на страйк. В останні роки конституційне право на мирні публічні зібрання тісно пов'язане з правом на комунікацію, в тому числі з використанням мережі інтернет.

11. Запропоновано міжнародно-правові стандарти права на мирні публічні зібрання розуміти як сукупність визнаних міжнародною спільнотою універсальних принципів і норм, що містяться у джерелах міжнародного права, визначають мінімально необхідний зміст та обсяг прав людини та стандартів демократії у сфері мирних публічних зібрань та встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту.

12. Серед ознак міжнародних стандартів права на мирні публічні зібрання треба вказати їх системоутворюючий характер, закріплення загальнолюдських цінностей, формування типової еталонної моделі поведінки.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЗБОРИ, МІТИНГИ, ПОХОДИ І ДЕМОНСТРАЦІЇ

2.1. Поняття і структура механізму реалізації конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації

Механізм реалізації права громадян на мирні публічні зібрання є досить складним і залежить від цілого комплексу різноманітних чинників. Проблема формування поняття «механізм реалізації права громадян на мирні публічні зібрання» полягає в тому, що сьогодні в конституційно-правовій науці відсутній єдиний підхід до його розуміння та визначення структури, проте як стверджують В. Погорілко та В. Федоренко, свободи людини як її можливості відображають самостійний, вільний характер, настільки це можливо, характер самовизначення особи, для якого зазвичай не потрібна допомога держави, на відміну від реалізації прав людини, яка потребує певних юридичних засобів, «механізмів» [103, с. 45].

В. Копейчиков указував на важливість механізму реалізації основних прав і наголошував на необхідність визначення механізму здійснення кожного із суб'єктивних прав людини [111, с. 142].

Слушною для дослідження механізму реалізації права громадян на мирні публічні зібрання є точка зору Е. Олефіренко, який, підкреслюючи важливе значення механізму реалізації прав і свобод громадян, наполягає на комплексному підході до вирішення зазначеного питання, для чого недостатньо лише юридичних аспектів, а є потреба враховувати й соціально-психологічну складову даної проблеми» [156, с. 6] і зауважує, що саме соціально-психологічний аспект перетворює соціальні блага та можливості особи, які знаходять свій прояв у її правах і обов'язках, у реальну поведінку, реальні суспільні відносини.

Вищевказане зумовлює потребу в подальшому дослідженні цього інституту.

Якщо термін «механізм» означає момент руху, функціонування правової форми, то слово «реалізація» походить від французького «realisation» і в українській мові трактується як «здійснювати, робити реальним, втілювати щонебудь у життя» [38, с. 1018].

Словосполучення «реалізація права» науковці розглядають як:

а) задоволення конституційних інтересів і потреб у правомірній діяльності суб'єктів права [129, с. 63];

б) процес і результат положень правових норм у фактичній правомірній поведінці суб'єктів суспільних відносин, забезпечені державою [267, с. 295];

в) втілення норм права у практичні дії учасників правовідносин (органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, громадян та ін.) [298, с. 447].

М. Вітрук визначає механізм реалізації прав і свобод як складний процедурний-правовий порядок реалізації прав, свобод і обов'язків, при якому закон встановлює відомий алгоритм порядку реалізації, його процедуру: послідовність дій самого носія прав, свобод і зобов'язаних суб'єктів права, а також зміст цих дій, виконання яких спрямоване на найбільш повне і точне використання права чи свободи. При цьому він бачить рушійну силу даного механізму в свідомо вольовій реалізації індивідом своїх прав, свобод і обов'язків [42, с. 160].

І. Крилатова розглядає механізм реалізації прав і свобод як систему послідовних дій суб'єктів реалізації права (громадян, інших учасників правовідносин) щодо втілення в життя приписів норм про права людини або, іншими словами, сукупність юридичних засобів, які відображають результативну право-реалізаційну поведінку суб'єктів прав людини, спрямовану на свідоме втілення природних право-обов'язків в життя [114, с. 222]

Слід погодитися з думкою А. Колодія та А. Олійника, які характеризують механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина як єдність

правових та інших засобів, прийомів і способів, завдяки яким вони матеріалізуються (фактично втілюються в життя) [92, с. 257].

Р. Ягудін визначає механізм реалізації прав особистості як багаторівневу і різнорідну систему елементів, які синтезують в собі правовідносини в сфері захисту конституційних прав і свобод громадян, діяльність з правового регулювання, організацію та здійснення цих прав і свобод і вдосконалення їх гарантій [305, с. 16].

О. Белянська вводить до обігу поняття «механізм безпосередньої реалізації прав та свобод особистості, під яким розуміє комплекс правових засобів, а також самостійних дій особистості з реалізації своїх прав і свобод з метою їх більш повного і ефективного використання» [30].

Існує думка, що механізм реалізації суб'єктивного права варто розглядати як «систему правових засобів, використання яких у практичній діяльності суб'єктів призводить до досягнення певних соціальних результатів» [224, с. 297].

Такий підхід не отримав широкої підтримки в українській юридичній літературі, проте вважаємо його виправданим, оскільки, зокрема, метою участі громадян у мирних публічних зібраннях є спроба вплинути на відповідні органи та їх рішення шляхом узгодження і вираження колективної думки зі суспільно значущих питань.

У науковій літературі, присвяченій правам та свободам людини і громадянина, у тому числі й щодо питань їх реалізації, забезпечення й захисту, висловлюються думки, які по суті ототожнюють поняття «механізм реалізації» та «механізм забезпечення» прав, з чим не можна погодитись.

Поділяємо позицію вчених, які відзначають самостійний характер зазначених понять, вірно вказуючи на їх різне функціональне призначення. Так, А. Олійник зауважує, що механізм правового регулювання, механізм реалізації суб'єктивних прав і свобод та механізм їх забезпечення – поняття не тотожні. Механізм реалізації прав, свобод і обов'язків людини і громадянина призначений для втілення в життя соціальних благ, які закріплені за ними нормами права, а

механізм забезпечення містить гарантії, засоби та процедури, які надають реальний характер його здійснення [157, с. 151].

О. Лукашева виділяє підсистему «реалізації прав і свобод особи» як складову категорії «механізм забезпечення прав і свобод особи», характеризуючи її як безпосереднє втілення прав і свобод у життя [127, с. 186].

Говорячи про механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина як про дискусійну і затребувану тему, можна виділити деякі особливості цього наукового спору.

По-перше, втілення в життя певного права людини призводить до того, що вона отримує певні блага, які носять суспільно-значущий характер і дають статус свободи. З цієї причини явище механізму реалізації прав і свобод справедливо рахувати не стільки юридичним, скільки соціальним [118, с. 105].

По-друге, це явище завжди має ступінчастий характер, підсистему «реалізації прав і свобод особи» і виражається поступовою взаємодією суб'єктів права, метою яких є реалізація приписів нормативних актів, що стосуються прав людини, тобто реалізація прав і свобод здійснюється не окремою особистістю, а сукупністю правових суб'єктів [114, с. 217].

По-третє, механізм реалізації прав і свобод варто вважати процесуально-правовим порядком. Пояснити це можна тим, що юридичні дії становлять комплекс даного механізму [134, с. 53].

По-четверте, механізм реалізації прав і свобод в деякій мірі індивідуалізований, він здійснюється під впливом релігійних, моральних, економічних, політичних, соціальних та інших факторів [118, с. 110].

Думки вчених, наведені вище, свідчать про різноманітність підходів до визначення поняття механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина, проте, погляди науковців з означеної проблеми можна умовно поділити на декілька напрямів.

До першого напряму можна віднести вчених, які є прихильниками інструментального підходу, другий напрям представлений прибічниками діяльнісного підходу.

Представники першого підходу (С. Алексєєв, О. Малько, С. Рабінович, Т. Фалькіна та ін.) розглядають механізм реалізації прав і свобод людини як сукупність елементів, правових або юридичних засобів (факторів), яким належить вирішальна роль і які, власне, і становлять його зміст.

Прибічники другого підходу (О. Негодченко, Ю. Пацурківський) механізм реалізації прав і свобод людини розглядають як сукупність і взаємозалежність правової діяльності безпосередньо носія права і відповідних уповноважених та зобов'язаних суб'єктів (правозастосовних органів), спрямований на те, щоб особистість користувалася соціальним благом, тобто розглядають його як діяльність, комплекс дій.

При дослідженні механізму реалізації прав і свобод людини слід віддати перевагу другому, більш перспективному підходу, оскільки наявність його широкого пізнавального інструментарію дозволяє виокремлювати та вирішувати складніші науково-пізнавальні завдання, у тому числі й застосовувати до дослідження таких явищ як механізм реалізації права, дія норми права [51, с. 166].

Другий напрям охоплює позиції тих учених, які вважають, що механізм реалізації прав людини відображає рух властивостей людини до своїх цілей та задоволення природних потреб, тому обґрунтованим вважають виокремлення двох процесуальних форм реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків:

«1) «ініціативної» - коли носієм права самостійно вирішується питання щодо потреби в його здійсненні, встановлюється порядок і процедура реалізації, здійснюються всі необхідні заходи для їх організації;

2) «процедурно-правової» (процесуально-процедурної) — коли законодавством встановлено відповідний порядок, процедуру, послідовність дій учасників таких правовідносин та їх безпосередній зміст; їх права, обов'язки та

відповідальність, пов'язані зі здійсненням конституційних прав та свобод [167, с. 81].

Представники третього напрямку розглядають механізм реалізації суб'єктивного права людини як поєднання нормативної та організаційної основи механізму. Поділяємо такий підхід, оскільки він відображає взаємопов'язаність як правових, так і інституційних основ, які є основою будь-якого конституційного права, у тому числі й досліджуваного.

Враховуючи вищезазначене, механізм реалізації конституційних прав (включно і права на мирні публічні зібрання) представляється сукупністю засобів, які створюють сприятливі умови для фактичного втілення можливості у дійсність. Такий механізм, як і будь-який інший механізм, виступає у вигляді складної, високоорганізованої системи, про наголошують А. Колодій та А. Олійник, містить відповідну, притаманну лише йому, власну структуру (склад компонентів) [92, с. 257].

Викладене вище, свідчить про те, що механізм реалізації права на мирні зібрання - це складний, багатогранний процес, який включає в себе сукупність елементів, зокрема, наявність відповідних норм права, регулюючих суспільні відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією зазначеного права, якими передбачається форми, методи, строки, підстави, умови, процедури здійснення цього права; правові акти та акти застосування норм права; діяльність самої особи як носія суб'єктивного права, умови здійснення нею суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; діяльність спеціально уповноважених органів з реалізації цього права; активну правомірну поведінку суб'єктів права на проведення таких публічних заходів; правовідносини, у межах яких суб'єктами здійснюють зазначене право та інші.

Тому його структуру можна представити як сукупність двох основних елементів:

- 1) нормативно-правового механізму;
- 2) інституційно-правового механізму.

Механізм реалізації права на мирні публічні зібрання спрямований на найбільш ефективно здійснення особою своїх прав і свобод, тому до його завдань входить розширення соціальної активності особи з метою здійснення і захисту своїх прав і свобод, формування правової культури суспільства і окремої особи [122, с. 102].

Досягнення вказаної мети, як зазначено вище, можливе за умови існування системи відповідних складових (елементів), які формують інститут механізму реалізації.

У цьому дослідженні зроблено спробу розкрити більшою мірою юридичні явища механізму реалізації права на мирні публічні зібрання, але подальша розробка теми може торкнутися і інших сторін даного механізму.

Ученими, які займаються дослідженням проблем прав і свобод людини, а також окремих її прав і свобод, підкреслюючи складний і значний обсяг інституту механізму реалізації суб'єктивних прав, було запропоновано різні підходи до визначення складових механізму реалізації.

На думку О. Белянської, до структури механізму безпосередньої реалізації прав і свобод людини входять правові норми; юридичні факти; діяльність особи щодо здійснення свого права; охорона та захист особи, включаючи самозахист; процедури; гарантії [30, с. 78].

Більшість дослідників стверджують, що механізм реалізації права на мирні публічні зібрання включає:

- а) суб'єктів, які створюють сприятливі умови для фактичного втілення цієї можливості;
- б) норми права, що регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією зазначеного права;
- в) правові акти, акти застосування норм права;
- г) юридичні факти, пов'язані з реалізацією конституційного права на мирні публічні зібрання;

г) правовідносини, у межах яких здійснюється використання носіями досліджуваного суб'єктивного права, його захист і виконання юридичних обов'язків [291, с. 327]. У цілому погоджуючись з наведеною точкою зору, вважаємо за необхідне врахувати особливий зміст права на мирні публічні зібрання.

А. Ушамирський в якості складових механізму реалізації суб'єктивних прав пропонує виділяти: 1) нормативне закріплення суб'єктивних прав; 2) право-реалізаційну діяльність; 3) відновлення та захист порушених прав; 4) правову свідомість, яка не утворює окремої стадії в структурі механізму, але є його «наскрізним» елементом [282, с. 16].

В цілому не заперечуючи проти такого підходу, вважаємо його занадто вузьким, адже потенціал усіх прав і свобод людини і громадянина, у тому числі й права на мирні зібрання, може бути реалізований лише тоді, коли для цього існують необхідні умови політичного, організаційного, економічного та іншого порядку.

Механізм реалізації - це спосіб здійснення прав і свобод, тобто особливим чином узгоджені правомірні позитивні дії і вимоги особи, а також умови і факти, що впливають на цей процес.

Конституційно-правовий механізм реалізації права на мирні публічні зібрання, як нам бачиться, складається, по суті своїй, з комплексу заходів щодо здійснення, забезпечення та захисту цього права і з правового становища суб'єктів досліджуваних правовідносин.

Про поняття «реалізація» в даному випадку слід говорити як про сукупність заходів, які дозволяють зробити їх цілком можливим, дійсним, реально здійсненим, як про надання достатніх можливостей [38, с. 1018]. Таким чином, можна сказати, що реалізація права на мирні публічні зібрання - це сукупність заходів, які надають реальну можливість використовувати це право.

Цікавою є думка А. Олійника, який розглядає реалізацію свободи зібрань як самостійний вид діяльності, виділяючи при цьому кілька різновидів, а саме:

- законодавча діяльність парламенту зі створення та вдосконалення юридичних засобів регулювання процесу реалізації права на мирні публічні зібрання (правове забезпечення);

- діяльність тих чи інших суб'єктів досліджуваного права (наприклад, організатора публічного заходу, правоохоронних органів і т.п.), спрямована на організацію самого процесу і ефективне використання загальних і спеціальних гарантій з метою створення сприятливих умов при реалізації громадянами права на мирні публічні зібрання;

- діяльність компетентних органів державної влади або органів місцевого самоврядування, яка полягає у винесенні правозастосовного акту (наприклад, наказу або розпорядження про дозвіл або заборону проведення мирного публічного зібрання);

- профілактична діяльність, здійснювана з метою попередження правопорушень, що посягають на права і свободи людини і громадянина, при підготовці і проведенні мирних публічних зібрань. Вона передбачає виявлення і усунення причин та умов, що ведуть до правопорушень [157, с. 151].

Ряд учених (Т. Мілова, І. Снігур та ін.) до механізму реалізації й навіть механізму забезпечення (К. Волинка, О. Негодченко, Н. Оніщенко, П. Рабінович, О. Скакун та ін.) прав і свобод людини пропонують віднести «не лише правові, але й загально-соціальні (неправові) явища» [142, с. 189].

Окрім правових умов, які сприяють вдосконаленню механізму реалізації права, існує великий комплекс соціально-психологічних питань, від вирішення яких залежить реалізація прав і свобод особи [233, с. 27], у тому числі й права на мирні публічні зібрання.

Зміст механізму реалізації певного суб'єктивного права розкривається через способи його здійснення.

Одним з них можна назвати реалізацію в межах конституційного статусу особи [149, с. 7-11].

Другий спосіб полягає в реалізації прав, свобод і обов'язків вже шляхом їх конкретизації [123, с. 165]. Тут мова йде про такі блага, при практичному використанні яких виникає залежність від конкретних умов або обставин, а саме досягнення того чи іншого віку, стан здоров'я, внесок певної особистості і т.і.

Суть даного способу полягає в досягненні конкретних обставин, зазначених у положеннях Конституції, для завершення реалізації певного права. Важливу роль тут відіграють не тільки конституційні положення, але і інші галузеві нормативно-правові акти, завдання яких - створити найбільш прості умови для реалізації і захисту прав та свобод в судовому та адміністративному порядку.

Третій спосіб є не стільки елементом реалізації, скільки гарантією виконання прав і свобод людини і громадянина [30, с. 50-51].

Процедура реалізації прав особи залежить також від їх змісту. Якщо реалізація суб'єктивного права відповідно до норми права не пов'язується зі здійсненням діяльності правозастосовного органу, то людина в такому випадку має право на самостійне його здійснення, інколи навіть самостійно визначаючи і процедуру його реалізації. Таким чином, механізм реалізації прав особи включає реалізацію в формі правозастосування та в формі безпосередньої реалізації [148, с. 35].

Вважаємо, що безпосередня реалізація пов'язана з соціальними процесами, які відбуваються в суспільстві і внутрішньою психологічною оцінкою своєї поведінки особою. Найважливішу роль тут відіграють індивідуальні потреби, які, певним чином впливаючи на людину, зумовлюють основні компоненти соціально-психологічної регуляції її поведінки: інтереси, цілі, мотиви, волю, емоції, соціально-правову установку. Всі названі компоненти виступають як єдина система.

Дослідження соціально-психологічного моменту в реалізації особою своїх прав, необхідно для більш глибокого розуміння соціальної активності особи, спонукальних моментів при безпосередній реалізації того чи іншого права [265, с. 124].

На поведінку особи впливає, у тому числі, й її морально-правове ставлення до суспільства, відчуття відповідальності за свою поведінку, що характеризується усвідомленням і виконанням особою свого суспільного і громадянського обов'язку.

Приєднуємось до позиції дослідників, що при безпосередній реалізації категорію «відповідальність», слід розглядати як позитивну і як сумлінне ставлення не тільки до своїх обов'язків, а й до своїх прав [63, с. 465].

Якщо людина активна безпосередньо під час реалізації нею своїх прав, то в цьому проявляється її позиція щодо необхідності для неї тих прав, які вона реалізує. Тут проявляється зворотний зв'язок держави з особою, але це можливо за умови, що держава встановлює такий правовий режим, при якому людина безперешкодно зможе скористатися своїм правом.

Отже, безпосередня реалізація - це спосіб самовираження особи, її правової активності і життєвої позиції, здійснення якої можливе самостійно людиною, без будь-якої допомоги з боку спеціально уповноважених органів і осіб.

Одним із центральних елементів механізму реалізації є дії особи, на які впливають елементи, що знаходяться поза правовою матерією. Це соціальне середовище, психологічні установки особи, її активність і ін.

У процесі реалізації свого права особи виступають не пасивно. Від них вимагається належна активність на всіх стадіях реалізації, яка охоплює весь процес практичного здійснення їх права: від стадії загального стану права, його проголошення і закріплення в законі до стадії володіння ним, і від неї - до стадії безпосереднього користування.

Вважаємо виправданим такий підхід до розуміння реалізації права на мирні публічні зібрання, тому що перехід від однієї стадії здійснення цього права до іншої багато в чому залежить від самого носія права, його дій, ступеня його активності. Прикладом такої активності може слугувати поведінка організатора публічного заходу.

На дії особи впливають різні фактори соціально-психологічної властивості: стать, вік, освіта, рівень культури і соціального стану та ін. Одночасно визначається контрагент, передбачений правом, від поведінки якого може залежати реалізація права.

Таким чином, розглядаючи механізм реалізації, ми трактуємо його як явище, що включає в себе і правові засоби, і соціально-психологічні чинники (останні безпосередньо не входять в механізм, але, як ми вже помітили, істотно впливають на його функціонування).

Функціонування механізму реалізації права на мирні публічні зібрання безпосередньо залежить від рівня правосвідомості, правової культури та інформованості особистості.

У структурі механізму реалізації права на мирні публічні зібрання особливе місце займає правова культура громадян, оскільки мова йде про переведення правових приписів в реальну поведінку громадян. Поведінка включає в себе об'єктивну (зовнішню) і суб'єктивну (внутрішню) сторони. Зовнішня сторона - це відповідність поведінки вимогам норм права. Наприклад, Конституція України, закріплюючи право збиратися мирно, проводити збори, мітинги, походи і демонстрації вимагає проводити публічні заходи саме в мирній формі [28].

Суб'єктивна сторона складається з інформованості особи про правила поведінки в досліджуваній сфері, усвідомлення сенсу і змісту цих правил і відносин особи до прав і свобод взагалі, і до права на проведення мирних публічних зібрань, зокрема.

Питання про роль правової культури в механізмі реалізації права на мирні публічні зібрання - це питання про поведінку людини в політико-правовій сфері, про її правову та політичну активність.

Поділяємо думку вчених, що саме недосконалість і не систематичність у навчанні права людини і вихованні правової культури молодого покоління, є причиною недовіри населення до суспільних форм прояву самодіяльності, очевидним прямим проявом незацікавленості людей у набутті необхідних знань

та навичок для активної участі у суспільному та громадському житті країни [29, с. 154].

Ефективність реалізації зазначеного права залежить від активності людини, обумовленої не тільки якістю діючих в державі правових норм, а й станом культури населення, ступенем соціалізації членів суспільства, рівнем правосвідомості і т.п. [49, с. 19].

За характером поведінки людини можна судити про рівень її правової культури, про ефективність реалізації прав і свобод. За допомогою правомірної поведінки (мається на увазі право-поведінка і право-вимога) особи можуть реалізувати право на проведення мирних публічних зібрань.

Формування правової культури кожної людини сприяє створенню необхідних умов для масової правомірної поведінки, чим забезпечується реалізація прав і свобод відповідно до вимог закону, тобто в легітимній формі [216, с. 112].

Залежно від рівня правової культури, поведінка осіб як суб'єктів правовідносин, що виникають при реалізації права на мирні публічні зібрання, може бути як правомірною, тобто відповідною змісту правових норм, так і протиправною, тобто відхилятися від вимог правових норм; соціально-активною, пов'язаною з найбільш ефективним здійсненням прав і свобод та соціально-пасивною, не пов'язаною з участю в житті країни.

Участь у мирних публічних зібраннях проявляється внаслідок певних суспільно значущих публічних дій, публічності участі, її гласності, відкритості, привселюдності. Необхідною й обов'язковою ознакою участі осіб у таких заходах є добровільний характер. Добровільний означає такий, що здійснюється, діє тощо з власного бажання, доброї волі, без насилля, примусу [151, с. 172].

Тобто, в демократичній державі участь у мирних публічних зібраннях повинна спиратись на усвідомлення людиною того, що її особиста позиція, особиста думка насправді впливають на вироблення державно значущого рішення. При цьому обов'язковою ознакою такої участі є її цілеспрямованість.

Інститут мирних зібрань надає можливість висловити своє ставлення до злободенних питань в державі, продемонструвати свою правосвідомість, є невід'ємною складовою змісту досліджуваного права.

Правосвідомість як вид (форма) суспільної свідомості містить у собі сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей та уявлень, які характеризують ставлення людини, соціальних груп і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права та діяльності, пов'язаної з ним. Правосвідомість існує у людині тоді, коли вона осмислює, аналізує стан чинного права та відповідно до цього у неї виникають певні уявлення про те, яким би вона хотіла бачити це право. Ключовим у правосвідомості є усвідомлення особою того, що стан сучасного права держави повинен відповідати тим загальнолюдським цінностям, положення яких закріплені у міжнародних правових актах про права людини [77, с. 94].

Підтвердженням цього є факт, що з набуттям незалежності, мітинги і демонстрації в Україні стали відбуватися переважно з ініціативи громадян і не мають форму урочистих святкових парадів, як це було за радянських часів, тому реалізація вказаного права передбачає активну, небайдужу людину, яка має правосвідомість.

З огляду на вищезазначене, слід погодитись з думкою В. Новікова та В. Боровікової, що механізм реалізації прав і свобод людини представляє собою динамічну систему, яка миттєво і вчасно відображає будь-які суттєві зміни у політичній, правовій соціальній та інших сферах суспільного та громадського життя країни і світу, що вимагає постійного дослідження, розвитку і коригування, тому удосконалення конструкції механізму їх реалізації потребує ретельного вивчення та опрацювання всіх теоретичних розробок, включаючи інструментальний і діяльнісний підходи, які під час їх застосування взаємно доповнюють один одного [152, с. 55].

Поведінка суб'єктів, які беруть участь у мирних публічних зібраннях, відображається у вигляді:

а) дозволів – в уповноважуючих нормах права (наділяють суб'єктів певним правом);

б) зобов'язальних норм права, які закріплюють юридичні обов'язки певних суб'єктів (наприклад, збиратися мирно, без зброї, завчасно сповіщати про їх проведення органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування);

в) забороняючих нормах права, що допускають обмеження реалізації вказаного права лише судом на підставі й за умов, чітко визначених законом [51, с. 166].

Стан механізму реалізації права на мирні публічні зібрання залежить у вирішальній мірі від того, наскільки органічно вплітається правовий механізм (система юридичних засобів) в соціальний механізм здійснення прав і свобод громадян.

Сьогодні існує нагальна необхідність у вдосконаленні правової, процесуально-процедурної регламентації права на мирні зібрання. Зокрема, необхідно прийняти ряд законів, які повинні регламентувати порядок реалізації права на мирні публічні зібрання. Регулювання цих відносин вимагає врахування реально сформованих відносин, розвитку засобів зв'язку і комунікацій і т.п.

Механізм реалізації права на мирні публічні зібрання залежить від якості реалізації законодавства, що регулює процедуру реалізації прав і свобод громадян. Для цього необхідна повна відповідність правових норм, які закріплюють права і свободи особи, тим загальним або конкретним соціально-економічним, ідеологічним, культурно-психологічним і організаційним умовам, в яких вони діють [164, с. 41].

Нормативну основу як елемент механізму реалізації права на мирні публічні зібрання складають правові норми, які визначають саме право і порядок його реалізації. Цей порядок включає, по-перше, встановлення юридичних фактів, але тільки тих, які передбачені нормою права і юридично значимі в даному відношенні; по-друге, фіксацію основних форм і способів організації здійснення прав і свобод особи [46, с. 42].

Наступним складовим елементом механізму реалізації права на мирні публічні зібрання є правові акти. До них належать нормативно-правові акти, прийняті у встановленому порядку, та письмові документи уповноваженого суб'єкта правотворчості у відповідній юридичній формі, якими встановлюються, змінюються чи скасовуються юридичні норми.

Основне призначення правових актів полягає у тому, що вони є зовнішньою формою виразу та закріплення правових норм. Вони поділяються на:

- а) закони (наразі відповідний закон в Україні відсутній);
- б) інтерпретаційно-правові акти, які роз'яснюють зміст правових норм щодо реалізації вказаного конституційного права (наприклад, Рішення Конституційного Суду України) [220];
- в) акти застосування норм права (індивідуально-правові акти), у яких відповідно до чинних норм права персоніфікується поведінка суб'єктів. Прикладом такого акту може слугувати Ухвала ВАСУ [274].

Поряд із нормами права, правовими актами важливу роль у механізмі реалізації досліджуваного конституційного права відіграє такий його елемент як юридичні факти. Останні можна визначити як конкретні життєві обставини, з наявністю або відсутністю яких норми конституційного права пов'язують виникнення, зміну чи припинення конституційно-правових відносин.

Залежно від прояву волі суб'єктів права юридичні факти традиційно поділяються на дії (відбуваються як результат волевиявлення відповідних осіб) та події (трапляються незалежно від волі суб'єктів). При цьому слід погодитись із уточненням І. Сердюка, який за вольовим критерієм юридичні факти пропонує диференціювати на факти-діяння (дії та бездіяльність) і факти-події [264, с. 241].

Більшість юридичних фактів, які обумовлюють виникнення правовідносин щодо реалізації конституційного права на мирні публічні зібрання, – це дії суб'єктів (тобто життєві обставини, які залежать від волі суб'єктів).

Вони поділяються на правомірні (життєві обставини в межах чинного права) і неправомірні (суперечать чинним нормам права): правомірні дії реалізуються у

вигляді правомірного вчинку (правомірного юридичного факту); неправомірні дії щодо реалізації конституційного права – це обставини, які суперечать нормам чинного законодавства і є підставою для захисту та відновлення цього права.

Механізм реалізації права на мирні публічні зібрання охоплює всі стадії втілення зазначеного права в життя (загальний стан права, фактичне володіння і безпосереднє користування), але, перш за все, розкривається через конкретні правові відносини, пов'язані з безпосереднім користуванням права на проведення мирних публічних зібрань і здійснюються на підставі закріпленого в законодавстві процедурно-правового порядку [142, с. 189].

Основою в конституційно-правовому механізмі реалізації прав громадян є стадія безпосереднього користування правом. Попередні стадії - стадія загального стану права (тобто його проголошення) і стадія закріплення нормою закону - є перехідними, підготовчими до основної стадії - реалізації.

Права людини найбільш ефективно реалізуються, якщо суб'єкти, їх носії, дотримуються вимог юридичної технології, тобто процедури їх виконання. Юридична процедура, строго визначена законом, покликана в цілому гарантувати право на мирні публічні зібрання і сприяти його реалізації [152, с. 55].

Дія осіб, які реалізують право на мирні публічні зібрання, важливим є організація і фактичне виконання прийнятого рішення. Діяльність з організації реалізації права включає в себе визначення потреби, інтересу і мети реалізації конкретного права. Наприклад, досліджуване право визначається потребою або в захисті права, або бажанням осіб привернути увагу до своєї проблеми.

У механізмі реалізації діють матеріальні процедури реалізації прав особи, не пов'язані з правозастосуванням. Процедури встановлюються або в нормі, яка закріплює право особи, або окремо, тим самим, процедури стають більш мобільними і гнучкими.

Варто погодитись з думкою науковців, що не слід захоплюватись матеріально-процедурною формою, оскільки надмірна її деталізація здатна призвести до зарегламентованості, скорочення варіантів поведінки для особи,

зниження активності і т.д. Особливо це стосується прав, які безпосередньо реалізуються в діях людини [264, с. 241].

Найважливішим елементом механізму реалізації права на мирні публічні зібрання є його охорона і захист. У випадках правопорушення уповноважена особа або сама здійснює дозволені законом примусові дії щодо правопорушника, застосовуючи юридичні заходи оперативного впливу, або звертається до компетентних органів державної влади і громадських організацій за захистом порушеного права чи свободи [50, с. 47].

У механізмі реалізації досліджуваного права існує особливий вид захисту – самозахист, який передбачає визначені законом дії фактичного порядку і юридичні засоби, що застосовуються особою для припинення посягання на свої права, або їх відновлення в разі порушення без звернення до компетентних органів.

Юридична природа самозахисту полягає в тому, що особа активними діями забезпечує захист своїх прав, в рамках закону визначаючи спосіб цього захисту, без звернення до компетентних органів. Самозахист, будучи комплексним інститутом права, включає в себе норми кримінального, цивільного, адміністративного, сімейного законодавства, і може застосовуватись при захисті будь-яких прав [149, с. 10].

Вважаємо, що самозахист не варто ототожнювати лише з самотійною діяльністю особи. Самозахист передбачає широкий спектр дій людини, яка здійснює своє право на захист, це може бути, у тому числі, і допомога з боку інших осіб і організацій недержавного характеру.

Самозахист права на мирні публічні зібрання представляє певну систему засобів і способів здійснення захисту особою своїх прав у разі їх порушення або посягання. У зв'язку з цим видається цікавим питання про поняття механізму самозахисту під час реалізації досліджуваного права особи.

Наявність системи способів і засобів дозволяє розглядати самозахист як певний механізм, вивчення якого дозволить виявити динаміку даного способу

захисту і, таким чином, створити і реалізувати цей механізм на практиці. Слід зазначити, що в літературі дана категорія не знайшла широкого дослідження і заслуговує самостійного спеціального вивчення.

Аналіз сутності та змісту механізму самозахисту особою своїх прав і свобод дозволяє стверджувати, що він ще тільки на початку свого розвитку і далекий від досконалості. Процес його формування залежить від активності самої особи, фахівців-юристів, від уміння різних правозахисних органів і організацій, що представляють інтереси особи, об'єднати зусилля з метою підвищення ефективності механізму самозахисту особи своїх прав [292, с. 327].

Самозахист є досить дієвим, а іноді єдиним способом захисту особою своїх інтересів, і оскільки це активна форма реалізації свого конституційного права на захист своїх прав усіма способами, не забороненими в законі, то необхідно детально врегулювати питання самозахисту в законодавстві, яке регламентує даний інститут.

На відміну від забезпечення, потреба в захисті прав права на мирні публічні зібрання виникає в разі його порушення, появи перешкод під час використання. Крім цього, можуть виникнути суперечки про саме право, коли, наприклад, воно декларується Конституцією, але не врегульовано конкретними законами.

Під захистом права на проведення мирних публічних зібрань в контексті його реалізації слід розуміти діяльність по запобіганню і охороні від зазіхань на законні права людини і діяльність із забезпечення безпеки останньої.

Зведення прав людини лише до їх офіційного проголошення розраховане на ідеальне суспільство. Існуючі сьогодні в Україні інститути по реалізації прав людини, на думку багатьох учених-правознавців, діють часто неефективно або недостатні; відсутні механізми здійснення або користування правами; не стимулюються ініціатива і творчість громадян з реалізації прав; переоцінюються заходи державного примусу на тлі обмеження індивідуальних можливостей правозахисту.

При дослідженні механізму реалізації права на мирні публічні зібрання має місце ідея пов'язаності гарантій, реалізації та захисту прав і свобод людини. Так, М. Вітрук вважає захист прав і свобод одним з найважливіших елементів реалізації [43, с. 13], тобто гарантування, захист і реалізація прав і свобод людини і громадянина є певною системою, і цей взаємозв'язок є потребою кожної особистості.

Існує схожа точка зору, яка підтверджує взаємозв'язок цих трьох процесів. Так, А. Малько наголошує, що наявність складного механізму реалізації прав і свобод передбачає існування відповідної підсистеми, є їх захист. Він робить наголос, що захист прав і свобод є певним правовим режимом, який реалізує права і свободи в разі, коли вони порушуються або існує загроза їх порушення, або коли вони вже порушені і потребують відновлення [134, с. 79].

Отже, механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина - це особливий правовий механізм, який представляє собою систему дій тих чи інших суб'єктів, метою яких є отримання благ індивідом або досягнення результату, що має важливе значення для суспільства.

Механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина - правовий механізм, який видається нам системою дій, що здійснюються відповідно до закону, різних суб'єктів для отримання індивідуального блага.

У механізмі реалізації права на мирні публічні зібрання особлива роль належить юридичним гарантіям, але це не означає пониження ролі загальних гарантій, які впливають на юридичні. Гарантії об'єднують правове і фактичне становище людини в суспільстві, окреслюють соціальні свободи, відповідальність і активність громадян.

Гарантії прав, свобод і обов'язків - це певні засоби, які забезпечують охорону і реалізацію прав без винятку для кожної людини або ж громадянина. Згідно зі статтею 55 (частина 1) Конституції в Україні права і свободи людини і громадянина захищаються судом, кожному гарантується право на оскарження в

суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина 2).

Переважна більшість дослідників розглядає гарантії як складову механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Не заперечуючи такий підхід, спробуємо проаналізувати їх з точки зору механізму реалізації суб'єктивного права.

До числа юридичних гарантій відносяться:

1) нормативно-правові акти органів державної влади та місцевого самоврядування, поточне законодавство, які покликані встановити засоби гарантій здійснення тих чи інших прав і свобод;

2) застосування норм права в процесі здійснення повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також громадськими об'єднаннями, посадовими особами і громадянами [71, с. 124].

Юридичні гарантії входять до загальної системи гарантування прав і свобод, що складається із загальних і спеціально-юридичних гарантій [123, с. 165].

Юридичні гарантії в механізмі реалізації права мирні публічні зібрання утворюють нормативну систему гарантування, яка об'єднує норми Конституції України і норми поточного (як конституційного, так і галузевого) законодавства.

Гарантії, сформульовані в Конституції, носять загальний характер, за функціональним призначенням вони виступають у вигляді загальних принципів гарантування і кореспондуючих приписів, але, тим не менш, відіграють значну роль у системі гарантування конституційних прав і свобод.

Механізм юридичних гарантій конституційних прав і свобод людини і громадянина вчені розглядають у статиці та динаміці, зазначаючи при цьому, що у статиці – це сукупність юридичних умов реалізації та засобів захисту цих прав, що втілюється в правовій поведінці суб'єктів зазначених прав з метою перетворення їх у життя, а у динаміці – регламентований процес забезпечення реалізації та захисту конституційних прав і свобод як конкретних юридичних можливостей [23, с. 390].

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна окремо говорити про гарантії реалізації та гарантії забезпечення права на мирні публічні зібрання. Поділяємо думку вчених, які розглядають гарантії реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина як умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є порукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина [213, с. 204-205].

Таким чином, гарантії є невід'ємною складовою механізму реалізації права на мирні публічні зібрання, оскільки раніше в роботі було доведено, що реалізація вказаного права передбачає наявність, зокрема, відповідних умов для реального здійснення права на мирні публічні зібрання (демократичний режим, правове регулювання і т.і).

Механізм реалізації права на мирні публічні зібрання включає:

- обов'язок держави, включаючи всю систему, всі органи і посадові особи, захищати і тим самим реалізовувати право на мирні публічні зібрання;
- виконання конституції - основний спосіб реалізації;
- захист права на мирні публічні зібрання органами місцевого самоврядування і органами виконавчої влади;
- спеціальних суб'єктів реалізації й захисту права на мирні публічні зібрання (поліцію, прокуратуру, суди, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини).

Наявність у механізмі реалізації досліджуваного права спеціальних суб'єктів його реалізації й захисту узгоджується з думкою Є. Лукашевої щодо існування певної системи суб'єктів: Конституційного Суду; судових органів; органів виконавчої влади [126, с. 312], кожен з яких має свою власну структуру, побудову. Саме такий підхід до розуміння поняття «механізм» дасть нам можливість з'ясувати особливості механізму реалізації конституційного права на мирні публічні зібрання в Україні.

Аналіз юридичної літератури свідчить, що в даний час механізм конституційно-правового регулювання права на мирні публічні зібрання розроблений недостатньо, що негативно позначається на законодавчому оформленні та реальному користуванні цим правом суб'єктами досліджуваних правових відносин.

Узагальнюючи підходи науковців щодо визначення механізму реалізації прав та свобод, в цілому, та механізму реалізації права громадян на мирні публічні зібрання, зокрема, можемо зазначити:

- цілком виправданим є підхід щодо розуміння механізму реалізації права на мирні публічні зібрання як сукупності не тільки юридичного, а й соціального змісту, оскільки втілення конкретного суб'єктивного права надає особі відповідні суспільні блага;

- механізм реалізації права громадян на мирні публічні зібрання завжди є логічно послідовною, системною взаємодією різних суб'єктів права з втілення у життя приписів норм про права людини, а не спосіб здійснення прав та обов'язків виключно окремою особою;

- механізм реалізації права громадян на мирні публічні зібрання не варто розглядати виключно у формально юридичному аспекті, оскільки він здійснюється під впливом суспільних, психологічних, економічних, моральних, релігійних, організаційних та інших факторів, які у сукупності створюють процес реалізації прав та свобод;

- механізм реалізації права громадян на мирні публічні зібрання представляє собою комплекс юридичних дій, що дає підстави розглядати його як процесуально-правовий порядок;

- механізм реалізації права на мирні публічні зібрання представляє систему відповідних умов; норм права; правових актів і актів застосування норм права; правових засобів; дій суб'єктів права та спеціально уповноважених органів, спрямованих на здійснення права мирно, публічно висловити певну позицію з того або іншого питання суспільного чи державного життя;

- під механізмом реалізації права на мирні публічні зібрання слід розуміти сукупність умов політичного, соціального-психологічного та організаційного характеру й правових засобів, прийомів і способів для публічного вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя;

- структура механізму реалізації права на мирні публічні зібрання представляє собою сукупність загальних та спеціальних елементів;

- до загальних елементів структури механізму реалізації права на мирні публічні зібрання відноситься: політичні, економічні, організаційні та умови іншого порядку, які надають реальну можливість здійснити право на мирні публічні зібрання; правова культура і правосвідомість;

- спеціальні елементи структури механізму реалізації права на мирні публічні зібрання складаються з двох груп:

- а) нормативно-правового механізму реалізації;

- б) інституційно-правового механізму реалізації;

- до нормативно-правового механізму реалізації відносяться: норми права; правові акти і акти застосування норм права, якими визначено форми, методи, умови, порядок здійснення вказаного права, форми і засоби охорони й захисту осіб, суб'єктів реалізації права; гарантії реалізації досліджуваного права; правовідносини;

- інституційно-правовий механізм реалізації визначає систему державних органів, посадових осіб, органів місцевого самоврядування, спеціально уповноважених органів, чия діяльність стосується здійснення, забезпечення, охорони й захисту суб'єктів права на мирні публічні зібрання.

2.2. Нормативно-правовий механізм реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації

Право на мирні зібрання проголошене в основних міжнародних документах з прав людини, зокрема, Загальній декларації прав людини [76], Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань [55], Декларації про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [199], Міжнародному пакті про громадські та політичні права [144], Міжнародному пакті про економічні та культурні права [145], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [96] та в інших документах, в яких закріплюються загальнолюдські цінності, містяться принципи і норми, що визначають зміст та обсяг прав людини та стандартів демократії у сфері мирних публічних зібрань.

У даному розділі переважно увага буде приділена національному нормативно-правовому регулюванню досліджуваного права, оскільки питання міжнародно-правових стандартів зазначеного права було розглянуто у попередньому розділі роботи, проте, неможливо вести мову про нормативно-правовий механізм регулювання без звернення до рішень відповідних міжнародних організацій та установ (Парламентської асамблеї Ради Європи, Венеціанської комісії, ОБСЄ/БДПЛ та інш.).

Передусім, слід звернутись до Конституції України (стаття 39), нормами якої визнано право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування [108].

Протягом багатьох років реалізація цього конституційного права регулювалась Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 року [154], у зв'язку з відсутністю акту, згідно з яким його дія була би відмінена чи припинена. Пояснюється така ситуація наявністю Перехідних положень Конституції України, відповідно яким була продовжена дія законів та інших нормативних актів, які були прийняті до набуття чинності Конституцією, за умови, що їх положення не суперечить їй (п.1).

У постанові Верховного Суду України 1996 року зазначено, що рішення судів повинні ґрунтуватись на положеннях Конституції України та чинного законодавства, яке не суперечить їй [194].

У вищевказаній постанові Верховної Ради України зауважувалось, що до прийняття в Україні відповідних законів, на її території буде вважатися чинним і застосовуватись законодавство СРСР стосовно питань, не врегульованих законодавством України, за умови, що воно не суперечить Конституції і законам України, тому деякі аспекти права на свободу зібрань за відсутності відповідних законодавчих норм регулюються Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 року «Про порядок організації і проведення зібрання, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» (далі – Указ 1988 року) [203].

У зв'язку з цим, органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами була продовжена практика застосування положень вищезазначеного Указу Президії Верховної Ради СРСР, яким визначався порядок проведення громадянами масових публічних мирних заходів у разі отримання дозволу відповідного органу державної влади або місцевого самоврядування. Практично в цьому документі було встановлено дозвільний порядок зібрань і передбачений обов'язок подавати заявку про їх проведення не пізніше, ніж за 10 днів, але це не всі обмеження, існували також й інші.

Слід вказати, що навіть у ті часи юристи-фахівці наводили непоодинокі факти неоднакового порядку застосування встановлених вказаним нормативним актом існуючих правових норм як органами державної влади, так і органами місцевого самоврядування, і наполягали на необхідності удосконалення правового регулювання права на мирні публічні зібрання.

Зокрема, зверталась увага на певну невідповідність процедури повідомлення про проведення мирних публічних зібрань положень Указу і статтею 39 Конституції: якщо Указ визначав порядок реєстрації мирних публічних зібрань і містив норми, які надавали широкі права й можливості заборонити такі дії з боку органів державної влади й місцевого самоврядування, то в статті 39 Конституції

йшлося про процедуру, за допомогою якої владу слід було повідомити про їх проведення, а також зазначалось, що тільки суди мають право накладати обмеження щодо зібрань.

Ці проблемні питання стали предметом розгляду Конституційним Судом України (далі – КСУ). Так, у Рішенні КСУ від 19.04.2001 р. зазначалось, що «Визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення тощо є предметом законодавчого регулювання...».

Окрім цього, КСУ зауважив, що згідно конституційного припису норми Конституції України є нормами прямої дії, тому вони застосовуються безпосередньо і незалежно від того, прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти.

Далі КСУ наголошує, що досліджуване право є невідчужуваним і непорушним правом і виступає однією з конституційних гарантій права на свободу світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо, тому при здійсненні вищезазначених прав і свобод не повинно бути посягань на права і свободи, честь і гідність інших людей і кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України (ст.68).

КСУ зазначає, що реалізувати право на мирні публічні зібрання можна лише за умови обов'язкового завчасного сповіщення, що є обов'язком організаторів масових зібрань, і повідомити про це органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Завчасне сповіщення відповідних органів – це строк від дня такого сповіщення до дати проведення зібрання, тривалість якого «має бути у розумних межах і не повинна обмежувати передбаченого статтею 39 Конституції України права громадян на проведення зборів, мітингів, походів та демонстрацій».

Такі строки є гарантією реалізації цього права громадян і упродовж них зазначені органи мають здійснити ряд підготовчих заходів задля безперешкодного їх проведення та забезпечення громадського порядку, прав і свобод інших людей.

Необхідність у завчасному сповіщенні відповідних органів переслідує також мету, щоб органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування могли визначитися, наскільки проведення таких зібрань відповідає закону, та в разі потреби звернутися до суду для вирішення спірних питань.

Суд зауважив, що виключно законами визначаються права і свободи людини і громадянина та гарантії цих прав і свобод і що лише судом відповідно до закону може встановлюватись обмеження щодо реалізації права громадян на проведення масових зібрань (ч.2 ст.39) [219].

Тривалий час українські парламентарі намагалися реалізувати низку законопроектів з вказаної проблеми.

З початку 2000-х років Верховною Радою було зареєстровано більше десяти проектів законів, в яких була здійснена спроба на законодавчому рівні врегулювати питання мирних публічних зібрань, але і дотепер жоден з них так і не набув статусу закону (законопроекти «Про порядок організації та проведення мирних заходів та акцій в Україні» №0991 від 14.05.2002 р., «Про порядок організації і проведення мирних заходів та акцій в Україні» №5242-1 від 11.03.2004 р., «Про збори, мітинги, походи і демонстрації» №5242-2 від 23.03.2004 р., «Про порядок організації і проведення мирних заходів та акцій в Україні» №5242 від 08.04.2004 р., «Про свободу мирних зібрань» №7819 від 15.07.2005 р., «Про порядок організації і проведення мирних заходів та акцій в Україні» №2646 від 30.11.2006 р.).

Верховний Суд України, аналізуючи судову практику щодо справ про адміністративні правопорушення за 2005 рік, звернув увагу, що «в Україні так і не було прийнято закон, в якому було б визначено механізм реалізації права на свободу мирних зборів» [181].

З 2006 року Венеціанська комісія та ОБСЄ/БДПЛ розглянули низку законопроектів, які стосувались здійснення свободи зібрань в Україні, і зробили висновок, що жоден із наданих для оцінки законопроектів не був прийнятий Верховною Радою України.

У подальшому також було здійснено чимало спроб врегулювати зазначену проблему шляхом підготовки низки законопроектів: «Про свободу мирних зібрань» №2646-1 від 17.01.2007 р., «Про порядок організації і проведення мирних заходів» №2450 від 06.05.2008 р., однак відповідні закони не були прийняті.

Враховавши зауваження, викладені зазначеними організаціями у Спільному висновку CDL-AD (2006) 033 щодо проекту закону, парламент продовжив роботу з підготовки законопроекту з питань мирних публічних зібрань і у 2008 році він був представлений на розгляд Верховної Ради України, прийнятий за основу і направлений до другого читання із зауваженнями [94] і оновлений варіант проекту було знову відправлено до Венеціанської комісії та ОБСЄ/БДПЛ для їх відповідної правової оцінки.

Наступний Спільний висновок проекту був наданий у грудні 2009 р. (CDL-AD (2009) 052), де зазначалось, що, намагаючись створити правову основу для здійснення свободи мирних зібрань, сумісних з міжнародними стандартами, у ньому містяться положення, в яких відсутні чіткі стандарти для прийняття офіційного рішення [237].

Черговий новий проект Закону про мирні публічні зібрання був представлений представниками влади й знову спрямований до Венеціанської комісії, яка у своєму Спільному висновку (CDL-AD (2010) 033) відзначила, що в ньому враховано і відображена більшість пропозицій, на які зверталась увага у попередньому Спільному висновку 2009 року, проте, було зроблено зауваження, що суть законопроекту недостатньо відображала принцип пропорційності та презумпцію на користь проведення зборів [237]. Цей проект Закону також не був прийнятий Верховною Радою України.

У 2010 році на засіданні Парламентської Асамблеї Ради Європи приймається резолюція стосовно стану та розвитку в Україні демократичних інституцій, де ПАРЄ звертається до українського парламенту з проханням ухвалити нарешті закон про мирні збори на основі коментарів та рекомендацій Венеціанської Комісії (п.7.5.2) [217].

Законопроектний процес з врегулювання зазначеної проблеми було продовжено, підсумком чого стало прийняття і затвердження Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права та ОБСЄ/БДПЛ наступного Спільного висновку (CDL-AD (2011) 031-е) на наступний проект Закону про свободу мирних зібрань в Україні.

Вказані міжнародні інституції відзначили, що проект Закону врахував багато принципів, викладених у відповідних міжнародних стандартах, і були підготовлені чіткі рекомендації, зокрема, рекомендувалось:

- доопрацювати поняття «спонтанні збори»;
- врахувати, що відсутність повідомлення не повинна призводити до автоматичної заборони зборів;
- внести зміни до часових рамок для повідомлення;
- чітко визначити принцип вимогу необхідності й пропорційності стосовно питань обмеження на свободу зібрань;
- рекомендовано не ототожнювати обов'язки організаторів і обов'язки правоохоронних органів;
- надати право будь-якій людині мати можливість фіксувати дії співробітників правоохоронних органів без жодних обмежень [236].

Втім, цей проект Закону також не був прийнятий парламентом і не вступив у законну силу.

Потребу в удосконаленні чинного законодавства в частині проведення мирних публічних зібрань, неодноразово визначали й галузеві міністерства, зокрема, Міністерство юстиції України звертало увагу на нестабільність й непослідовність законодавчого регулювання порядку організації та проведення

мирних публічних зібрань, зазначаючи, що правові норми не сформовані з достатньою ясністю і підлягають неоднозначній інтерпретації і це вже призвело до сформування негативної практики, яка викликає проблеми у застосуванні закону, та неоднозначній інтерпретації правових установ, тому був підготовлений проект Закону «Про організацію та проведення мирних демонстрацій», який внесли на розгляд Верховної Ради України (реєстр. № 2450) [209].

Він пройшов перше читання, але парламент відклав друге читання, і проект не набув якості Закону.

У подальшому також було здійснена спроба врегулювати зазначену проблему шляхом підготовки законопроекту «Про порядок організації і проведення мирних заходів» №0918 від 12.12.2012 р., однак він також не набув характер закону.

Представники судової гілки влади також докладали певних зусиль для врегулювання та вирішення вказаної проблеми. Так, у 2012 року Вищий адміністративний суд України, вказавши на невідповідність положень Указу 1988 року і Конституції України (ст.39), зазначив, що положення Указу 1988 року не повинно застосовуватися судами при ухваленні рішення і наголосив на необхідності прийняття закону про мирні зібрання аби визначити актуальне питання, яке викликає значні труднощі під час реалізації права на мирні публічні зібрання - якими мають бути строки сповіщення про проведення мирного публічного зібрання [205].

Законодавство України в частині регламентації права на мирні публічні зібрання в цей час змінювалося під впливом міжнародної спільноти і міжнародного права і тому мало враховувати основні надбання демократичних країн, тому подальша спроба вирішити цю проблему, врахувавши всі зауваження, рекомендації, висловлені раніше, пов'язана з підготовкою законопроектів «Про свободу мирних зібрань» №2508а від 04.07.2013 р., «Про свободу мирних зібрань» №2508а-1 від 17.07.2013 р., до яких увійшли всі необхідні попередні поправки і було визначено необхідність змін до статей інших законодавчих актів,

зокрема, Кодексу про адміністративні правопорушення, Кодексу адміністративного судочинства, закону про поліцію і т.д., які раніше були подані на розгляд парламенту, увійшли до порядку денного пленарного засідання Верховної Ради (лютий – липень 2014 року). Проте, ці проекти парламент зняв з розгляду в листопаді 2014 р. як такі, що ніколи не ставилися на голосування у першому читанні.

На проблему незадовільної регламентації одного з основоположних прав людини, неодноразово звертав увагу й омбудсмен. Так, у звіті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини наголошувалось, що через відсутність відповідного Закону у 2013 р. правовий вакуум в цій площині заповнився підзаконними актами, прийнятими місцевими органами влади, що призвело до зростання числа необґрунтованих заборон мирних зібрань з боку адміністративних судів, внаслідок чого їх учасники у результаті притягувались до адміністративної відповідальності, а також зросла кількість випадків порушень прав людини з боку співробітників правоохоронних органів [302].

Законотворчість парламенту з питань врегулювання проблеми мирних публічних зібрань завжди була предметом дослідження науковців і фахівців, тому цілком виправданою є їх зацікавленість щодо підготовлених протягом 2002-2013 років законопроектів про мирні публічні зібрання (більше 10), в процесі аналізу яких було висловлено низку принципових фахово-експертних застережень і зауважень [136; 131].

Головним експертним управлінням Верховної Ради України також було висловлено чимало критичних зауважень щодо законопроектів, ініційованих парламентом [40; 41].

Незалежно від суб'єктів, які аналізували зміст проектів законом, всіма ними враховувались рекомендації Венеціанської комісії стосовно свободи мирних зібрань [9], в яких містяться базові підходи до врегулювання цього права, які схвалені у демократичному світовому середовищі.

У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України про стан дотримання та захисту прав і свобод людини за 2014 рік знову підкреслено проблему відсутності спеціального Закону, який би гарантував громадянам право на мирний протест. Зокрема, зазначено, що відсутність такого закону призводить до різноманітних порушень прав людини органами внутрішніх справ, встановлення різного роду обмежень на мирні зібрання з боку органів місцевої влади та неправомірного застосування положень Указу Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 року (р.16) [159].

У січні 2015 року до парламенту було внесено проект закону щодо включення до Закону України «Про громадські об'єднання» гарантії права невідкладного прийому учасників мирних публічних зібрань керівниками та іншими посадовими особами під час їх проведення, але він також не був розглянутий парламентом [185].

У лютому цього ж року представлено проект, який передбачав право місцевих державних адміністрацій забороняти мирні публічні зібрання у зоні АТО, щодо якого Комітет Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя дійшов висновку про його невідповідність Конституції України, тому проект був відхилений парламентом та знятий з розгляду [184].

Наступний проект закону від 17 березня 2015 року не лише вимагав визнати нечинним Указ 1988, а також пропонував встановити адміністративну відповідальність за організацію або проведення зібрань всупереч встановленій судом забороні, що вимагало внесення відповідних змін до Кодексу про адміністративні правопорушення [190], але також не отримав належного схвалення парламентом.

Законопроект, зареєстрований 16 квітня 2015 року, яким пропонувалось встановити кримінальну відповідальність за підкуп учасників масового заходу, рекомендували повернути на доопрацювання і він все ще очікує розгляду в парламенті [184].

Пленум Вищого адміністративного суду України під час свого засідання 22 травня 2015 року ухвалив рішення звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України стосовно необхідності правового врегулювання відносин щодо реалізації права на мирні зібрання. Як наголосив М. Смокович, народні депутати трьох скликань працюють над законом про мирні зібрання, проте парламент до цього часу не може поставити крапку в цьому питанні, а без закону про мирні зібрання судову практику щодо розгляду спорів, які стосуються питання реалізації права на мирні зібрання, неможливо привести до єдності [165].

Певні зусилля задля правового врегулювання проблеми реалізації права на мирні публічні зібрання було використано і з боку Президента України. Так, 25 серпня 2015 р. Президент України видав Указ, яким передбачено, що однією з системних проблем у цій галузі (свободи зібрань), є відсутність високоякісного законодавства про мирне зібрання і одним із стратегічних напрямів розвитку держави визнано забезпечення свободи мирних зібрань та об'єднань [195].

Проте, аналіз плану дій з реалізації Національної стратегії, яким передбачена низка заходів, свідчить про їх невиконання майже в цілому обсязі, за виключенням проведених тренінгів, ефективність яких викликає певні питання. Варто також зазначити, що вищевказаний план дій зовсім не стосується ані судової влади, ані місцевого самоврядування, що є також дивним, адже вони є важливими учасниками цих правовідносин [196].

Реалізуючи свої повноваження щодо аналізу стану справ з питань дотримання прав людини і громадянина, зокрема, у сфері мирних публічних зібрань, у 2016 році Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернулася з поданням до КСУ щодо конституційності окремих норм КАСУ, якими

встановлена вимога негайного виконання постанови суду про обмеження свободи зібрань. КСУ у своєму рішенні зазначив неможливість відновлення права заявника на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту в апеляційному суді з причини прийняття відповідного рішення як правило, вже після закінчення мирного зібрання [102].

Враховуючи конструктивну критику з боку громадськості, представників певних політичних партій, зауваження з боку наукової спільноти Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, у липні 2016 року до нього були внесені зміни, проте вони мали формальний характер, не стосувались суті проблем, на які звертали увагу фахівці. Зокрема, згідно Плану повинні бути відповідні накази МВС України або Національної поліції, які б регламентували дії поліції під час організації та проведення зібрань (згідно Плану кінцевий термін виконання цього пункту - до кінця III кварталу 2016 року), які так і не було розроблено й прийнято [196].

В подальшому законопроектна активність у зазначеній сфері значно знижується.

Слід зауважити, що невизначеність у питанні застосування союзного акту тривала аж до 8 вересня 2016 року, коли було прийнято Рішення Конституційного Суду України, в якому визнано, що Указ Президії Верховної Ради СРСР 1988 року суперечить Конституції України та відповідно до її пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» є нечинним на території України та не може застосовуватися, тобто його положення втрачають обов'язкову юридичну силу як для органів місцевої влади, так і для судів при винесенні рішень у сфері мирних публічних зібрань. Крім того, усі положення цього акту (мова йде про дозвільний характер їх проведення) є нечинними і на них не можна посилатися як на джерело права [220].

Проте, від часу прийняття вищезазначеного рішення КСУ України проблема законодавчого врегулювання досліджуваного права залишається незмінною, що

не йде на користь не лише суб'єктам досліджуваного права, а й певним чином шкодить авторитету держави в цілому.

У листопаді 2016 року до парламенту надійшли декілька проектів законів, якими пропонувалось удосконалити діяльність Національної поліції та Національної гвардії в контексті їх дій під час мирних зібрань, масових заворушень та групових порушень громадського порядку [189] та «Про Національну гвардію України» щодо свободи мирних зібрань [188], втім рішення парламенту щодо них відсутнє.

Світова демократична спільнота уважно стежить за ситуацією в Україні щодо стану справ з реалізації, додержання, забезпечення і захисту прав людини, у тому числі й права на мирні публічні зібрання. Свідченням цього є доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини про ситуацію щодо дотримання прав людини в Україні, в якій «провладний» проект спеціального закону про протести № 3587 було піддано різкій критиці [273].

Протягом 2016 року не було прийнято жодного закону, який би певним чином був спрямований на врегулювання питань реалізації свободи зібрань.

Два проекти спеціального закону («Про гарантії свободи мирних зібрань» проект Закону № 3587 та «Про гарантії свободи мирних зібрань» проект Закону № 3587-1), про які йшлося вище, були спрямовані до Венеціанської комісії стосовно сумісності цих двох проектів законів з міжнародними стандартами в галузі прав людини та основоположних свобод, і щодо них були надані висновки Венеціанської комісії [241], але рішення парламенту по ним відсутнє.

У цьому ж році до парламенту внесли ще два проекти, один з яких був представлений як альтернативний [191; 192].

Мета цих законопроектів полягала у створенні умов для вільної реалізації свободи мирних публічних зібрань в Україні та подоланню негативних неправосудних судових заборон щодо них, а також незаконних силових розгонів та незаконних затримань учасників зібрань; переорієнтацію органів державної

влади і органів місцевого самоврядування на повагу до свободи мирних зібрань та сприяння в її реалізації.

Ці проекти були неоднозначно сприйняті суспільством, експертами, високопосадовцями та міжнародними комісіями. Проте, Європейська комісія «За демократію через право» загалом позитивно оцінила документи і визнала, що більшість положень обох проектів відповідають міжнародним стандартам.

У квітні 2016 року парламент зареєстрував проект Закону, в якому окрім вимоги визнати не чинність на території України положень Указу 1988 року, пропонувалось встановити заборону органам місцевого самоврядування регламентувати та втручатись у здійснення свободи зібрань [186].

Головне науково-експертне управління (ГНЕУ) Апарату Верховної Ради України рекомендувало відхилити законопроект.

Керівництво Вищого адміністративного суду України 27 квітня 2016 року вкотре звернулось до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України про необхідність правового врегулювання відносин щодо реалізації права на мирні зібрання [36].

27 травня 2016 р. Парламентська асамблея Ради Європи у своїй Резолюції 2116 (2016) із занепокоєнням зазначила про відсутність законодавчих положень про свободу зібрань у деяких країнах, у тому числі в Україні, і закликала держави-члени «переглянути діюче законодавство з метою приведення його у відповідність з міжнародними документами з прав людини щодо права на свободу мирних зібрань» [70].

Останнім часом активізувалась діяльність громадських організацій, які досліджують стан громадянського суспільства, ситуацію з правами людини і громадянина, правозахисній сфері в нашій державі. Вони зауважують на актуальності прийняття спеціального закону щодо мирних публічних зібрань в обов'язковим врахуванням позицій, аргументів, рекомендацій фахівців [178; 47; 272].

У 2019 році у парламенті зареєстрований і пройшов перше читання новий проект Закону «Про гарантії свободи мирних зібрань» [193], проте на цьому процес його розгляду призупинено.

Широко обговорюються проблеми необхідності скасування неправомірних рішень органів місцевої влади («положень про мирні збори»), які надають можливість і є по суті підставою для обмеження права на мирні публічні зібрання, адміністративних арештів їх учасників, оскільки єдиним способом захистити право людини на його реалізацію можливо сьогодні виступає звернення до суду.

Національним законодавством передбачена відповідальність за порушення конституційних вимог, у тому числі й кримінальна у разі, коли мирне зібрання набуло немирного характеру і переросло у масові заворушення.

Кримінальний кодекс України містить низку статей, якими, зокрема, передбачена відповідальність за організацію масових заворушень, блокування транспортних комунікацій, захоплення транспортних підприємств, групове порушення громадського порядку, організацію або активну участь у масових заворушеннях, захоплення державних або громадських будівель чи споруд і т.і. (ст.ст. 279, 295, 296, 297, 341 КК України) [113].

Разом із тим, слід зазначити, що чинне національне законодавство, яке регулює питання мирних публічних зібрань, не містить норм щодо відповідальності за використання сили, непропорційній діям мітингуючих, і не містить жодних гарантій, що органи, які здійснюють правоохоронні функції, повинні використовувати силу пропорційно і лише в крайніх випадках.

Міжнародні стандарти прав людини, у тому числі й права на свободу мирних зібрань, визначені Конвенцією, про що докладно було сказано у попередньому розділі дисертаційного дослідження, стосуються свободи зібрань та об'єднання і передбачають позитивний обов'язок держави забезпечити проведення мирних публічних зібрань від дій інших осіб, які мають на меті не допустити або зірвати проведення публічної акції, причому, цей обов'язок не має абсолютного характеру і держава може самостійно обирати шляхи і засоби для його виконання.

В Основному Законі нашої держави України розвиваються положення, передбачені статтею 11 Конвенції.

Виходячи з тлумачення ст. 11 Конвенції, право на мирні публічні зібрання не тільки не може бути скасоване, але не можна і заборонити проведення мирних зборів: держава вправі лише його обмежити в часі або просторі, зокрема, відповідні органи влади, згідно з чинним законодавством і передбаченими ним підставами, мають право лише на заборону проведення тієї або іншої публічної акції в певному місці і в певний час, проте загальна заборона проводити мирне зібрання вважається прямим порушенням ст. 11 Конвенції.

Разом з тим, не вважається його порушенням встановлення державою обмежувальних правил здійснення свободи зібрань стосовно осіб, які перебувають на службі у Збройних силах, правоохоронних і адміністративних органах держави,

Доречним є звернення до змісту статті 39 Конституції України, яка відрізняється від вищезазначеної європейської норми, оскільки в Конвенції йдеться про «кожну людину», а Конституція говорить лише про право громадян України, тобто, обмеження, встановлені Конституцією України (ч.2 ст.39), очевидно стосуються іноземців та осіб без громадянства, причому у спосіб, на підставах і в порядку, визначеному законом.

Враховуючи те, що норми Основного Закону України є нормами прямої дії, вони є не лише підґрунтям для розбудови правового механізму реалізації права на мирні публічні зібрання, але й ефективним правовим засобом для реалізації цього права.

Вищевикладене свідчить про важливість нормативно-правового врегулювання права на мирні публічні зібрання, яке залишається складним питанням протягом усього періоду незалежності України.

Відсутність спеціального закону на практиці призводить до звуження права громадян на реалізацію зазначеного права та порушення інших свобод.

Одночасно вдається необхідним усунення норм, які призводять до зловживань та прийняття рішень про неправомірні заборони проведення мирних публічних зібрань,

Негативні наслідки відсутності відповідного закону, недоліки та ризики, які містять деякі законопроекти, викликають обґрунтовану критику в правозахисному середовищі та серед громадськості.

Тому, при підготовці проекту профільного закону, який безпосередньо стосується прав громадян на мирні публічні зібрання, повинно обов'язково бути фахове і експертне обговорення, консультації з громадськістю та правозахисними об'єднаннями, врахування зауважень та рекомендацій за їх наслідками при доопрацюванні законопроектів.

Дослідження нормативно-правового механізму регулювання реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації дозволяє сформулювати наступні висновки:

- конституційно-правове регулювання права на мирні публічні зібрання повинно надавали реальну можливість його здійснення й охорони. Хоча в положеннях Конституції неможливо передбачити конкретні деталі або процедури, а норми щодо мирних публічних зібрань мають загальний характер, слід наголосити - при відсутності подальших роз'яснень, чинний стан законодавства з досліджуваної теми надає органам влади занадто велику свободу дій і збільшує можливості для зловживань;

- національне законодавство з питань регулювання права на мирні публічні зібрання повинно відповідати міжнародним і регіональним стандартам і враховувати власний наявний позитивний досвід;

- принцип верховенства права вимагає правової стабільності і передбачуваності, тому вкрай важливо під час підготовки законопроектів консультуватися з тими, хто найтісніше пов'язаний із застосуванням законів, та з іншими зацікавленими особами і групами (в тому числі з місцевими правозахисними організаціями); зобов'язати відповідні органи, які застосовують

законодавство про мирні публічні зібрання, аналізувати практику його застосування та, в разі необхідності, давати продумані рекомендації щодо реформи законодавства з цих питань, причому, такі консультації слід розглядати в якості невід'ємної частини процесу;

- в обов'язки держави входить створення достатніх механізмів і процедур, що дозволяють зробити реалізацію права на мирні публічні зібрання доступною і не обтяженою зайвим бюрократичним регулюванням, тому відповідні органи влади зобов'язані сприяти особам і групам осіб, які бажають провести зібрання (сприяти проведенню і захищати їх в тих місцях, які кращі для їх організаторів; забезпечити, щоб інформація про майбутні зібрання поширювалась без перешкод). Особливе значення це має в тих випадках, коли особи, які проводять або намагаються провести зібрання, дотримуються непопулярних поглядів, тому позитивний обов'язок держави щодо захисту мирних зібрань поширюється і на заходи, які проводяться одночасно зі зборами опонентів (так звані контрдемонстрації), і держава повинна мати в наявності достатні ресурси для охорони громадського порядку з метою сприяння проведенню громадських заходів та пов'язаних з ними одночасних зібрань, учасники яких знаходяться в зоні «видимості і чутності» один одного;

- обов'язок забезпечити належну реалізацію права мирні публічні зібрання також має на увазі, що співробітники правоохоронних органів повинні мати відповідну підготовку для вирішення проблем, пов'язаних з публічними зборами. Мова не йде лише про культуру й етичні принципи їх діяльності. Вони повинні мати навички управління великим скупченням людей, що дозволить звести до мінімуму ризик заподіяння шкоди всім присутнім, безумовно, за умови, що сторони цих правовідносин повинні повністю усвідомлювати свою відповідальність за проведення мирних зібрань;

- негативні наслідки відсутності спеціального закону, а також недоліки та ризики, які містять деякі відповідні законопроекти, викликають обґрунтовану критику в громадському секторі та правозахисному середовищі, тому підготовка

проектів профільного закону, який безпосередньо стосується прав громадян на мирні публічні зібрання, повинна відбуватись за умови фахового і експертного обговорення, консультацій з громадськістю, врахування зауважень та рекомендацій за їх наслідками при доопрацюванні законопроектів.

2.3. Інституційно-правовий механізм регулювання реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації

До інституційно-правового механізму реалізації права на мирні публічні зібрання входять органи державної влади (Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації) та органи місцевого самоврядування, посадові особи (Президент, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини), спеціально уповноважені органи (Національна поліція, національні суди та Європейський суд з прав людини, адвокатура), чия діяльність стосується права на мирні публічні зібрання. Кожен із них, реалізуючи визначені у законодавстві повноваження, функціонуючи у взаємозв'язку один із одним, відіграють певну роль у процесі реалізації права на мирні публічні зібрання в Україні.

Визнаючи роль і важливість діяльності, яка здійснюється вищевказаними інститутами у сфері конституційних прав і свобод людини і громадянина, зосередимо увагу в межах дослідження на ролі судових органів у реалізації права на мирні публічні зібрання.

Глобалізація ідеї основних прав і свобод людини у сучасному світі зобов'язує державу, її органи й посадових осіб в процесі здійснення ними повноважень додержуватись загальновизнаних стандартів у галузі прав людини.

Відповідно до Конституції України кожний має право звернутися до суду у разі порушення його прав і свобод, створення перешкод для їх реалізації.

З огляду на сучасну ситуацію, масові громадські протести зросла потреба в необхідності дослідження судової практики стосовно реалізації права на мирні публічні зібрання, у тому числі й практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

У вітчизняній науці конституційного права увага приділяється переважно дослідженню Європейської конвенції з прав людини та практики ЄСПЛ [296; 74; 287; 35; 75; 239; 229; 132; 72], а проблеми практики застосування національними судами законодавства щодо реалізації права на мирні публічні зібрання, з позицій конституційного права, залишаються недостатньо дослідженими.

Пряма дія рішень ЄСПЛ є правовим феноменом [295, с. 176], практика якого конкретизує положення Конвенції та визначає певні стандарти та вимоги до законодавства та правозастосовної практики держав-учасниць Ради Європи [23, с. 427], тому дослідження ролі судових органів у реалізації права на мирні публічні зібрання як одного з елементів інституційно-правового механізму регулювання реалізації зазначеного права, почнемо з практики ЄСПЛ.

ЄСПЛ має відносно невелику кількість винесених рішень щодо свободи мирних зібрань у порівнянні з існуючою практикою Суду щодо інших статей Конвенції, проте, ним визначені певні принципи, які характеризують свободу мирних зібрань: це право охоплює як публічні, так і приватні збори; кожна людина має право на свободу мирних зібрань, навіть тих, під час яких можуть висловлюватися непопулярні думки, ідеї, лозунги, погляди, які не мають підтримки та схвалення у більшості або такі, що викликають критику чи обурення [34, с. 626].

Одним із прикладів підходів, викладених у рішеннях Європейського Суду з прав людини з питань досліджуваної теми, які характеризують свободу мирних заходів, є необхідність розглядати ст. 11 Конвенції з врахуванням загальних положень Конвенції. Мова йде про принцип верховенства права, закріплений в Статуті Ради Європи, визнання якого є обов'язковою умовою членства в цій

організації. Варто зазначити, що вказаний принцип містить ст. 8 Конституції України.

У рішеннях Суду містяться й інші принципові підходи, які стосуються свободи мирних зібрань, зокрема, наявність гарантій прав і свобод кожному, хто перебуває під юрисдикцією Високої Договірної Сторони (ст.1); поширення юрисдикції Європейського суду з прав людини на всі питання щодо тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї (ст. 32); негативних та позитивних зобов'язань держави, яка виступає Високою Договірною Стороною Конвенції; принципів тлумачення Конвенції, вироблених Судом (йдеться, передусім, про принцип пропорційності та тлумачення обмежувальних положень задля забезпечення справедливого балансу між інтересами особи та суспільства); заборони зловживання правами; вимогою мирного характеру зборів чи акцій.

У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово зауважував, що обов'язок держави - не лише поважати свободу мирних зібрань та не втручатися в їх реалізацію, надзвичайно важливим є її зобов'язання вживати позитивні заходи для забезпечення реалізації цього права, забезпечувати максимальний захист при проведенні контрдемонстрацій для забезпечення можливості реалізації права на мирні публічні зібрання.

Проаналізуємо рішення ЄСПЛ, які, на наш погляд, найбільш важливі для національної судової практики в контексті свободи мирних зібрань.

Найвідомішим є рішення у справі *«Організація «Платформа: лікарі за життя» проти Австрії»*, в якому основна увага приділена необхідності забезпечення захисту життя та здоров'я особам під час мирних зібрань [221].

Як слушно зазначає Р. Куйбіда, тлумачення, надане Судом в цьому рішення багатьох років тому, і дотепер знаходить підтвердження в інших його рішеннях та не втрачає актуальності [115].

У зазначеному рішенні Суд звертає увагу, що лише обов'язку держави утримуватися від втручання у проведення мирних зібрань недостатньо для забезпечення істинної, ефективної свободи їх проведення, оскільки суто

негативна концепція ролі держави суперечить предмету та меті ст. 11 Конвенції. Зміст ст. 8 і ст.11 Конвенції вимагає вчинення позитивних дій, навіть у сфері відносин між фізичними особами, якщо є така необхідність.

Суд зауважує, що навіть у разі проведення демонстрації, яка може дратувати чи ображати тих, хто виступає проти ідей чи вимог її учасників, на підтримку яких вона проводиться, учасники повинні мати можливість її проведення без побоювань фізичного насильства з боку своїх опонентів, оскільки такі побоювання можуть перешкодити публічному вираженню суспільно значущих позицій асоціацій та інших груп, тому у демократичному суспільстві право на проведення контрдемонстрації не може обмежувати здійснення права на демонстрацію.

Враховуючи дану правову позицію Суду, заборона мирних зібрань двох протилежних сторін в одному місці та одночасно лише на підставі планів чи заяв про проведення мирних зібрань не може, на думку Суду, бути підставою для обмеження права на мирні публічні зібрання.

Варто підтримати думку вчених, які роблять наголос на тому, що стаття 11 Конвенції містить положення про захист права лише на «мирні зібрання» і не може застосовуватись щодо заходів, під час яких організатори та учасники мали насильницькі наміри та наміри використовувати насильство [177, с. 217].

У рішенні по справі *«Джавіт Ан проти Туреччини»* Суд звернув увагу, що «свобода мирних зібрань поширюється як на учасників таких мирних зібрань, так і на їх організаторів» [246].

Суд робить зауважує - захисту підлягають лише мирні зібрання, у разі проведення немирних зібрань дії держави щодо їх заборони є цілком виправданими, проте проста заборона мирних зібрань у разі існування небезпеки їх перетворення на насильницькі чи використання таких зібрань з метою заворушень не відповідає змісту статті 11 Конвенції [251]. Слід зазначити, що не може розглядатися як підстава для обмеження проведення зібрань факт їх

проведення з огляду на створення певних проблем для влади в контексті їх обов'язку забезпечення громадської безпеки.

Статтею 11 Конвенції визнано – здійснення права на мирні зібрання не підлягає жодним обмеженням, разом з цим, передбачено підстави правомірного втручання держави у реалізацію цього права:

- в інтересах національної або громадської безпеки;
- для охорони порядку або запобігання злочинам;
- для охорони здоров'я або моралі;
- з метою захисту прав і свобод інших осіб, за умови, що це необхідно в демократичному суспільстві, встановлено законом і передбачає законну мету.

Держави застосовують різні види втручання, обмежуючи свободу мирних публічних зібрань, зокрема, мова йде про заборону проведення, ненадання або несвоєчасне надання дозволу, силовий розгін, кримінальне/адміністративне переслідування учасників та організаторів акцій, превентивний арешт організаторів та учасників, превентивне обмеження свободи з метою не допустити участі певних осіб у демонстраціях.

Правомірність таких обмежень розглянуто Судом у рішенні у справі *«Швабе і М.Г. проти Німеччини»*, в якому зазначено, що «не можна відбирати право екстремістів з насильницькими намірами, які не є членами організаційної групи, приєднатися до демонстрації, навіть якщо існує реальна небезпека публічної демонстрації в результаті заворушень та в результаті подій, що знаходяться поза контролем тих, хто організовує такі зібрання» [16].

Отже, зібрання вважається мирним навіть тоді, коли його учасники не є мирними, а дії, вжиті урядом, у тому числі заходи розгону й заборони, повинні відповідати принципу необхідності й пропорційності. Посилання на мирний характер заходу не передбачає повної відмови від законного захисту у разі окремих проявів немирної діяльності деяких учасників зібрань.

Термін «мирні» означає, що для аргументації обмеження на проведення заходів, які не мають мирного характеру, держава не повинна звертатись до

стандарту ч. 2 ст. 11 Конвенції, якою передбачені підстави для обмеження свободи зібрань. Вказана стаття застосовується навіть тоді, коли зібрання призвело до насильства, хоча спочатку мало мирну мету.

Сфера дії ст. 11 Конвенції досить обмежена щодо права на вираження протесту в квазігромадських місцях чи приміщеннях, які є приватною власністю, наприклад, торгівельні центри. У справі *«Енпльбі та інші проти Сполученого Королівства»* (справа про свободу висловлювань поглядів у приватному володінні торгового центру) ЄСПЛ зазначив, що ефективне здійснення свободи слова може вимагати позитивних заходів захисту, навіть у сфері відносин між окремими особами. Свобода зібрань у приватних приміщеннях може бути гідним захистом, де була порушена сутність права, тому виключення місць, які перебувають у приватній власності, не повинно бути абсолютним, враховуючи обов'язок органів державної влади забезпечити доступ до заходу, коли воно проводиться в такому місці [2].

ЄСПЛ достатньо широко тлумачить право на мирні публічні зібрання, розглядаючи його як право окремих осіб, так і їх організаторів: воно охоплює закриті зібрання, зібрання у громадських місцях, зібрання у визначеному місці, тобто Суд застережує державу від безпідставного встановлення обмежень у реалізації права на мирні публічні зібрання; відмови надавати дозвіл на їх організацію чи участь у них; забезпечити захист учасників чи не виконувати будь-які інші свої позитивні зобов'язання з гарантування цього права.

Визначаючи баланс між законними інтересами держави з інтересом забезпечення прав особи або об'єднання (групи) осіб, Суд бере до уваги альтернативні засоби врегулювання або покарання за неприпустиму поведінку чи дії у разі їх вчинення.

Цікавим з огляду на вищевказане є рішення ЄСПЛ у справі *«Станков та об'єднана македонська організація Іліндес проти Болгарії»*, в якому мова йшла про право на мирне зібрання незареєстрованої організації [6].

Європейський суд з прав людини зазначив, що у разі заклику групи осіб до автономії чи відділення частини території країни, що передбачає фундаментальні конституційні і територіальні зміни, це не можна розглядати як підставу заборони на зібрання. Вимога територіальних змін у промовах і на демонстраціях автоматично не є загрозою територіальній цілісності країни і національній безпеці, а свобода зборів і думки є одними з найвищих цінностей демократичного суспільства.

Суд відзначає, що сутність демократії полягає у здатності вирішувати будь-які проблеми шляхом відкритих обговорень. Заходи превентивного характеру щодо обмеження свободи зібрань та думок у разі, коли не йдеться про підбурювання до вчинення насильства або відмови від демократичних принципів, якими б шокуючими або неприйнятними вони здавалися владі, і якими б незаконними могли бути вимоги, роблять погану послугу демократії і часто ставлять її під загрозу.

У демократичному суспільстві, основою якого є принцип верховенства права, політичним ідеям, що оскаржують існуючий порядок, і які реалізуються мирними засобами, повинна бути надана належна реальна можливість їх вираження будь-якими законними способами, у тому числі й шляхом здійснення права на свободу зібрань.

Принципи Конвенції зобов'язують держави-учасниці поважати право на мирні публічні зібрання та не втручатись у його здійснення, оскільки справжня ефективна свобода не може зводитись до простого обов'язку з боку держави не втручатись, а негативна концепція не є сумісною з об'єктом та цілями статті, тому стаття 11 Конвенції покладає на держави-учасниці певні позитивні зобов'язання, вимагає вживати позитивних заходів, якщо це є необхідним.

Важливою є позиція Суду, викладена у рішенні у справі *«Брега проти Молдови»*, в якому вирішувалось питання про правомірність застосування сили та арешту до заявника, який оголосив голодний протест перед будинком уряду, стоячи мовчки з плакатом.

Суд підкреслив виключно мирний характер поведінки заявника, не порушення ним громадського порядку, не зважаючи на застосування до нього сили та образливий арешт, тому було визнано порушення статей 3, 11 та 5 Конвенції [244].

Учасники мирних зборів не повинні побоюватися переслідувань з боку держави за свою участь у них. Цей принцип був сформульований у справі *«Езелін проти Франції»*. Йдеться про принцип пропорційності, який полягає у дотриманні відповідного балансу між цілями, зазначеними у п. 2 ст. 11 Конвенції, і змістом свободи вираження думок, яка може проявлятися через слова, жести і навіть мовчання учасників зібрань. «Прагнення до справедливого балансу не має в результаті призводити до того, що адвокати під страхом дисциплінарних санкцій перестали б у подібних випадках висловлювати свої переконання». Покарання, застосоване до заявника, в основному має моральну силу, оскільки не передбачає заборони на професію, навіть тимчасової, або членство в раді адвокатів.

Проте, Суд вважає, що свободу участі у мирних зібраннях не можна обмежувати ніяким чином, навіть для адвоката, поки сама людина не здійснить вчинок, гідний осуду, тому оскаржувана санкція, хоч і мінімальна, не є «необхідною у демократичному суспільстві». Суд визнав це покарання неспівмірним і таким, що обмежувало право заявника на мирне вираження протесту [59].

Необхідність повідомлення чи отримання санкції на проведення заходу не порушує ст. 11 Конвенції, за умови, що така вимога з боку держави не має на меті перешкодити його проведенню. Загальна заборона може бути виправдана лише в тому разі, якщо існує реальна небезпека виникнення безпорядків, які неможливо попередити менш жорсткими заходами, отже, заборонні заходи повинні бути чітко обґрунтовані.

Непропорційним, на думку Суду, слід вважати навіть мінімальне дисциплінарне стягнення за участь у мирній демонстрації, про що зазначено у справі *«Галстян проти Вірменії»*, де йшлося про застосування до заявника 3-

денногоу адміністративного арешту, що на думку Суду, є порушенням ст. 11 Конвенції [253].

Найпоширенішим обмеженням реалізації досліджуваного права є відмова надати дозвіл на їх проведення та заборона. Органи державної влади та місцевого самоврядування доволі часто забороняють проведення мирних публічних зібрань, посилаючись та виправдовуючись міркуваннями безпеки або нездатності/неможливості захистити громадян під час проведення акцій.

Яскравим прикладом відхилення Судом такого аргументу є рішення у справі *«Алексєєв проти Росії»* щодо заборони проведення гей-парадів [249].

Принцип співрозмірності втручання Суд розглянув у справі *«Бончковський та інші проти Польщі»*, в якому мова йшла про наслідки невідачі заявникам дозволу на проведення мітингу (в той же час інші організації отримали такий дозвіл) через необхідність перекриття вуличного руху. Заявники все ж таки провели захід у запланований час, ризикуючи можливим введенням офіційної заборони у будь-який момент. Суд вважає, що час проведення публічних зібрань має суттєве політичне і соціальне значення для масових заходів, а заборона чи ненадання дозволу на їх проведення у необхідний час може взагалі позбавити їх сенсу та становити порушення статті 11 Конвенції [243].

Говорячи про ознаки демократичного суспільства, Суд особливу увагу приділяє принципу плюралізму, толерантності та широким поглядам, зауважуючи, що хоча інтереси особи в окремих випадках слід розглядати як другорядні по відношенню до інтересів групи, демократія означає не тільки те, що погляди більшості повинні мати переважне значення, має бути досягнута рівновага, яка буде гарантувати справедливе й належне ставлення до меншин і попереджати будь-яке зловживання домінуючим становищем» (рішення у справі *Янг, Джеймс и Вебстер проти Сполученого Королівства*) [257].

У своєму рішенні у справі *«Інформаційсферайн Лентія» та інші проти Австрії»*, Суд вказав державу як основного гаранта дотримання принципу плюралізму, зазначивши, що реальна й ефективна повага до свободи зібрань і

об'єднань не може бути зведена лише до обов'язку невтручання зі сторони держави; концепція повного заперечення не відповідатиме ані цілі статті 11 Конвенції, ані Конвенції в цілому, що має особливе значення для осіб, які дотримуються непопулярних поглядів чи належать до меншин, оскільки вони найбільше піддаються переслідуванню рішення [242].

У разі існування серйозної загрози проведенню зібрання з можливістю застосування сили, Суд надає державній владі широкий вибір засобів для їх проведення без будь-якого втручання (рішення у справі *«Платформа «Лікари за життя» проти Австрії»*), проте, ризик не є достатньою причиною для заборони проведення заходів, оскільки влада має оцінити і визначити потенційний рівень ймовірних заворушень для обрання таких засобів, які б нейтралізували загрозу виникнення насильницьких зіткнень (рішення у справі *«Баранкевич проти Росії»*).

Суд неодноразово зауважував, що якщо б кожного разу ймовірність виникнення напруження та емоційних суперечок між конфронтуючими групами в ході заходів гарантувала їх заборону, суспільство опинилося б в ситуації відсутності можливості вислухати іншу точку зору з будь-якого питання, яка зачіпає почуття більшості людей у суспільстві» (рішення у справі *«Станков та Об'єднана македонська організація «Ілнден» проти Болгарії»*) [7].

Суд наголосив, що держава не може безпідставно встановлювати обмеження свободи мирних зібрань, відмовляючись видати необхідні дозволи на організацію чи участь у таких зібраннях та забезпечувати захист демонстрантів поліцією або не виконуючи будь-яких інших своїх позитивних зобов'язань щодо цього права і зазначив, що національні органи влади зобов'язані з особливою увагою дбати про те, щоб загальнонаціональна громадська думка забезпечувалася не за рахунок утиску вираження думок меншості, якими б непопулярними не були ці думки.

Суд зауважує, що гарантії статті 11 Конвенції поширюються на всі зібрання, за виключенням тих, під час яких організатори й учасники мають намір застосовувати силу чи у будь-якій формі заперечувати основи «демократичного

суспільства» (рішення у справі *«Христіани проти расизму та фашизму проти Сполученого Королівства»* [8].

У рішенні у справі *«Сергій Кузнєцов проти Росії»* зазначено, що будь-які заходи втручання у свободу зібрань і вираження думки, за винятком підбурювання до жорстокості та відмови від демократичних принципів, мають негативний вплив на демократію і часто піддають її небезпеці, навіть у разі висловлення шокуючих поглядів чи слів, які не сприймаються владою [5].

Аргументом щодо ненадання дозволу на проведення заходів доволі часто виступає не попередження чи несвоєчасне попередження відповідних органів. У рішенні у справі *«Букта та інші проти Угорщини»* демонстрацію було розігнано на підставі невиконання організаторами зібрання повідомлення про його проведення за 3 дні, причому як зазначено в обставинах справи, демонстранти не мали об'єктивної можливості повідомити раніше. Суд визнав, що розгін мирної демонстрації лише на підставі неповідомлення заздалегідь про її проведення, відсутності будь-якої незаконної поведінки з боку її учасників, є непропорційним обмеженням свободи мирних зібрань. Європейський суд з прав людини зазначив, що процедура попереднього повідомлення не повинна зачіпати суть права на свободу зібрань [245].

Водночас у справі *«Єва Мольнар проти Угорщини»* Європейський суд підкреслює, що в подібних випадках необхідність спонтанної реакції повинна бути обґрунтована [247].

У першому рішенні Європейського суду проти України стосовно свободи мирних зібрань у справі *«Верєнцов проти України»* Суд визнав неправомірність застосування адміністративного арешту за несвоєчасне попередження (за 2 дні замість 10-ти) про нечисельний пікет, особливу увагу приділивши неправомірності застосування Указу 1988 року та гострій необхідності ухвалення закону про мирні зібрання: «Хоча Суд визнає, що країна може зайняти деякий час для створення власної законодавчої бази протягом перехідного періоду, але він не може погодитися з тим, що затримка більш ніж на двадцять років виправдана,

особливо якщо під загрозою таке фундаментальне право, як свобода мирних зібрань. Виходячи з вищевикладених міркувань, Суд приходить до висновків, що прийняття такого закону є важливим кроком для врегулювання порядку проведення свободи мирних зібрань. На сьогодні багато органів місцевого самоврядування прийняли незаконні положення, що створює ситуацію, коли на практиці порядок проведення мирних зібрань є різним у кожному населеному пункті. Це пояснює необхідність невідкладного прийняття такого закону» [248].

Таким чином, Суд визнав порушення статті 11 Конвенції і враховуючи системний характер проблеми, зазначив порушення Конвенції внаслідок законодавчої прогалини з питань регулювання свободи зібрань.

Відсутність чіткої законодавчої бази з питань строків попередження про мирні зібрання та демонстрації в Україні було підтверджено й у рішенні Європейського суду у справі *«Шмушкович проти України»*. Суд зазначив, що «застосування штрафних санкцій до заявника не за порушення порядку проведення пікету, а за порушення встановленого порядку його організації на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 1988 року є незаконним втручанням в реалізацію свободи мирних зборів в Україні» [256].

У рішенні *«Баранкевич проти Росії»* звернено увагу, що держави повинні утримуватися від необґрунтованих обмежень права на мирні зібрання, які тісно пов'язані з демократією, тому для законних підстав втручання в реалізацію цього права, слід мати аргументовані і вмотивовані причини [250].

ЄСПЛ неодноразово звертав увагу, що обмеження та заборони мирних зібрань повинні бути обґрунтованими та дійсно необхідними у відповідній ситуації, мати очевидні та беззаперечні докази суттєвого порушення учасниками зібрання громадського порядку чи громадської безпеки.

Наведений вище аналіз практики Європейського суду з прав людини з питань реалізації права на мирні публічні зібрання свідчить про вироблення низки принципових положень, які можна охарактеризувати в якості відповідних стандартів у цій сфері, що дозволяє виокремити їх в окрему групу в рамках

загальних міжнародних стандартів прав та свобод людини і громадянина (більш докладно це було викладено у попередньому розділі даної роботи).

Практика Європейського суду має важливе значення для України як з огляду обов'язкового характеру його рішень для виконання, так і з врахуванням вимог Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [182].

Право на мирні публічні зібрання в Україні гарантується та захищається державою, яка зобов'язана забезпечити його ефективну реалізацію. Обмеження щодо його реалізації може встановлювати лише суд, тому сьогодні, коли значно активізувався рух громадянських і політичних сил, які широко застосовують це право, роль суду зростає, а справи вказаної категорії привертають особливу увагу з боку громадськості.

Тому доцільним є аналіз практики застосування національними судами справ стосовно реалізації права на збори, мітинги, походи і демонстрації в контексті правильного та однакового застосування ними законодавства з врахуванням вимог міжнародного законодавства та ЄСПЛ.

Слід зазначити, що нагальною проблемою для забезпечення реалізації конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації є прийняття спеціального закону, яким би було врегульовано відносини у сфері мирних публічних зібрань.

Вищий адміністративний суд України (далі – ВАСУ) у постанові Пленуму від 22.05.2015 р., вказуючи на відсутність спеціального законодавчого акту з урегулюванням строків сповіщення про мирні зібрання, їх форм, масовості, місця і часу проведення, зазначив про певні складнощі не лише при здійсненні права на мирні зібрання на практиці, а й зауважив, що це обурює суспільство, негативно впливає на міжнародний імідж держави та призводить до виникнення труднощів у судовій практиці при вирішенні судами справ цієї категорії [204].

У статті 21 Пакту йдеться про неприпустимість обмеження користування цим правом, разом з цим введені в демократичному суспільстві обмеження повинні

бути необхідні - не «можливі», не «бажані», а саме необхідні, тобто такі, без яких буде ускладнено або неможливе функціонування нормального демократичного суспільства. Наприклад, під час мирних публічних зібрань неприпустимі заклики до насильства по відношенню до різних меншин, заклики до війни і агресії, встановленню диктаторського режиму.

У людей є право на мирні зібрання і користування цим правом не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в ім'я суспільних інтересів, перш за все, прав і свобод інших людей.

Тобто, безумовно, право на свободу мирних публічних зібрань може бути обмежено, але ці межі мають встановлюватися тільки «відповідно до закону» - нормативним актом, прийнятим легітимним органом законодавчої влади, тому, по-перше, такий нормативний акт повинен існувати; по-друге, орган, який його видав, повинен бути правомочний; і по-третє - акт не повинен суперечити міжнародним нормам і стандартам.

Конституція України в якості підстав обмеження вказаного права визначає, що це можливо лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ст.39).

Аналіз судової практики розгляду зазначеної категорії справ свідчить, що суди ширше трактують цю конституційну норму, оскільки можливість порушення інтересів національної безпеки та громадського порядку вони вбачали у:

- перешкоджанні вільного доступу громадян і працівників до державних установ, поруч з яким планувалося проводити заходи;
- порушенні нормального руху на ділянках доріг, наближених до місця проведення заходу;
- можливості виникнення конфліктних ситуацій у разі збігу місця і часу проведення кількох мирних зібрань різного (часто протилежного) ідеологічного напрямку і т. п.;

– ймовірності виникнення заворушень, злочинів, порушень прав і свобод інших людей у зв'язку з відсутністю у органів виконавчої влади та місцевого самоврядування можливості забезпечити громадський порядок під час проведення мирного заходу через повідомлення про його проведення в недостатній для цього строк;

– неповідомленні органам виконавчої влади та місцевого самоврядування про кількість осіб, які будуть брати участь у масових заходах, час або місце проведення заходів, що зробило неможливим здійснення органами виконавчої влади та місцевого самоврядування підготовчих заходів до їх проведення;

– недостатній кількості співробітників правоохоронних органів, яке вимагало забезпечення безпеки проведення того чи іншого мирного заходу, у зв'язку з їх зайнятістю у проведенні інших заходів загальнодержавного (міського і т. п.) значення;

– проведенні робіт з реконструкції (ремонту) площ, вулиць, доріг і т. д., які визначалися як місця проведення масових заходів, у чому вбачалася можливість створення загрози життю і здоров'ю людей;

– перекритті під'їзних доріг до сміттєзвалища, що могло створити загрозу здоров'ю населення;

– проведенні заходів за маршрутами відвідування визначних пам'яток офіційними особами;

– чиновниками, охорона яких вимагала застосування підвищених заходів безпеки, і під час візитів іноземних делегацій або офіційних осіб;

– порушенні тиші та спокою за маршрутами або в місцях проведення мирних зібрань і в іншому [65].

Обставини запровадження обмежень можуть бути обумовлені різними підставами, але рішення суду буде правомірним лише тоді, якщо воно приймається:

- задля захисту (охорони) іншого конституційного права, свободи чи законного інтересу;

- з дотриманням принципу співмірності втручання;
- з метою запобігти реальній небезпеці реалізації відповідного права, свободи чи законного інтересу.

Виключного переліку обмежень, які можуть бути передбачені рішенням суду, не існує, що обумовлено особливостями кожного конкретного заходу. Поділяємо позицію, яка склалась у правозастосовній практиці європейських держав, що під обмеженням можна розуміти будь-яке розпорядження, запровадження якого в разі його реалізації допоможе відвернути (не наступити) небезпеку, яка містить загрозу громадському порядку та/або громадській безпеці в результаті проведення зібрання [19, с. 137].

Оскільки чіткого переліку обмежень сьогодні чинне законодавство не містить, то суд може запровадити обмеження на власний розсуд, але вимоги та заборони, зазначені в судовому рішенні, повинні бути реальними для реалізації як з фактичної, так і з юридичної точок зору (наприклад, неприпустимі обмеження щодо змісту запланованого зібрання, після того, коли зібрання завершено; у безлюдному місці; із врахуванням обсягу повноважень органів, які будуть реалізовувати такі обмеження на підставі рішення суду і т.і.).

Слід зауважити, що в разі прийняття судом обмежувального рішення, мирне публічне зібрання в цілому не забороняється, лише запроваджуються певні обмеження, без виконання яких неможливе його проведення, а, відповідно, їх дотримання робить можливим його проведення.

Найбільш ефективним способом уникнення непорозумінь між учасниками процесу організації та проведення мирного публічного зібрання, на нашу думку, стала б практика комунікації між сторонами саме під час розгляду органом державної влади чи місцевого самоврядування сповіщення про його проведення, і лише за умови недосягнення згоди/компромісу між ними, можна було б використовувати право звернення до суду з позовом про обмеження реалізації цього права.

Найчастіше підставою звернення до суду з позовами про обмеження

реалізації права на мирні публічні зібрання є:

- неспроможність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування забезпечити дотримання громадського порядку під час проведення заявлених заходів через несвоєчасне їх попередження про проведення зібрань;

- незабезпечення дотримання громадського порядку під час проведення заявлених заходів органами виконавчої влади та місцевого самоврядування;

- одночасне проведення кількох мирних зібрань (часто протилежного характеру) у одному й тому ж місці та в один час, що може спричинити заворушення або порушення прав і свобод інших людей.

Як свідчить практика, суди, в основному, задовольняють позови про обмеження проведення зібрань у зв'язку з обґрунтованістю вимог органів місцевого самоврядування [65].

Аналіз застосування законодавства судами стосовно реалізації права на мирні публічні зібрання (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо) свідчить, що нагальною проблемою реалізації цього права в Україні, яка досі не вирішена законодавцем, є питання щодо терміну повідомлення органів публічної влади про їх проведення. Хоча Конституцією встановлена вимога завчасного сповіщення відповідних органів про проведення мирних публічних зібрань, проте не визначено конкретних строків, що у подальшому призводить до різного застосування судами цієї конституційної норми.

КСУ у своєму рішенні від 19.04.2001 р. зазначає, що це питання є предметом законодавчого регулювання; тривалість строків має бути у розумних рамках, не повинна обмежувати права громадян; бути достатнім завчасним сповіщенням про проведення мирних публічних зібрань, повідомленим заздалегідь, у прийнятні строки, що передують даті його проведення [219].

Тому, слід розуміти, якщо у разі невиконання організаторами зібрання свого конституційного обов'язку заздалегідь сповістити уповноважені органи про їх проведення та у разі сутички з контрдемонстрантами, вони не мають правових підстав висувати претензії органам державної влади та органам місцевого

самоврядування у невиконанні ними обов'язків щодо забезпечення безпеки учасників під час цього заходу, що підкреслено рішенням ЄСПЛ у справі «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії») та вказаним вище рішенням КСУ.

На це положення звернув увагу й ВАСУ, зазначивши, що не можна розглядати як підставу для задоволення позову про обмеження реалізації права на мирні публічні зібрання несвоєчасне повідомлення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання [65].

Як було зазначено раніше, проблемним залишається широке тлумачення судами поняття «порушення інтересів національної безпеки та громадського порядку».

Так, окружний адміністративний суд АРК відмовив у задоволенні позову про визнання протиправним та заборону вуличного маршу, оскільки позивачем не було належним чином обґрунтовано доводи щодо загрози забезпеченню громадського порядку, небезпеки для життя і здоров'я громадян [175].

Варто зазначити, що не всі обмеження, які можуть запроваджуватись щодо досліджуваного права, насправді будуть втручанням у законне право організаторів заходу.

Законодавча невизначеність місця проведення зібрання також створює певні труднощі під час правозастосування, тому рішення суду про обмеження/не обмеження місця проведення зібрання повинно враховувати як інтереси учасників заходу, так інтереси інших осіб, які можуть зазнати обмежень у результаті його проведення.

У справі за позовом виконавчого комітету Тернопільської міської ради до гр. О. та гр. З., суди задовільнили позовні вимоги про обмеження реалізації права на мирні публічні зібрання, оскільки визнали наявність реальної небезпеки громадському порядку, загрози здоров'ю населення та правам і свободам інших осіб у зв'язку з масовим заходом з перекриття під'їзних доріг до Малашівського сміттєзвалища, залишивши без змін постанову окружного адміністративного суду

та ухвалу апеляційного адміністративного суду у цій справі [274].

Прикладом вірного визначення судом спірних відносин та застосування норм права є справа за позовом виконавчого комітету Дніпропетровської міської ради до Дніпропетровської обласної громадської організації «Правозахисна організація «Закон і Честь» про обмеження права на проведення мирного публічного зібрання.

Суд задовільнив позовні вимоги та обмежив відповідача проводити акцію у заявленому місці, оскільки воно знаходиться на розі вулиць з інтенсивним дорожнім рухом і у заявлений у час, у робочі дні, спостерігається напружений рух транспорту, тому велика кількість людей, заявлена організатором, може призвести до виникнення загрози безпеці дорожнього руху, перешкод у русі транспортних засобів і пішоходів [278].

Незручності у зв'язку з проведенням мирного публічного заходу взагалі є допустимими, тому що вони є його логічними наслідками, але право на вільний вибір місця проведення не надає організатору права вимагати від уповноважених органів виділяти для таких цілей ділянки.

Суд у своєму рішенні повинен враховувати інтереси учасників заходу, тому їм для його проведення має надаватися таке місце, що задовольнить їх потреби, зможе привернути увагу достатньої кількості людей до своєї проблеми (питання), тому місце проведення заходу має бути відповідним меті зібрання, а не позбавляти учасників такої можливості шляхом, наприклад, надання для проведення зібрання території сміттєзвалища, «промзони», за межами поселення тощо. У цьому разі рішення суду про обмеження місця проведення мирного публічного зібрання буде неправомірним.

Рішення суду про обмеження місця проведення заходу буде правомірним, якщо мета обмеження спрямована на перешкоджання умисному та повному блокуванню автодоріг; проведення яких планується на автомобільних дорогах державного чи міждержавного значення, проїздів; може викликати «параліч» руху автомобільного транспорту, оскільки наслідки значно перевищують незручності, які

їх супроводжують. Втім, і в таких ситуаціях суд повинен розглянути можливість надання учасникам акції альтернативного місця для її проведення, що кореспондується з європейським підходом, згідно якого чим вищий рівень законного інтересу третьої особи, тим більш допустимим є обмеження щодо місця проведення зібрання [19, с. 142].

Обмеження, за яким слід зменшити тривалість чи розпочати/закінчити захід в інший, ніж ним було заплановано, час/день, може бути правомірним лише тоді, якщо проведення його в запланований час/день створить загрозу національній безпеці, громадському порядку, правам і свободам людини.

Зауважимо, що суд може заборонити проведення чи обмежити право на мирні публічні зібрання і в інший спосіб (щодо місця чи часу їх проведення тощо), але суду не надано повноважень щодо визначення місця його проведення і позовні вимоги в частині обмеження реалізації права мають стосуватися лише щодо місця, визначеного організаторами зібрання, тому практика судів, у рішеннях яких встановлюється місце проведення мирного публічного зібрання, не може бути визнана вірною.

Ураховуючи зазначене, Львівським апеляційним адміністративним судом була скасована постанова Чернівецького окружного адміністративного суду в частині задоволення позовних вимог щодо визначення місця проведення пікетування та прийнято в цій частині нову постанову, якою в задоволенні позовних вимог відмовлено [174].

Щодо обмеження тривалості заходу як безстрокової акції, таке можливе лише тоді, коли безстроковий характер зібрання буде нести загрозу національній безпеці, громадському порядку та/або правам і свободам громадян.

Так, за рішенням суду, про яке йшлося вище, за позовом до Дніпропетровської обласної громадської організації «Правозахисна організація «Закон і Честь» було обмежено право на проведення безстрокового пікетування адміністративного приміщення з великою кількістю учасників. Особливість справи полягала в тому, що об'єктом пікетування було визначено адміністративне

приміщення Служби безпеки України з метою привернути увагу вищого керівництва держави до грубих порушень норм моралі, честі та гідності, корупційних дій з боку керівництва цієї установи.

Особливий статус цього державного правоохоронного органу спеціального призначення та режимність його роботи у зв'язку з пікетуванням викликали велике занепокоєння щодо можливості нормального виконання завдань, покладених на нього. Ще одна причина полягала в тому, що до акції могло залучитись забагато більше осіб, ніж було заявлено. Ці факти призвели до висновку про необхідність обмеження заявленого відповідачем масового заходу в частині місця його проведення.

Оскільки безстрокова акція не дозволяє відповідним органам належним чином розробити план необхідних заходів для забезпечення громадського порядку під час його проведення та забезпечити його виконання, апеляційний суд прийняв вірне рішення про обґрунтованість вимог позивача щодо обмеження проведення масового заходу в часі в частині безстроковості [278].

У справі за позовом Київської міської державної адміністрації до Всеукраїнської громадської організації Коаліції Учасників Помаранчевої Революції про обмеження права на мирне публічне зібрання судом частково обмежено право на проведення безстрокової акції в центральній частині міста Києва.

Підставою обмеження стали візити у цей час зарубіжних високопосадовців, програми перебування яких в Україні були заздалегідь узгоджені і ними було передбачено відвідування численних об'єктів саме у центральній частині міста, а також необхідність забезпечення відповідної охорони цих осіб та об'єктів.

Судом було враховано завчасне звернення до державної адміністрації з проханням обмежити проведення масових зібрань біля відповідних об'єктів та на певних маршрутах у дні перебування зазначених осіб задля уникнення труднощів нормальної життєдіяльності міста, забезпечення належного функціонування органів державної влади, безпеки посадових осіб та об'єктів.

Суд визнав доцільність обмежень і зауважив, що вони не порушують права громадян на мирні зібрання, оскільки стосуються лише центру міста, тому постанова Окружного адміністративного суду та ухвала Київського апеляційного адміністративного суду були залишені без змін, а заборона проведення масових акцій є обґрунтованою та такою, що відповідає нормам чинного законодавства [277].

Суди можуть приймати рішення також задля забезпечення прав та свобод людини.

Вищим адміністративним судом України визнано правильними та обґрунтованими рішення судів першої та апеляційної інстанцій у справі за позовом Харківської міської ради до Харківської обласної організації Всеукраїнського об'єднання «Свобода» про обмеження права громадян на мирні зібрання шляхом заборони проведення дзвono-смолоскипного маршу [275].

Підставою для прийняття такого рішення стало повідомлення про використання значною кількістю учасників джерел відкритого вогню, що представляло собою реальну загрозу безпеці та життю як учасників заходу, так і громадян міста Харкова. Окрім цього, дата маршу припадала на робочий день і планувалась на головній вулиці міста, що призвело б до зміни маршрутів громадського транспорту, збільшення завантаженості інших транспортних магістралей центра міста і створило підвищену небезпеку дорожнього руху, унеможливило рух спеціальних транспортних засобів центром міста (швидкої допомоги, пожежних автомобілів та ін.), тому рішення Харківського окружного адміністративного суду залишилось без змін [276].

Важливим є й рішення Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду у справі за позовом до Дніпропетровської обласної громадської організації «Система Фалунь Дафа» про обмеження проведення масового заходу.

Рішення окружного адміністративного суду скасовано у зв'язку з недоведеністю обставин, які мають значення для справи, та невідповідністю висновків суду обставинам справи [173].

Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд вказав на неправомірність висновку суду першої інстанції про відсутність доказів позивача стосовно існування загрози здоров'ю населення, правам і свободам інших людей, національній безпеці або громадському порядку внаслідок проведення цієї акції, адже проходити вона мала за допомогою плакатів, музики та демонстрації вправ дихальної гімнастики цигун і була спрямована на розповсюдження загальнолюдських стародавніх китайських надбань та здорового способу життя.

Більш серйозним є обмежувальне рішення суду щодо змісту зібрання, з огляду на наслідки для досліджуваного права, оскільки в цьому випадку відповідним рішенням суд втручається в сутність цього права. Важливим в цьому аспекті є з'ясування мети використання певної форми висловлювання поглядів.

Так, суд може заборонити використовувати під час заходу барабани, якщо вони застосовуються не для привернення уваги громадськості до проблем, що обговорюється, а з метою завдати незручності іншим особам, проте, будь-яке обмеження щодо виду зібрання (форми висловлювання поглядів) є припустимим у разі, якщо запланований спосіб дій несе в собі безпосередню загрозу національній безпеці та/або громадському порядку [19, с. 147].

Суд повинен прийняти рішення про обмеження змісту (теми) зібрання в разі, якщо під час його проведення будуть лунати заклики, думки, що підпадають під ознаки складу злочину (у тому числі й образи, клеми), які пропагують завідомо неправомірні ідеї, формують у людей хибне сприйняття офіційно встановлених фактів.

У правозастосовній практиці є непоодинокі випадки, коли встановлення наметів під час акцій протесту представники органів державної влади та правоохоронних органів розглядають як використання «малих архітектурних форм», щодо яких також повинен бути відповідний дозвіл від органів місцевого самоврядування.

Так, Вінницький міський суд зобов'язав Вінницьку міську раду демонтувати намети «Тарифного майдану Вінниці» [172], але Вінницький апеляційний

адміністративний суд скасував це рішення, зазначивши, що встановлення наметів не для комерційної діяльності, а для проведення мирних зібрань, не потребує жодних дозволів, що узгоджується як з нормами Конституції України, так і положеннями Європейської конвенції [171].

Аналогічним є рішення Шевченківського райсуду Києва від 19.04.2005 р., справа № 2-5899/05р. в якому йдеться, що для встановлення наметів у ході протестних акцій безпосередньо біля Верховної Ради та Кабінету Міністрів (у Маріїнському парку) не потрібно жодних дозволів.

Відсутність закону, яким би регулювались питання організації та проведення мирних публічних зібрань призвело до того, що органи місцевого самоврядування (місцеві ради) приймають власні документи з цього питання (правила, положення, статuti, які затверджені рішенням рад), в яких визначено порядок, механізм та строки подання повідомлень про проведення зібрань.

Вказана ситуація неоднозначно сприймається з боку правознавців. Поділяємо думку вчених, що в даному випадку органи місцевого самоврядування виходять за межі повноважень, наданих їм законом, і тим самим порушують принцип, закріплений у ч. 2 ст. 19 Конституції України, аргументуючи свої твердження наступним:

- хоча відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» (ч. 3 п. 1 «б» ст. 38) вирішення питань про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів, здійснення контролю за забезпеченням при їх проведенні громадського порядку віднесено до відання виконавчих органів міських рад [200], це не означає, що вони мають право встановлювати правила проведення мирних публічних зібрань (зокрема, терміни повідомлення про їх проведення), адже це повинно визначатись виключно законом, згідно зі ст. 92 Конституції України;

- Конституція України (ст. 39) передбачає можливість обмеження права на мирні публічні зібрання виключно судом відповідно до закону, а не за рішеннями органів місцевого самоврядування, тобто законодавство не надає місцевим радам

(їх виконавчим комітетам) права здійснювати нормативне регулювання з цих питань і вони лише мають право звернутися до суду щодо обмеження права на мирні публічні зібрання.

Така позиція узгоджується з тенденцією останніх років, згідно якої такі правові акти скасовуються у цілому або їх окремі положення, які встановлюють строки завчасного сповіщення про проведення мирних зібрань [228].

Підтвердженням є постанова Херсонського окружного адміністративного суду про визнання нечинним рішення Херсонської міської ради як незаконного та такого, що не відповідає Конституції України [176].

Різний підхід до тлумачення зазначеної ситуації пояснюється, в тому числі, й неоднозначною позицією з цього питання ВАСУ, який, з одного боку, підкреслює неконституційність застосування судами при розгляді справ Указу від 1988 р. (на сьогодні визнаний неконституційним, про що йшлося у попередніх розділах роботи), з іншого, визнає правомірність застосування місцевими органами влади тимчасових порядків (правил) проведення масових заходів, попри відсутність законодавчо визначених строків подання заяви [65].

Зокрема, КАСУ зауважив, що вірно застосовується Порядок організації та проведення в м. Києві недержавних масових громадських заходів політичного, релігійного, культурно-просвітницького, спортивного, видовищного та іншого характеру, яким визначено 10-денний строк подання заяви і прийняття підготовчих заходів за 10 днів до їх проведення, про що організатори повідомляють виконавчий комітет Київської міської ради [279].

Суд може заборонити проведення лише конкретного зібрання і його рішення не розповсюджується на заходи, про проведення яких ще не сповіщені органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Прикладом є ухвала Судової палати з цивільних справ Верховного Суду України щодо встановлення обмежень в реалізації права на проведення зібрань на вул. Хрещатик і безстрокових пікетувань з інсталяцією наметів будь-яким зацікавленим особам і організаціям, які матимуть бажання проводити такі заходи на вказаній території.

Верховний Суд України зауважив, що хоча Конституцією України передбачена можливість обмеження прав громадян на свободу мирних зібрань за наявності певних підстав, не йдеться про постійний характер обмежень [281].

Заслуговує точка зору дослідників, відповідно до якої підстави для прийняття судом рішення про заборону зібрання чітко сформульовані в ч. 2 ст. 39 Конституції України і їх перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню адміністративним судом не підлягає [137, с. 8].

Судові рішення, що набрали законної сили, мають обов'язковий характер, а їх невиконання рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом (ч.2, 3 ст.14 КАСУ).

Рішення буде правомірним лише в тому разі, якщо захищає права, свободи чи законний інтерес, і яке за своїм значенням і роллю в суспільстві щонайменше дорівнює праву на свободу мирних зібрань, тому недостатньо лише суто факту його загрози громадському порядку [19, с. 150].

Рішення про заборону мирних публічних зібрань є допустимим лише у винятковому випадку, тобто якщо ним може бути завдано шкоди рівнозначному правовому благу, тому суддя, орієнтуючись на принцип співмірності втручання має прийняти таке рішення, яке буде мінімально обмежувати право на свободу мирних зібрань, а якщо достеменно невідома потенційна кількість його учасників, то у постанові може бути встановлена заборона проведення зібрання на чітко визначеній території, без конкретизації осіб, яких вона стосується [158, с. 315].

У практиці адміністративних судів мають місце випадки заборони проведення мирних публічних зібрань, коли відповідні органи влади не в змозі були забезпечити необхідну охорону громадського порядку під час їх проведення.

Так, ВАСУ залишив без змін рішення окружного та апеляційного адміністративних судів про обмеження у реалізації права на мирні зібрання щодо проведення маршу-реквієму, мітингу-протесту та встановлення наметового містечка, оскільки організатором не було враховано, що в той самий час і тому ж

місці мали проходити урочистості за участю Президента України та інших високопосадовців, задля належної охорони та забезпечення рівня безпеки зазначених осіб та громадського порядку, залучається додаткова чисельність співробітників органів внутрішніх справ, тому одночасно гарантувати відповідний рівень забезпечення громадського порядку й безпеки двох різних заходів, виявилось неможливим з огляду на обмежену кількість співробітників органів внутрішніх справ.

Залишаючи без змін рішення суду першої інстанції, апеляційний адміністративний суд звернув увагу на статтю 11 Конвенції, що запровадження законних обмежень не перешкоджає здійсненню права на мирні зібрання особами, які входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави [280].

Слід зауважити, що єдиною підставою для прийняття рішення про примусове припинення (розпуск) заходу є вчинення його організатором (керівником) та/або учасниками правопорушень і злочинів, які несуть загрозу національній безпеці, громадському порядку, завдають шкоди правам та свободам інших осіб. що неминуче призведе до втрати особливої ознаки зібрання – його мирного характеру.

Прийняття рішення про примусове припинення зібрання та його розпуск повинна відповідати встановленому порядку:

1) - аналіз ситуації на місці проведення мирного публічного зібрання (встановлення, фіксація факту (фактів) порушення організатором (керівником) та/або учасниками зібрання обмежень, передбачених ч. 2 ст. 39 Конституції України;

- системне порушення громадського порядку чи вчинення злочинних дій;
- рішення приймати не можна, якщо небезпека походить лише від одного учасника зібрання.

Застосування відповідних заходів повинно відповідати принципу співмірності (наприклад, блокування є припустимим з точки зору змісту права на свободу мирних зібрань формою останнього) [266, с. 460-468];

2) - доведення відповідного рішення до відома учасників з конкретно визначеними вимогами (залишити місце проведення зібрання; припинити порушення громадського порядку; розблокувати будівлю тощо);

- попередити учасників про право застосовувати до них спеціальні заходи (спеціальні засоби, у тому числі й вогнепальну зброю, фізичний вплив), використовуючи для цього засоби звуко- та відеофіксації.

Проведений аналіз дав можливість визначити наступні форми обмеження реалізації права на мирні публічні зібрання:

- заходи обмеження реалізації досліджуваного права (щодо часу, місця, форми, способу проведення, мети, висловлювань і лозунгів учасників, використання допоміжних засобів (освітлювальної, звукопідсилювальної техніки т.і.);

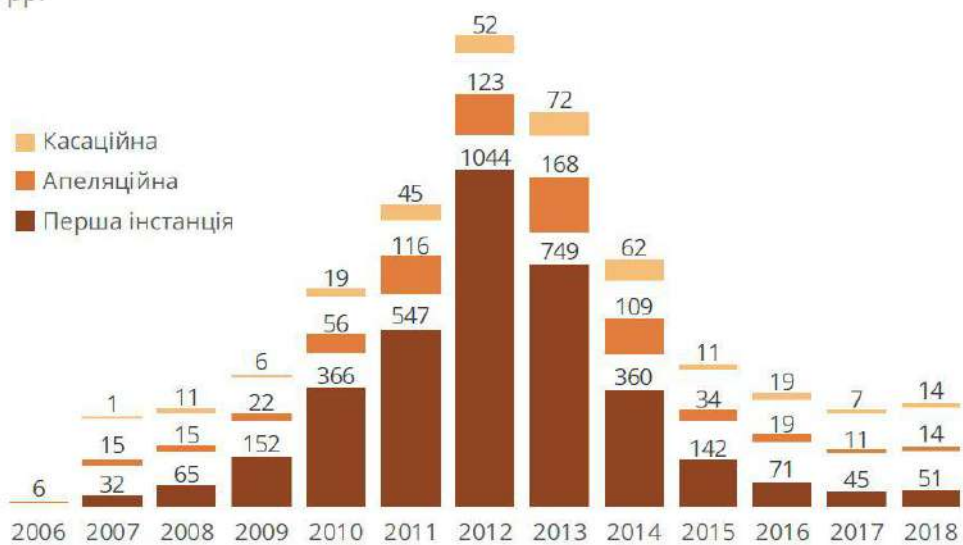
- заборона проведення запланованого заходу;

- розпуск, примусове припинення заходу, який триває.

Варто звернути увагу на той факт, що починаючи з 2015 р. кількість судових справ щодо обмеження проведення зібрань чи їх забори значно знизилась, що відображено у наведених діаграмах 1, 2 та 3.

Діаграма 1

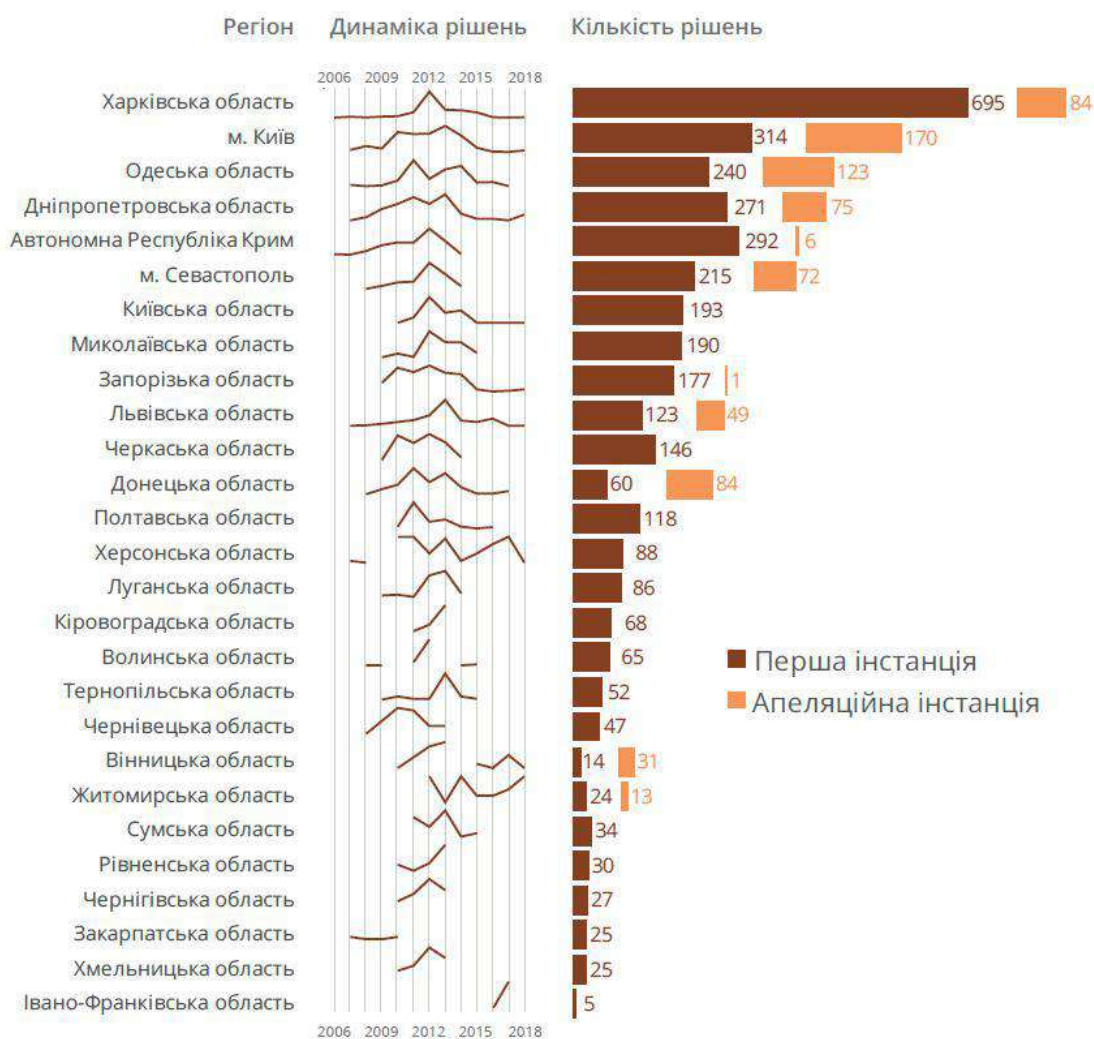
Розподіл судових рішень за інстанціями ухвалення та роками
2006-2018 рр.

Діаграма 2

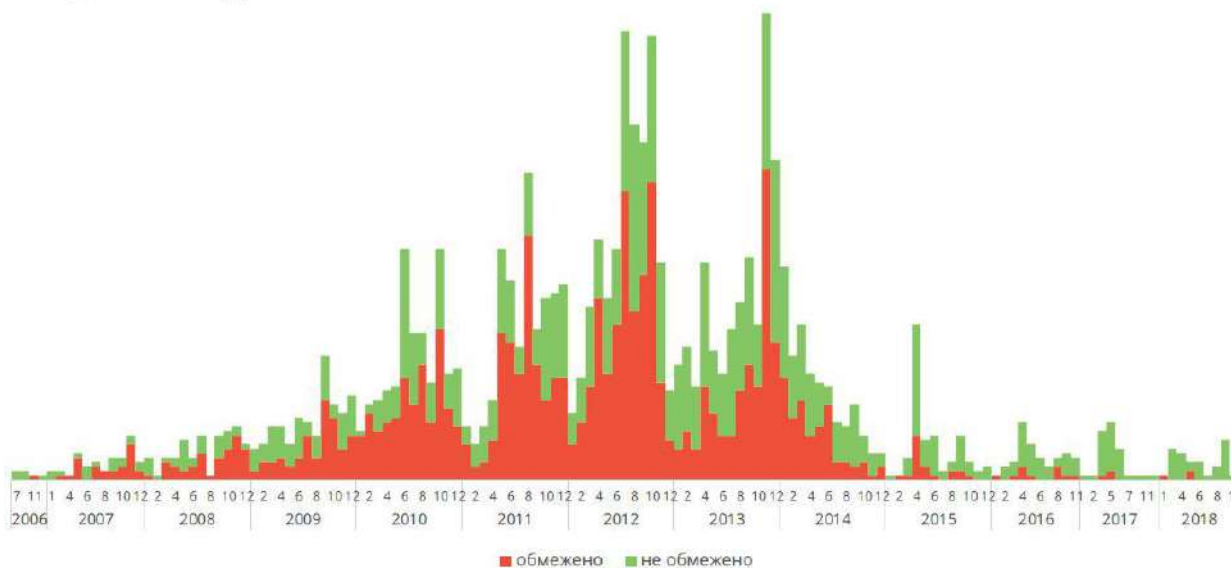
Динаміка та кількість рішень, ухвалених у різних регіонах

Перша та апеляційна інстанції разом, 2006-2018 рр.

Діаграма 3

Обмеження чи не обмеження мирних зібрань, всі інстанції
місяці, 2006-2018 рр.

Не можна обійти увагою й те, що в основному справи цієї категорії закінчуються розглядом в адміністративних судах, а відсоток звернень до окружних адміністративних судів та до Верховного Суду є незначним.

Так, аналіз судової практики зазначеної категорій справ у Дніпропетровській області протягом 2018-2020 рр. (на підставі даних з Єдиного державного реєстру судових рішень) свідчить, що адміністративними судами було розглянуто 10 справ: рішення щодо 3 справ були прийняті у суді касаційної інстанції, щодо 2 справ – у суді апеляційної інстанції, ще 2 справи суд першої інстанції залишив без розгляду, у 1 справі позовна заява була повернута позивачеві з причини подання заяви про її відкликання до відкриття провадження, 2 позови суд першої інстанції залишив без розгляду, один з яких через недоліки позовної заяви.

Розглядаючи механізм реалізації права на мирні публічні зібрання, варто зосередити увагу й на діяльності національної поліції.

Законом України «Про національну поліцію» визначені її завдання, у тому числі й у сфері публічних зібрань. Так, національна поліція забезпечує громадський порядок і дотримання гарантованих прав і свобод людини громадянина, у тому числі з питань припинення масових безпорядків і групових порушень громадського порядку; відбиття нападу на будівлі, приміщення,

споруди і транспортні засоби, незалежно від їх належності, або їх звільнення у разі захоплення; затримання і доставки в поліцію або інше службове приміщення осіб, які вчинили правопорушення; для захисту громадян від нападу, що загрожує їх життю і здоров'ю.

Для запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення поліції надано право застосовувати в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу (ч.2 ст.30 Закону), у тому числі й достатньо суворі, з застосуванням спеціальних засобів, визначених Законом (ч.1 ст.45), зокрема, попередити особу про їх застосування; надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, за винятком, визначеним ч. 1 ст.43 Закону; негайно припинити їх здійснення, коли мета їх застосування досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування (ч.3 ст.7 Закону) [201].

Вважаємо, що в умовах динаміки розвитку суспільних відносин потрібно видання відомчого нормативного правового акту, який детально регламентував би порядок діяльності поліції при проведенні публічних заходів. Його відсутність у періоди проведення публічних заходів негативно позначається як на організаційно-управлінських рішеннях, так і на прийнятті компетентним суб'єктом методико-тактичних владних рішень.

Таким чином, вивчення, аналіз та узагальнення практики застосування судами законодавства щодо розгляду справ стосовно реалізації права на мирні публічні зібрання свідчить здебільшого про правильне вирішення таких справ судами, однак мають місце й окремі помилки під час застосування відповідного законодавства.

Під час розгляду справ щодо реалізації права на мирні публічні зібрання для їх вирішення суди повинні проаналізувати докази й надати оцінку обставинам, які мають значення для прийняття вірного рішення. Відсутність спеціального закону, який би регулював відносини у цій сфері, дещо ускладнює задачу судам і призводить до неоднозначного розуміння і труднощів оцінки доказів у суді.

Певною мірою це пояснюється неврегульованістю окремих аспектів реалізації зазначеного права.

Таким чином, дослідження інституційно-правового механізму регулювання реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації шляхом вивчення, аналізу та узагальнення практики застосування судами законодавства стосовно реалізації права на мирні публічні зібрання, дозволило виокремити групу питань, які слід враховувати при час розгляду справ зазначеної категорії:

- будь-які обмеження права на мирні публічні зібрання повинні пройти перевірку на пропорційність, який є засобом забезпечення балансу інтересів. Він не встановлює пряму залежність між правом і підставою для втручання, навпаки, цей принцип встановлює рівновагу між характером і ступенем втручання, з одного боку, і причиною цього втручання, з іншого. Ступінь втручання повинна визначатися лише метою, яка виправдовує це втручання. Більш того, враховуючи, що до зібрань може застосовуватися широкий спектр різних заходів втручання, перевагу слід надавати тим, які передбачають його найменший рівень;

- принцип пропорційності вимагає об'єктивної і докладної оцінки обставин, що впливають на проведення зібрань. Якщо інші права можуть вступити в конфлікт з правом на мирні публічні зібрання, то рішення має бути засноване на паралельному аналізі відповідних конфліктуючих прав (з урахуванням того, що допустимі обмеження або вимоги можуть бути відмінними для цих інших прав). Іншими словами, необхідно провести детальний аналіз кожного з цих прав, перевіряючи пропорційність будь-якого втручання в інші права, до якого може призвести повний захист права на мирні публічні зібрання;

- підстави, на які посилаються органи державної влади для підтвердження пропорційності своїх дій, повинні бути такими, що мають відношення до справи, достатніми, переконливими, вагомими і спиратися на прийнятну оцінку відповідних фактів, одних тільки підозр або припущень недостатньо. Це особливо важливо, коли збори присвячені питанню, яке представляє суспільний інтерес, або коли мають місце виступи на політичні теми;

- автоматичне застосування передбачених законом обмежень (заборони на проведення будь-яких публічних виступів в певний період часу або в будь-яких публічних місцях, які підходять для проведення зібрань) призводить до того, що під їх дію підпадає занадто велике число заходів. Таким чином, ці обмеження не пройдуть перевірку на пропорційність, тому що не були враховані конкретні обставини в кожному окремому випадку;

- будь-які обмежувальні заходи слід тісно пов'язувати з чіткими підставами обмежень і спрямовувати їх на досягнення конкретної мети або цілей. Важливо довести, що кожне обмеження відповідає реальним суспільним інтересам, які будуть порушені в разі незастосування даного обмеження, тим самим принцип пропорційності вимагає, що не слід вдаватись до практики частого накладення обмежень, що докорінно змінюють характер зборів;

- все, що законом прямо не заборонено, слід вважати дозволеним, і тому не слід вимагати, щоб бажачі провести якесь зібрання отримували на це дозвіл; презумпція на користь свободи зібрань повинна бути чітко і недвозначно встановлена законом; судам і органам влади не слід інтерпретувати ці положення таким чином, щоб тлумачення призводило до обмеження прав;

- слід виключити ситуацію, за якою можливо пред'являти до одних осіб, які бажають організувати зібрання, більш обтяжливі вимоги, ніж до будь-яких інших осіб, які виражають ті ж наміри, тобто рішення органів влади не повинні призводити до дискримінації (як прямої, так і непрямої), тому якщо під час зібрань має місце злочинна поведінка (наприклад, фізичний напад на учасників), то правоохоронні органи зобов'язані провести розслідування, щоб з'ясувати, чи не була дискримінація в числі факторів, що сприяли таким порушенням;

- те, що зібрання заборонено законом, не означає, що воно не може бути проведено з метою висловлення своєї думки. У такому випадку учасники повинні розглядатися як особи, які здійснюють своє основне право на свободу зібрань; те, що зібрання вважаються незаконним з боку влади (наприклад, через відсутність

попереднього повідомлення), не є достатньою підставою, щоб заперечувати право на мирні публічні зібрання;

- якщо, з огляду на фактичні обставини, відповідні органи мають належні підстави для висновку про необхідність накладення обмежень на час або місце проведення зібрань (а не просто на порядок його проведення), то слід запропонувати відповідну альтернативу за часом або місцем їх проведення, яка б забезпечувала, що повідомлення, вислови яким присвячене дане зібрання, могли бути ефективно доведені до тих, кому вони адресовані. Іншими словами, вони повинні проводитися в зоні «видимості і чутності» цільової аудиторії;

- право на мирні публічні зібрання в приватних приміщеннях може бути гідним захистом, тому виключення місць, які перебувають у приватній власності, не повинно бути абсолютним, беручи до уваги обов'язок органів влади забезпечити доступ до зібрання, коли воно проводиться в такому місці. Питання про регулювання зібрань в житлових районах або в нічний час необхідно розглядати в кожному окремому випадку, а не відносити цю категорію до числа заборонених;

- організаторам та учасникам зібрань не повинно бути надано повне право на свій розсуд визначати, може або не може особа вважатися їх учасником; у будь-якому випадку права учасників не повинні залежати від рішення, прийнятого організатором;

- забезпечення безпеки учасників не може розглядатись як єдине обґрунтування для вимоги про повідомлення. Метою повідомлення є і повинно бути наступне: дозволити органам влади вжити необхідні заходи для полегшення свободи зібрань і охорони громадського порядку, громадської безпеки та права на інші свободи (навіть якщо зібрання зі значним числом учасників не викликають будь-яких питань безпеки, вони можуть викликати порушення правил дорожнього руху і прав інших осіб, які можуть зажадати заходів, необхідних для забезпечення альтернативних маршрутів);

- хоча арешт або розгін зібрань можуть іноді бути пропорційною відповіддю на порушення закону і на загрозу громадському порядку, такі дії влади завжди повинні відповідати міжнародним стандартам, які регулюють застосування сили, включаючи зобов'язання розслідувати смертельні випадки і поранення, що мали місце.

2.4. Перспективи удосконалення правового регулювання реалізації права на збори, мітинги, походи і демонстрації

Аналіз правового регулювання реалізації права на мирні публічні зібрання свідчить, що в переважній більшості країн світу це право входить до змісту конституцій і передбачає дозвільний порядок його реалізації.

Слід зауважити, що хоча міжнародні стандарти і містять норми, які регламентують реалізацію досліджуваного права, проте, не в усіх країнах, у тому числі й в Україні, воно законодавчо врегульовано на загальнонаціональному та місцевому рівні. Практика свідчить, що єдиного підходу до нормативного регулювання права на мирні публічні зібрання не існує, тому держави визначають самостійно яким чином це має відбуватись: в одних країнах прийняті спеціальні закони, в інших – питання регулюється не одним, а низкою законів, у тому числі й тими, які стосуються діяльності правоохоронних органів чи відносяться до предмету адміністративного права, що пояснюється місцевими соціально-політичними, культурними особливостями держав, їх історичним розвитком тощо.

Досвід зарубіжних країн важливий для нашої країни як у теоретико-правовому, так і правозастосовному аспектах, тому аналіз їх законодавства з досліджуваної проблеми буде корисним при удосконаленні правового регулювання реалізації конституційного права на збори, мітинги, походи і демонстрації.

Останнім часом в Україні відбувались події, під час яких народ продемонстрував, що він не тільки має право, а й в змозі визначати подальший розвиток України, використовуючи для цього в якості інструменту мирні публічні зібрання («помаранчева революція», «революція гідності»), тому сьогодні наша держава першочергово повинна спрямовувати свою діяльність на регламентацію зазначеного права, створення сприятливих умов та гарантій для його реалізації, усунення перешкод та боротьбу з невиконанням обов'язків і зловживанням правами й свободами в усіх сферах життєдіяльності людини й громадянина.

Оптимальним шляхом підвищення ефективності правового регулювання реалізації права на мирні публічні зібрання є застосування міжнародних стандартів його реалізації, висновків та рекомендацій, в яких розвиваються та конкретизуються відповідні положення, що відображено у документах авторитетних міжнародних організацій та установ, які займаються правами людини, зокрема, документах, підготовлених експертами Венеційської комісії, БДПЛ /ОБСЄ та офісом Спеціального доповідача ООН з питань права на свободу зібрань та асоціацій.

Зокрема, Європейською комісією за демократію через право (Венеціанська комісія) на прохання України неодноразово надавались висновки щодо проектів законів про мирні публічні зібрання, в яких містяться важливі зауваження та рекомендації, що повинні бути враховані при підготовці відповідного закону.

Тому вважаємо за потрібне проаналізувати відповідні положення, принципи, які схвалені міжнародною спільнотою, і безпосередньо стосуються питань належної реалізації права на мирні публічні зібрання.

Слушною є думка В. Косовича, який зазначає, що у разі, якщо нормативно-правові приписи потребують тлумачення ..., то вони є недосконалими [112, с. 173].

Основний підхід, який має бути покладений в основу майбутнього закону, базується на принципі «все те, що прямо не заборонено законом, вважається дозволеним», та вимоги забезпечити реалізацію права на мирні зібрання,

наскільки це можливо, без надмірного регулювання, спрямованої на чітке та недвозначне розуміння презумпції на користь свободи зібрань щодо тих осіб, які мають намір зібратись.

Разом з тим, такий підхід не позбавляє державу встановлювати певні вимоги щодо повідомлення про проведення зібрань, оскільки її завданням є забезпечення та підтримка громадського порядку.

З боку держави повинні буди застосовані заходи, які б сприяли проведенню та захисту зібрань та забезпечували відсутність перепон під час повідомлення населення про заплановані зібрання, причому, мова має йти саме про ті місця, де будуть проходити ці заходи. Такий порядок узгоджується з принципом, згідно якого держава, без надмірного бюрократичного регулювання, повинна встановити такі механізми й процедури, які б дозволили на практиці реалізувати зазначене вище право.

Аналіз чинного законодавства та правозастосовної практики дозволив виокремити основні перешкоди, які існують сьогодні, для належної реалізації права на мирні публічні зібрання. Умовно, можна виділити наступні групи проблемних питань:

- визначення процедури для проведення мирних публічних зібрань;
- з'ясування мети їх проведення;
- встановлення терміну подання повідомлення про їх проведення;
- підстави обмеження свободи проведення мирних публічних зібрань;
- забезпечення правопорядку під час їх проведення;
- роль організаторів, спостерігачів, ЗМІ.

Аналіз законодавчих та нормативно-правових документів про проведення мирних публічних зібрань у різних країнах світу свідчить, що у переважній більшості країн встановлена повідомна процедура для їх проведення, причому форма такого повідомлення може бути різною: від письмової заявки (повідомлення), до повідомлення в поліцію від імені організатора за певний час до проведення заходу, тобто, формальне повідомлення без дотримання чітких вимог

(мети заходу, відомостей про організаторів, гасел, транспарантів і т.і.) не є законною підставою для здійснення проведення мирного публічного зібрання.

Більшість країн світу вимагає, щоб цілі заходу були чітко і вузько сформульованими. Допускається проведення лише мирних зібрань, тобто якщо їх організатори мають мирні наміри, а метою виступають ненасильницькі наміри.

Склалась практика, згідно якої представники різних рухів не можуть приймати участь в одному і тому ж заході, оскільки найчастіше вони є запланованими і присутність в публічному місці групи таких осіб обумовлена спільними інтересами, тому в таких випадках організатори зібрань повинні подавати окремі заявки на їх проведення, кожна з яких розглядається самостійно і незалежно від інших.

Сьогодні відсутнє усталене бачення щодо розумного терміну подання повідомлення про проведення мирного публічного зібрання.

Науковці вважають, що розумним слід вважати термін, який є достатнім для розгляду органами влади потенційних проблем, що можуть виникнути внаслідок проведення публічних заходів, зокрема, слід врахувати ситуацію, при якій одночасно декілька суб'єктів мають намір провести зібрання в безпосередній близькості одне від одного, чи, наприклад, учасники одного зібрання планують протестувати проти зібрань іншої групи; якщо мова буде йти про проведення стихійних, одночасних та незаконних зібрань; для вирішення питань управління вуличним рухом; надання достатнього часу організаторам заходу на оскарження зайвих або непропорційних обмежень; для залучення достатніх правоохоронних ресурсів для захисту зібрань і т.і.

Окрім цього, може виникнути ситуація (новина, подія), на яку потрібно миттєво відреагувати, і в такому разі відсутня можливість завчасного сповіщення про проведення подібного заходу, тому важливим обов'язком влади є забезпечення реалізації досліджуваного права у разі проведення стихійних, спонтанних зібрань та сприяти їх проведенню доти, поки вони будуть залишатись мирними за своїм характером.

Такий підхід відповідає змісту позитивного обов'язку держави, суттю якого щодо вказаного права є сприяння його реалізації, а не непропорційні обмеження.

На цьому свого часу зосередив увагу ЄСПЛ і зауважив: влада повинна докласти зусиль і забезпечити проведення усіх зібрань, не розглядаючи повідомлення про проведення одночасних заходів в якості підстави для застосування обмежень. Враховуючи певні обставини, влада повинна надавати дозвіл на проведення зібрань без попереднього повідомлення [57].

Оскільки саме термін завчасного повідомлення про намір проведення мирного публічного зібрання викликає певні проблеми між владою і учасниками та організаторами таких зібрань, враховуючи пропозиції Консультативної місії Європейського союзу та практику проведення мирних заходів у державах світу, заслуговує уваги думка дослідників, що повідомлення про мирне зібрання повинно бути подане за 48 годин до його проведення [66].

Слушною з цього питання вдається практика, яка склалась в Європі: в міжнародно-правових актах і більшості конституцій європейських держав зазначене положення не знайшло свого втілення, зокрема, у Конституції Словаччини прямо вказано, що «право збиратися не може бути зумовлено дозволом органу публічної адміністрації» (п. 2 ст. 28) [100, с. 119].

Лише окремі держави (Азербайджан, Андорра, Іспанія, Італія, Латвія, Сербія і Чорногорія) на рівні Конституції внесли положення щодо завчасного сповіщення про проведення мирних зборів, зокрема: «про збори в громадських місцях і демонстрації повинні бути завчасно сповіщені органи влади ...» (п. 2 ст. 21) [106]; «про збори у громадських місцях повинна бути попередньо повідомлена влада...» (ч.2 ст.17 частини 1 розділу 1) [105]; «Держава захищає свободу попередньо заявлених миролюбних зборів, походів, а також пікетів» (ст.103) [107].

Офіційне тлумачення положення, передбаченого ч. 1 ст. 39 Конституції України щодо «завчасного сповіщення», надано Конституційним Судом, у рішенні якого зазначено, що аналізоване положення є предметом не конституційного, а законодавчого регулювання [219].

У більшості країн світу практика правового регулювання реалізації досліджуваного права доводить, що порядок організації і проведення зборів і маніфестацій визначається законом (конституції Австрії, Албанії, Білорусі, Болгарії, Грузії, Ліхтенштейну, Люксембургу і Монако) [100, с. 401].

Тому варто погодитись з думкою О. Клименка, що основною проблемою здійснення права на свободу мирних зборів, передбаченого ст. 39 Конституції України, є відсутність спеціального закону [89, с. 8], який би містив механізм реалізації зазначеного права, з урахуванням міжнародних стандартів у цій сфері [83, с. 139].

Поділяємо позицію вчених, які вважають, що положення ч. 1 ст. 39 Конституції України занадто деталізовано і припис щодо завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення мирних публічних зібрань слід вилучити з тексту цієї частини та завершити цю частину положенням про те, що порядок організації і проведення мирних зборів у громадських місцях визначається законом [87, с. 100].

Наступна проблема правового регулювання реалізації права на мирні публічні зібрання полягає у відсутності чіткої правової регламентації питань обмеження свободи мирних зібрань.

У переважній більшості демократичних держав у конституціях містяться норми про свободу мирних зборів, втім присутня і можливість обмеження реалізації цього права, що передбачено ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (ст.21) та Конвенцією (п.1 ст.11) [179, с. 23, 78].

Аналіз конституційної норми «обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону ...» (ч.2 ст.39) свідчить, що за змістом статті вона значно ширша у порівнянні з відповідними статтями міжнародно-правових актах. Аналогічне положення відсутнє не тільки в текстах міжнародно-правових актів, його немає й в жодній із конституцій європейських держав.

Обмеження стосовно проведення мирних публічних зібрань не носить загального характеру, а стосується конкретного заходу, рішення щодо якого приймається судом, тобто суд лише визначає правомірність використання цієї норми, на підставі чого і у відповідності з законом він може або заборонити проведення мирних публічних зборів, або дозволити їх проведення, тобто по суті, обмеження щодо реалізації аналізованого права відсутні, визначається лише правомірність використання цієї норми.

Разом із тим, слід зазначити, що в державах Європи існує відповідна законодавча база щодо права на мирні публічні зібрання, яка містить чітку процедуру як обмеження проведення мирних публічних зібрань, так і процедуру оскарження їх заборони на проведення, що, на жаль, не можна сказати щодо України, - не зважаючи на пряму норму Основного Закону України про необхідність прийняття відповідного закону, такий закон наразі відсутній.

Тому слушним вбачається підхід, запропонований Ю. Кириченко: обмеження повинні визначатись законом, а не судом, тому вище вказаний припис необхідно вилучити з ч. 2 ст. 39 Конституції України [87, с. 100].

За певних обставин прийняття владою рішення щодо встановлення обмежень на мирні публічні зібрання може бути як необхідним, так і розумним рішенням, що підтверджується змістом статті 11 Конвенції, якою визначені умови, що дозволяють накладати обмеження, причому лише ті, які встановлені законом і необхідні демократичному суспільству в його інтересах [206].

Вірним вважаємо підхід науковців, які досліджують питання мирних публічних зібрань, і звертають увагу, що при правовому регулюванні обмежень при реалізації права на мирні публічні зібрання, варто враховувати сталу правозастосовну практику. Її аналіз дозволяє дійти до таких узагальнень: обмеження повинні бути пропорційними загрозам; слід утриматись від надмірних обмежень; потрібно враховувати реальні факти й очевидні перевірені докази потенційних проблем; обов'язково також враховувати норми міжнародного законодавства у сфері прав людини й відповідати ним.

Як свідчить практика, найчастіше пояснення заборони на проведення зібрання чи застосування суворих обмежень пояснюються загрозою громадському порядку, проте, «основну увагу слід приділяти намірам, які лунають від організаторів, а не можливим заворушенням, адже обов'язком органів влади є забезпечення громадського порядку та сприяння в проведенні зібрань» (справа «Гюнєрі та інші проти Туреччини», 2005 рік) [86].

В окремих випадках, як виняток, можна застосувати певні обмеження щодо запланованого строку, місця та форми проведення заходу, але перед тим бажано провести бесіду чи консультацію з організаторами і запропонувати іншу, найближчу дату до тієї, яка була запланована організаторами, чи інше, альтернативне місце проведення зібрання, а не повністю його забороняти.

Світовій практиці реалізації права на мирні публічні зібрання відомі приклади, коли органи влади встановлюють спеціальні місця для проведення зібрань, втім, як правило, вони розташовані у віддалених та відносно важкодоступних місцях, що призводить до зменшення кількості учасників заходів і порушує загальновизнаний принцип, відповідно до якого відповідні заходи повинні відбуватись «в полі зору та слуху» цільової аудиторії. Такі дії неминуче ведуть до зниження їх ефективності.

Оскільки мирні публічні зібрання є способом вираження поглядів, їх учасники прагнуть якомога ефективніше донести свої погляди до відома конкретних суб'єктів, тому обов'язок щодо їх проведення далеко від адресата послання чи заборона стосовно застосування окремих засобів під час зібрання (підсилення звуку, гасла, транспаранти і т.і.) можна розглядати як відмову в реалізації права на їх проведення.

Непоодинокі випадки, коли органи влади використовують обмеження на проведення мирних публічних зібрань біля важливих громадських місць (будівлі парламенту, офісу президента і т.і.), аргументуючи це створенням незручностей іншим особам, ускладненим рухом транспорту, негативним впливом на нормальну роботу органів державної влади та інше, однак майже завжди існує

можливість сприяти проведенню зібрань в такий спосіб аби одночасно забезпечити роботу органів влади у звичайному режимі (справа «Сергій Кузнєцов проти Росії» № 10877/04, 2008 рік) [62, с. 128].

Заборона певних заходів може бути виправданою лише у зв'язку із серйозною загрозою насильства та заворушень, підбурювання до актів насильства, розпалювання ворожнечі, ненависті окремих представників чи їх груп, проте не варто перебільшувати ризик насильства з метою недопущення зібрань (справа «Махмудов проти Росії» № 35082/04, 2007 рік) [227, с. 202], обмеження можуть стосуватися змісту закликів, заяв чи окремих наочних засобів (транспарантів, плакатів, прапорів та інших або візуальних матеріалів).

Діяльність органів влади, пов'язана з мирними публічними зібраннями, має бути прозорою. Це означає, що їх організатори повинні мати інформацію про те, хто і як приймає рішення з цього питання, а саме: рішення можуть прийматись на відкритих для широкого загалу нарадах, організатори зібрань повинні мати можливість не тільки спростувати занепокоєння, яке висловлюють правоохоронні або інші органи, а також оскаржити будь-яке обмеження в судовому порядку.

Під час мирних публічних зібрань їх учасниками висловлюються думки, лунають заклики, які найбільш хвилюють суспільство або окремі групи людей, і які, як правило, спрямовані на критику дій влади, що свідчить про громадянську активність, небайдужість до стану справ у державі та суспільстві, тому органам влади, як державним, так і місцевим, не слід зосереджувати свою увагу лише на формальних показниках, як то кількість масових публічних зібрань, скільки людей приймали в них участь, де проводились ці заходи і т.і.

Вони повинні здійснювати системну, аналітичну роботу з визначення найбільш важливих і актуальних питань, які є предметом цих зібрань. За таким підходом у органів влади буде реальне бачення проблем та можливість не тільки своєчасного реагування на подібні події, а й врахування цієї інформації у подальшій діяльності, що дозволить уникнути зайвої напруги в суспільстві та мінімізувати зайве невдоволення людей.

Отже, діалог між владою та учасниками й організаторами мирних публічних зібрань є важливою й необхідною запорукою ефективного існування влади і суспільства, тому практика своєчасного реагування на вимоги, зауваження, пропозиції учасників зібрань, так званий «зворотній зв'язок» між сторонами цих правовідносин повинен стати системним.

Отже, загальна заборона мирних публічних зібрань може вважатися непропорційною та повинна застосовуватись лише за виняткових обставин, а органи влади повинні використати всі заходи для надання реальної можливості провести мирні публічні зібрання, а не виправдовувати такі дії можливими заворушеннями для накладання обмежень на їх проведення або заборони.

Варто звернути увагу, що в національному конституційному законодавстві відповідні положення міжнародно-правових актів та окремі терміни застосовуються вибірково. Зокрема, не знайшов свого втілення термін «моральність», який міститься в ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, хоча зазначений термін використовується в конституціях держав Європи (Сербія, Словаччина, Чехія, Чорногорія), зокрема, у Конституції Чехії (п. 2 ст. 19 глава 2, розділ 2) [110].

Слід підтримати пропозиції щодо доповнення з ч. 2 ст. 39 Конституції України терміном «моральність», виключивши з її змісту термін «зворушення» [211, с. 154].

Період з 2010 р. й до початку 2014 р. є свідченням звуження обсягу конституційних прав людини і громадянина, зокрема, щодо можливості їх реалізації. У першу чергу, це відноситься до права на мирні публічні зібрання. Той час можна охарактеризувати як повернення до минулого, коли право на проведення зібрань було небажаним, дратівливим явищем для представників влади. Цим можна пояснити велику кількість рішень відповідних органів, якими заборонялось їх проведення, та небажання, навіть певний спротив з боку влади, врегулювати на рівні закону зазначене право.

Навіть за умови проведення зібрань, кількість порушень, зловживань з боку органів влади була вражаючою: безпідставне затримання організаторів та учасників зібрань, ускладнений доступ до місця їх проведення, непропорційне застосування сили і насильство з боку правоохоронців і т.і.

У дослідженнях щодо стану мирних публічних зібрань та протестів правозахисні, моніторингові та інші громадські організації, фіксували низку негативних факторів: «обмеження права; зловживання повноваженнями з боку відповідних органів влади та їх посадових осіб; збільшення кількості радикальних форм проведення мирних заходів» [178; 301].

До Євромайдану 2013-2014 років більшість мирних публічних зібрань заборонялася в судовому порядку. Після березня 2014 роки їх кількість значно зменшилася і обмеження щодо їх організації та проведення, у більшості випадків, були пов'язані через загрозу територіальної цілісності. Більшість представників місцевої влади, отримавши повідомлення про мирне зібрання, яке хоча б якимось чином було спрямоване проти влади, відразу ж зверталися до суду з метою заборонити такі зібрання, посиляючись на загрозу громадському порядку або прав і свобод інших громадян, яка жодними фактами не підтверджувалась.

За даними моніторингу, суди задовольняли більше 80% прохань влади про заборону мирних зібрань. Однак, у багатьох випадках мирні публічні зібрання все одно проходили, не дивлячись на судові заборони і поліція далеко не завжди припиняла заборонені в судовому порядку збори, якщо вони в цілому не порушували громадський порядок [226, с. 60].

Сьогодні в Україні відбуваються суттєві зміни по відношенню до мирних публічних зібрань з боку влади: зменшується кількість перевищення своїх повноважень з боку представників влади щодо можливості проведення зібрань; є певні зауваження стосовно діяльності представників правоохоронних органів по відношенню до організаторів та учасників масових заходів, але вони не носять системного характеру; підвищилась увага громадськості (правозахисників, громадських активістів, ЗМІ, громадських організацій, просто небайдужих

громадян) до дотримання прав і свобод під час реалізації цього конституційного права; негативні дії і протиправні дії сторін цього правовідношення не приховуються, а оприлюднюються; зросла увага і реагування з боку керівників відповідних органів до фактів порушень під час реалізації права на мирні публічні зібрання, що свідчить про намагання не забороняти чи ускладнювати реалізацію цього права, а уникнути загроз для держави і суспільства.

Так, за інформацією УВКПЛ перед першим туром президентських виборів 2019 року кількість мирних зібрань зросла. Втім, «усі зібрання, враховуючи масові зібрання в Одесі та в Харкові, Києві мали мирний характер, а правоохоронні органи забезпечили достатню безпеку на цих заходах».

УВКПЛ позитивно оцінила професійні дії поліції під час мирних зібрань, організованих на підтримку прав жінок 8 березня 2019 року на всій території України (у Києві, Ужгороді, Харкові, Львові і Маріуполі), учасники яких змогли скористатися своїм правом на свободу мирних зібрань. «У Києві в марші на підтримку прав жінок узяло участь приблизно 1500 осіб, хоча крайні праві групи протестували проти цього маршу, поліція перешкодила їхнім спробам зірвати його».

Разом з цим, УВКПЛ занепокоєна відсутністю відповідальності за напади на аналогічні зібрання, що були вчинені раніше (у Львові та Ужгороді), які не розслідувані і порушники не понесли відповідальність. «Поки така безкарність залишається без реагування, можливості для заохочення і захисту основоположних свобод знаходяться під загрозою» [69].

У своїй щорічній доповіді омбудсмен зазначає, що «станом на кінець 2019 року в Україні немає закону, який би врегульовував порядок проведення мирних зібрань, хоча стаття 185-1 КУпАП передбачає відповідальність за його порушення. Таким чином, судові рішення за цією статтею у 2019 році були винесені на користь громадських активістів» [302].

Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини також відзначило позитивні зміни щодо ситуації з правами людини в

Україні, зокрема, відносно стану реалізації права на мирні публічні зібрання. «Моніторинг поведінки правоохоронних відомств і місцевих органів влади на 8 зібраннях, зокрема тих, що проводилися 21 листопада і 8-9 грудня 2019 року у зв'язку з подіями навколо саміту «Нормандської четвірки», засвідчив, що «органи влади достатньою мірою зменшили ризики насильства, і жодних інцидентів, пов'язаних з порушенням безпеки помічено не було» [273].

Позитивні зміни в загальній динаміці заборон проведення мирних публічних зібрань, особливо відчутні, якщо звернути увагу на регіони. Матеріали правозастосовної практики свідчать про незначний відсоток рішень щодо заборон проведення заходів, особливо при співставленні з попереднім періодом, коли частка заборон (судами на підставі позовів органів влади) від загальної кількості досягала у «пікові» 2011-2013 роки 89 % [115].

Найчастіше, при прийнятті місцевими органами влади рішень щодо заборони проведення мирних публічних зібрань у попередні роки, вони посилались на положення локальних актів (положення місцевих рад), якими визначено умови і процедури проведення таких заходів, зміст яких, на жаль, спрямований на обмеження обсягу зазначеного конституційного права [231].

В умовах динаміки розвитку суспільних відносин негативно позначається відсутність спеціального закону щодо регламентації права на мирні публічні зібрання: мають місце випадки прийняття рішень без належної перевірки доказів, наданих зокрема структурними підрозділами МВС; поширеними є відмови місцевих органів влади та органів внутрішніх справ у забезпеченні належного захисту учасників заходів; неврегульованими й дискусійними залишаються питання забезпечення правопорядку під час зібрань.

За загальною практикою відповідальність і забезпечення належного громадського порядку під час проведення мирних публічних зібрань покладена на правоохоронні органи, проте, неможливо повністю гарантувати відсутність насильства або зіткнень учасників з проявами агресії, навіть за наявності

зобов'язання держави використовувати розумні та достатні заходи для їх забезпечення (*справа «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії»*) [255].

Варто зауважити, що охоронна діяльність правоохоронних органів під час мирних публічних зібрань відрізняється від тієї, яка здійснюється в звичайній їх роботі, оскільки слід враховувати права та інтереси представників зібрань з обох сторін, тому важлива відповідна підготовка працівників правоохоронних органів, про що раніше було зазначено в роботі.

Міжнародні стандарти та практика реалізації досліджуваного права містять вимогу, що присутність правоохоронців повинна бути пропорційною ситуації. Насправді, доволі часто чисельність працівників правоохоронних органів є значно більшою, ніж це необхідно; правоохоронці знаходяться у спеціальному вбранні й мають спецзасоби, що не завжди сприяє нормальному проведенні може призвести до напруги між сторонами заходу.

Досвід демократичних країн свідчить, що найефективнішим способом для врегулювання будь-яких проблем під час мирних публічних зібрань, виступає процес діалогу та переговорів, тому працівникам правоохоронних органів треба підтримувати контакт із організаторами заходів протягом всього часу його проведення з метою недопущення проблем та напруги між сторонами; за можливості необхідно надавати повне сприяння у їх проведенні, а силовий розгін повинен застосовуватись лише виключення у випадках насильства або її реальної загрози.

Зібрання за своїм складом є різноманітними, кожний з учасників має особисті права і не може їх втрати лише тому, що невелика кількість людей вдається до насильства, тому правоохоронці не повинні активно втручатись у відповідь на їх дії (*справа «Езелін проти Франції»*, № 11800/85, 1991 р.) [62, с. 37].

З боку представників правоохоронних органів допустимо втручання лише у разі вчинення незаконних дій; здійснюючи діяльність щодо забезпечення правопорядку в ході мирних зібрань, вказані особи не мають перешкоджати

мирним зібранням або зупиняти їх і вони завжди вони несуть відповідальність за свої дії (*справа «Галстян проти Вірменії»*) [253], тому важливо, щоб кожний працівник правоохоронних органів мав номер чи інший ідентифікаційний знак на його формі.

Отже, застосування сили правоохоронними органами обов'язково повинне регулюватись національним законодавством, бути пропорційним та обмежуватись мінімально необхідним рівнем.

Важливо відзначити, що нерідко мирні публічні зібрання можуть порушити звичний ритм життя, хоча вулиці й інші громадські місця є законними місцями їх проведення, одночасно вони є й шляхами руху транспорту та пішоходів, тому робота правоохоронців полягає в тому, щоб врівноважити конкуруючі потреби всіх осіб, які використовують громадські місця, а не обмежувати дії учасників громадських зібрань (*справа «Ойя Атаман проти Туреччини»*) [254].

Важливою вдається також роль організаторів заходів, спостерігачів та засобів масової інформації, але це не знайшло відображення в чинному законодавстві України з досліджуваної проблеми.

Специфічною проблемою є практика підкупу організаторами або іншими особами громадян задля участі в заходах. Випадкова, імітаційна участь таких осіб у мирних публічних заходах, які не мають жодного відношення до групи осіб, об'єднаних спільною метою чи проблемою, насправді є небезпечною, особливо коли мова йде про «вузькі» інтереси, які суперечать національним.

Ця проблема виокремлює ще одне питання, яке повинно бути визначено в законодавстві - юридичну відповідальність за організацію підкупу учасників мирних публічних зібрань.

Ганебною є також практика адміністративного тиску (у будь-яких його проявах) на громадян з метою їхньої участі або неучасті в зібраннях.

Тому вважаємо за потрібне у законодавстві чітко врегулювати питання обов'язків та відповідальності організаторів, спостерігачів та представників засобів масової інформації відповідних заходів.

Зокрема, організатори повинні забезпечити характер проведення зібрання, вказаний в повідомленні; виконувати всі законні обмеження, які можуть бути накладені на цей захід; нести відповідальність за забезпечення мирного характеру; підтримувати зв'язок з правоохоронцями до та під час заходу; забезпечити підтримання порядку та мирного характеру зібрання.

Разом із тим, організатори не можуть відповідати за дії окремих учасників і акти насильства під час зібрання, оскільки Європейський суд з прав людини підкреслює, що окремі особи несуть відповідальність лише за власні дії (*справа «Езелін проти Франції»* (11800/85) 1991 р.) [62, с. 37].

Представники громадських організацій, спостерігачі, представники засобів масової інформації та інші особи, які здійснюють моніторинг мирних публічних зібрань, відіграють позитивну роль в спостереженні за ситуацією в сфері прав людини, тому мають право бути присутніми на зібраннях, вільно пересуватися під час їх проведення. За умови завчасного сповіщення про такий намір безпосередньо організаторів, органи влади та правоохоронні органи, їх співробітники зобов'язані допускати зазначених осіб на зібрання та не чинити перешкод їхній роботі.

Вищезазначені проблеми конституційно-правового регулювання права на мирні публічні зібрання є перешкодою для їх належної реалізації, про що йшлося у рішенні Європейського суду з прав людини у *справі «Веренцов проти України»*, в якому суд визнав, що свобода мирних зборів має бути забезпечена відповідними конституційними гарантіями, які спрямовані на наявність права і зобов'язання щодо його захисту. Крім того, у Конституції України повинні бути норми, якими б гарантувалась справедливість процедур встановлених прав. Водночас, зазначає Суд, положеннями Конституції неможливо передбачити конкретні деталі або процедури, тому загальні положення Конституції відкривають можливості для зловживання й дають владі невинуватно широку свободу дій [252].

Як свідчить практика, реалізація права громадян на мирні публічні зібрання відбувається, коли в країні приймаються реформи, які будь-яким чином змінюють

соціальне становище громадян, тому «мітингова» активність тісно пов'язана з політичною та економічною ситуацією в країні.

У сучасному світі мирні публічні зібрання - це, перш за все соціальний феномен, досвід колективної дії, в ході якого його учасники навчаються діалогу, пошуку компромісу між конфліктуючими сторонами. У разі прийняття закону можна буде говорити про формування в країні сучасного інституту мирних публічних зібрань.

Протягом минулого року Україна піднялась на чотири сходинки в Індексі свободи людини (Human Freedom Index 2020) серед переліку держав, який демонструє найбільшу свободу. Україна зараз вже на 110-му місці з індексом 6,45.

Всього в рейтингу 162 країни. У першій трійці - Нова Зеландія (8,87), Швейцарія (8,82) і Гонконг (8,74).

Індекс ґрунтується на 12 показниках, в які входять верховенство права, безпека та захищеність, свобода пересування, віросповідання, розвиток громадянського суспільства, свобода слова і передачі інформації, а також ідентичність і відносини, розмір органів державного управління, правова система і права власності, доступ до стійкої валюти, свобода торгівлі на міжнародному рівні, регулювання кредитування, праці та бізнесу [269].

Незважаючи на певні досягнення, питання щодо необхідності законодавчого врегулювання досліджуваного права, продовжує бути актуальним, адже не відбувається належного прогресу щодо його вирішення.

Таким чином, дослідження правового регулювання реалізації права на збори, мітинги, походи і демонстрації дозволяє сформулювати висновки щодо його удосконалення:

- до прийняття спеціального закону потрібно внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо:

- 1) визначення критеріїв відповідальності осіб, які організували або брали участь в мирному публічному зібранні законодавство повинно відповідати принципу верховенства права та міжнародним стандартам прав людини, не може

встановлювати відповідальність за дії, які дозволені міжнародним правом; відповідальність повинна бути пропорційною і відповідною скоєного діяння, передбачуваною і чіткою в такій мірі, щоб людина могла точно розуміти за які дії її можуть притягнути до відповідальності; повинна бути спрямована на захист цілей, зазначених в ч.3 ст.39 Конституції України;

2) чітко визначити коло суб'єктів, щодо яких встановити адміністративну відповідальність за проведення мирного публічного зібрання та підстави притягнення їх до відповідальності, зокрема, у разі проведення зібрань з метою пропаганди війни, національної, расової або релігійної ворожнечі, підбурювання до дискримінації, ворожнечі і насильства; відповідальність організаторів (за винятком спонтанних і термінових) за неповідомлення про їх проведення, а також за проведення мирного зібрання в інші терміни або в іншому місці, ніж зазначено в заяві; за перешкоджання організації або проведенню мирного публічного заходу у формі: а) відмови в прийнятті заяви про його проведення; б) порушення строків розгляду заяви про проведення; в) незаконної відмови в проведенні або незаконної вимоги про припинення проведення мирного публічного зібрання;

- врегулювати питання юридичної термінології:

1) відсутність узагальнюючого терміну, який би охоплював своїм змістом різні форми мирних зібрань у зв'язку з появою нових форм публічних зібрань (флешмоби, масові прогулянки і пробіжки, політконцерти і т.і.), ускладнює застосування формулювання Конституції України під час правозастосовної практики, тому запропоновано новий термін «мирні публічні зібрання»;

2) у законодавстві відсутнє визначення терміну «учасник мирного публічного зібрання», що тягне проблеми кваліфікації: чи належать до учасників журналісти, які висвітлюють подію, правозахисники, які здійснюють моніторинг порушень або прості перехожі, які опинилися поруч. Відсутність чіткого визначення може призвести до покарання невинних, які лише спостерігали за зібранням;

3) відсутнє поняття «спонтанні і термінові збори». Є приклади зібрань, що проводяться за відсутністю організатора як відповідь на непередбачені події, та

термінових мирних зібрань, у яких є організатор, але при цьому вони не терплять зволікання. Питання полягає в тому, що їх проведення породжує проблеми з законом, оскільки не виконується конституційна вимога про завчасне сповіщення відповідних органів;

- необхідно закріпити вичерпний перелік підстав для винесення рішення про заборону проведення мирного публічного зібрання. Такими підставами можуть бути: а) наявність загрози національній безпеці країни; б) порушення публічного порядку, що, у свою чергу, може призвести до загрози життю та здоров'ю громадян;

- чітко визначити коло суб'єктів, права і обов'язки організаторів та учасників, повноваження органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час їх проведення;

- визначити підстави, способи, процедуру обмеження права на мирні публічні зібрання та суб'єктів, до повноважень яких входить прийняття такого рішення;

- закріпити положення про необхідність повідомлення про намір, а не прохання про дозвіл проведення мирних публічних зібрань;

- визначити виключний перелік органів, які слід повідомити про проведення мирного публічного зібрання до його початку;

- чітко визначити строки повідомлення про наміри проведення мирні публічні зібрання та зобов'язати їх організаторів повідомляти про судові обмеження інших учасників;

- визначити виключний перелік умов, за яких правоохоронні органи можуть застосовувати примус;

- чітко вказати випадки проведення заходів, які не потребують повідомлення (термінові, спонтанні зібрання);

- передбачити обов'язковість фахового й експертного обговорення, консультацій з громадськістю, врахування зауважень та рекомендацій за їх наслідками при прийнятті закону.

Висновки до Розділу 2

Дослідження механізму реалізації права на мирні публічні зібрання дозволяє зробити наступні висновки:

1. Механізм реалізації права на мирні публічні зібрання представляє систему відповідних умов; норм права; правових актів і актів застосування норм права; правових засобів; дій суб'єктів права та спеціально уповноважених органів, спрямованих на здійснення права мирно, публічно висловити певну позицію з того або іншого питання суспільного чи державного життя.

2. Структура механізму реалізації права на мирні публічні зібрання представляє собою сукупність наступних загальних та спеціальних елементів:

- до загальних елементів політичні, економічні, організаційні та умови іншого порядку, які надають реальну можливість здійснити право на мирні публічні зібрання; правова культура і правосвідомість;

- спеціальні елементи структури механізму реалізації права на мирні публічні зібрання складаються з двох груп:

- а) нормативно-правового механізму реалізації;
- б) інституційно-правового механізму реалізації.

3. До нормативно-правового механізму реалізації відносяться: норми права; правові акти і акти застосування норм права, якими визначено форми, методи, умови, порядок здійснення вказаного права, форми і засоби охорони й захисту осіб, суб'єктів реалізації права; гарантії реалізації досліджуваного права; правовідносини.

Інституційно-правовий механізм реалізації визначає систему державних органів, посадових осіб, органів місцевого самоврядування, спеціально уповноважених органів, чия діяльність стосується здійснення, забезпечення, охорони й захисту суб'єктів права на мирні публічні зібрання.

4. Принцип верховенства права вимагає правової стабільності і передбачуваності, тому потрібно під час підготовки законопроектів зобов'язати

відповідні органи, які застосовують законодавство про мирні публічні зібрання, аналізувати практику його застосування та, в разі необхідності, давати продумані рекомендації щодо реформи законодавства з цих питань. Консультації слід розглядати в якості невід'ємної частини процесу за умови фахового і експертного обговорення, консультацій з громадськістю, врахування зауважень та рекомендацій за їх наслідками при доопрацюванні законопроектів.

5. В обов'язки держави входить створення достатніх механізмів і процедур, що дозволяють зробити реалізацію права на мирні публічні зібрання доступною і не обтяженою зайвим бюрократичним регулюванням, тому відповідні органи влади зобов'язані сприяти особам і групам осіб, які бажають провести зібрання (сприяти проведенню і захищати їх в тих місцях, які кращі для їх організаторів; забезпечити, щоб інформація про майбутні зібрання поширювалась без перешкод), особливо у випадках, коли особи, які проводять або намагаються провести зібрання, дотримуються непопулярних поглядів, коли зібрання проводяться одночасно (в зоні «видимості і чутності» один одного) зі зборами опонентів (контрдемонстрації).

6. Обов'язок держави забезпечити належну реалізацію права мирні публічні зібрання передбачає, що співробітники правоохоронних органів повинні мати відповідну підготовку для вирішення проблем, пов'язаних з публічними зборами. Мова не йде лише про культуру й етичні принципи їх діяльності. Вони повинні мати навички управління великим скупченням людей, що дозволить звести до мінімуму ризик заподіяння шкоди всім присутнім.

7. Принцип пропорційності вимагає об'єктивної і докладної оцінки обставин, що впливають на проведення зібрань. Якщо інші права можуть вступити в конфлікт з правом на мирні публічні зібрання, то рішення має бути засноване на паралельному аналізі відповідних конфліктуючих прав (з урахуванням того, що допустимі обмеження або вимоги можуть бути відмінними для цих інших прав), тобто, необхідно провести детальний аналіз кожного з цих прав, перевіряючи

пропорційність будь-якого втручання в інші права, до якого може призвести повний захист права на мирні публічні зібрання.

8. Слід виключити ситуацію, за якою можливо пред'являти до одних осіб, які бажають організувати зібрання, більш обтяжливі вимоги, ніж до будь-яких інших осіб, які виражають ті ж наміри, тобто рішення органів влади не повинні призводити до дискримінації (як прямої, так і непрямої).

9. Те, що зібрання заборонено законом, не означає, що воно не може бути проведено з метою висловлення своєї думки. У такому випадку учасники повинні розглядатися як особи, які здійснюють своє основне право на свободу зібрань; те, що зібрання вважаються незаконним з боку влади (наприклад, через відсутність попереднього повідомлення), не є достатньою підставою, щоб заперечувати право на мирні публічні зібрання.

10. Узагальнення судової практики та нормативно-правового регулювання досліджуваного права, дозволило виокремити певні проблемні питання, які повинні знайти відображення в майбутньому законі та інших нормативно-правових актах, які регулюють окремі аспекти реалізації права на мирні публічні зібрання:

1) юридична термінологія:

- відсутній узагальнюючий термін, який би охоплював своїм змістом різні форми мирних зібрань. Останнім часом з'явилися нові форми публічних зібрань (флешмоби, масові прогулянки і пробіжки, політконцерти і т.і.), до яких під час правозастосовної практики складно застосувати формулювання Конституції України;

- у законодавстві немає визначення терміну «учасник мирного публічного зібрання», що тягне проблеми кваліфікації: чи належать до учасників журналісти, що висвітлюють цю подію, правозахисники, які здійснюють моніторинг порушень або прості перехожі, які опинилися поруч. Відсутність чіткого визначення може призвести до покарання невинних, які лише спостерігали за ним;

- відсутнє поняття «спонтанні і термінові збори». Є приклади зібрань, що проводяться за відсутністю організатора як відповідь на непередбачені події, та термінових мирних зібрань, у яких є організатор, але при цьому вони не терплять зволікання. Питання полягає в тому, що їх проведення породжує проблеми з законом, оскільки не виконується конституційна вимога про завчасне сповіщення відповідних органів.

2) критерії відповідальності осіб, що організували або взяли участь в мирному публічному зібранні, які повинні бути передбачені в законодавстві:

- законодавство повинно відповідати принципу верховенства права та міжнародним стандартам прав людини, тобто воно не може встановлювати відповідальність за дії, які дозволені міжнародним правом;

- відповідальність є необхідною у демократичному суспільстві, але вона має бути пропорційною і відповідною скоєного діяння;

- відповідальність повинна бути передбачуваною і чіткою в такій мірі, щоб людина могла точно розуміти за які дії її можуть притягнути до відповідальності;

- відповідальність повинна бути спрямована на захист цілей, зазначених в ч.3 ст.39 Конституції України.

3) встановити адміністративну відповідальність:

- за проведення мирного публічного зібрання з метою пропаганди війни, національної, расової або релігійної ворожнечі, а також підбурювання до дискримінації, ворожнечі і насильства;

- організаторів мирного публічного зібрання (за винятком спонтанних і термінових) за неповідомлення про їх проведення, а також за проведення мирного зібрання в інші терміни або в іншому місці, ніж зазначено в заяві;

- за перешкоджання організації або проведенню мирного публічного заходу у формі: а) відмови в прийнятті заяви про його проведення; б) порушення строків розгляду заяви про проведення; в) незаконної відмови в проведенні або незаконної вимоги про припинення проведення мирного публічного зібрання.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та подано вирішення наукового завдання, що полягає у з'ясуванні сутності конституційного права на збори, мітинги, походи і демонстрації, механізму його реалізації, а також визначенні напрямків його розвитку на нормативного закріплення в умовах подальшого зміцнення конституціоналізму. У результаті проведеного дослідження виявлено низку теоретичних і практичних проблем щодо предмета дослідження і підготовлено відповідні висновки та пропозиції, до основних з яких належать такі:

1. Обґрунтовано положення про комплексний характер конституційного права громадян України на збори, мітинги, походи і демонстрації як багатогранного, соціального, політичного і правового явища, що охоплює суб'єктивне конституційне право; форму безпосередньої демократії і комплексний правовий інститут.

2. Доведена доцільність введення нової дефініції «право на мирні публічні зібрання» як узагальнюючого поняття щодо всіх організаційних форм зібрань та запропоновано визначити його як відкрите, мирне, доступне кожному, публічне вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя з метою привернення уваги громадськості, органів державної влади чи місцевого самоврядування до відповідної проблеми або висунення до останніх певних вимог, на підтримку або осуд будь-якого рішення органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських ініціатив з питань політичного, економічного, соціального, культурного чи іншого життя суспільства, яке здійснюється в різних організаційних формах або в поєднанні цих форм з чи без використання засобів наочної агітації та звуко-підсилюючих технічних засобів фізичними особами, політичними партіями, громадськими або релігійними об'єднаннями.

3. Удосконалено положення щодо змісту права на мирні публічні зібрання як природнього права людини, яке належить їй від народження, незалежно від урегульованості цього права на законодавчому рівні, що забезпечує можливість здійснення безпосередньої демократії.

4. Набули подальшого розвитку наукові положення щодо співвідношення та взаємопов'язаності права на мирні публічні зібрання з іншими конституційними правами та свободами: право на мирні публічні зібрання є основою реалізації свободи пересування, вільного вибору місця проживання; свободи думки і слова; права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; права брати участь в управлінні державними справами, у референдумах, вільно обирати і бути обраними; права на звернення; свободи творчості; права на страйк тощо.

5. На основі аналізу діяльності міжнародних інституцій у сфері прав та свобод людини, зарубіжного та національного законодавства запропонована авторська класифікація способів нормативно-правової регламентації порядку організації і проведення мирних публічних зібрань: а) ситуаційний; б) дозвіл/заборона; в) повідомлення й погодження; г) явочний порядок.

6. У роботі представлено авторський підхід до визначення ознак міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання, а саме: їх системоутворюючий характер, закріплення загальнолюдських цінностей, формування типової еталонної моделі поведінки, виокремлення яких дозволило сформулювати авторське визначення міжнародно-правових стандартів права на мирні публічні зібрання як сукупності визнаних міжнародною спільнотою універсальних принципів і норм, що містяться у джерелах міжнародного права, які визначають мінімально необхідний зміст та обсяг прав людини та стандартів демократії у сфері мирних публічних зібрань та встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту.

7. Обґрунтовано позицію, що механізм реалізації права на мирні публічні зібрання завжди є логічно послідовною, системною взаємодією різних

суб'єктів права з втілення у життя приписів норм про права людини, а не спосіб здійснення прав та обов'язків виключно окремою особою; його не варто розглядати виключно у формально юридичному аспекті, оскільки він здійснюється під впливом суспільних, психологічних, економічних, моральних, релігійних, організаційних та інших факторів, які у сукупності створюють процес реалізації прав та свобод.

8. Запропоновано авторське визначення механізму реалізації права на мирні публічні зібрання як сукупності умов політичного, соціального-психологічного та організаційного характеру й правових засобів, прийомів і способів для публічного вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя.

9. Сформульований авторський підхід щодо визначення структури механізму реалізації права на мирні публічні зібрання як поєднання загальних та спеціальних його елементів, а саме: до загальних елементів механізму реалізації права на мирні публічні зібрання належать політичні, економічні, організаційні та умови іншого порядку, які надають реальну можливість здійснити право, а також правова культура і правосвідомість; спеціальні елементи структури представлені двома групами: нормативно-правовим механізмом реалізації досліджуваного права та інституційно-правовим механізмом реалізації права на мирні публічні зібрання.

10. Набули подальшого розвитку наукові підходи щодо змісту нормативно-правового й інституційно-правового механізму реалізації права на мирні публічні зібрання:

- нормативно-правовий механізм реалізації включає нормативне закріплення у поточному законодавстві, правозастосовних актах, які у тому числі передбачають спеціальні умови реалізації зазначеного права, а саме: вольову дію при здійсненні вимог формально закріпленої правової норми і спеціальний процедурний порядок здійснення права;

- інституційно-правовий механізм реалізації включає систему органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових осіб, спеціально уповноважених органів, чия діяльність стосується права на мирні публічні зібрання, передбачає їх обов'язок сприяти у здійсненні цього права через встановлену певну сукупність юридичних засобів цілеспрямованого втілення в життя прав суб'єктів досліджуваного права та забезпечення можливостей поведінки людей підвищеними гарантіями.

11. На підставі аналізу судової практики щодо розгляду справ у сфері мирних публічних зібрань визначено коло питань, які слід враховувати під час розгляду зазначеної категорії справ: будь-які обмеження мають пройти перевірку на пропорційність як засіб забезпечення балансу інтересів, рівноваги між характером і ступенем втручання, який повинен визначатися лише метою та причиною втручання, надаючи перевагу тим, які передбачають його найменший рівень; пропорційність вимагає об'єктивної і докладної оцінки обставин, що впливають на проведення зібрань, і у разі конфлікту інших прав з правом на мирні публічні зібрання, рішення має бути засноване на паралельному аналізі відповідних конфліктуючих прав; підстави щодо підтвердження пропорційності дій з боку відповідних органів повинні бути такими, які мають відношення до справи, достатніми, переконливими, вагомими і спиратися на прийнятну оцінку лише фактів, а не підозр або припущень; автоматичне застосування обмежень порушує принцип пропорційності, оскільки у такому разі під їх дію підпадає занадто велике число заходів, щодо яких не були враховані конкретні обставини в кожному окремому випадку; будь-які обмежувальні заходи слід тісно пов'язувати з їх чіткими підставами, спрямовувати на досягнення конкретної мети або цілей і довести, що кожне обмеження відповідає реальним суспільним інтересам, які будуть порушені в разі його незастосування; слід виключити ситуацію, за якою можливо пред'являти до одних осіб, які бажають організувати зібрання, більш обтяжливі вимоги, ніж до будь-яких інших осіб, які виражають ті ж наміри.

12. Обґрунтована необхідність до прийняття закону про мирні публічні зібрання вирішити питання щодо необхідності внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (Розділ II. Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність) щодо визначення критеріїв відповідальності осіб, які організували або брали участь в мирному публічному зібранні; чітко визначити коло суб'єктів, щодо яких варто встановити адміністративну відповідальність.

13. Запропоновано конкретний підхід щодо предмету законодавчого регулювання свободи мирних публічних зібрань в Україні, а саме: у законі повинні міститися норми щодо юридичної термінології; чіткого переліку суб'єктів зібрань; прав і обов'язків організаторів та учасників; повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування під час їх проведення; підстав, способів, процедури обмеження права та суб'єктів, до повноважень яких входить прийняття такого рішення; виключний перелік органів, які слід повідомити про проведення зібрання до початку його проведення; строки повідомлення; виключний перелік умов, за яких правоохоронні органи можуть застосовувати примус; випадки проведення зібрань, які не потребують повідомлення; обов'язковість фахового й експертного обговорення, консультацій з громадськістю, врахування зауважень та рекомендацій за їх наслідками при прийнятті закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Act of Settlement 1701 (An Act for the further Limitation of the Crown and better securing the Rights and Liberties of the Subject): URL: <https://tinyurl.com/rw22mbmf>.
 2. Appleby and Others v. The United Kingdom, §§ 42-43 i 47-49 URL: <https://tinyurl.com/ndt58h3y>.
 3. Arab Charter on Human Rights 2004. URL: <https://tinyurl.com/2xwuv75>.
 4. Case of «Bączkowski and others v. Poland» (application no. 1543/06), 3 May 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/>.
 5. Case of «Sergey Kuznetsov v. Russia» (application no. 10877/04), 23 October 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-8906611>.
 6. Case of «Stankov and the united Macedonian Organization Ilinden v. Bulgaria» (applications nos. 29221/95 and 29225/95), 2 October 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-59689>.
 7. Case of «Tatár and Fáber v. Hungary» (application nos. 26005/08 and 26160/08), 12 June 2012 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-111421> 337
- REFERENCES.
8. Christians against Racism and Fascism v. the United Kingdom, 1980, No. 8440/78. URL: <https://tinyurl.com/8tsh9kc9>.
 9. Compilation of Venice Commission Opinions Concerning Freedom of Assembly¹ (European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Strasbourg, 04 October 2012 URL: <https://tinyurl.com/p69e3j6c>.
 10. David M. The new law of peaceful protest rights and regulations in the human rights act era. Oregon: Hurt Publishing, 2010. 499 c.
 11. Declaration and Resolves of the First Continental Congress, October 14, 1774 URL: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/resolves.asp.
 12. Declaration of Independence 1776 URL: <http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration.html>.

13. John D. The forgotten freedom of Assemble. Inazu Chapel Hill, 2007. 452p.
14. Oja L. Right to freedom of assembly in Europe: How are the Domestic Regulations able to address the Developments and Potential Problems of the Right to Freedom of Assembly in the light of the International Standard of the Right? University of Oslo. 2011. URL: <https://tinyurl.com/pkw7amy>.
15. Руководящие принципы по свободе мирных собраний / подготовлены советом экспертов БДИПЧ ОБСЕ по вопросам свободы собраний Нина Беляева (Nina BELYAEVA), Томас Булл (Thomas BULL), Дэвид Голдбергер и др. и Европейской комиссией за демократию через право (Венецианской комиссией) Совета Европы. 2-е изд. Варшава-Страсбург, 2010. URL: <http://www.osce.org/ru/odihr/83237?download=true>.
16. Schwabe and M.G. v. Germany, рішення від 1 грудня 2011 р. URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>.
17. Schwoerer L. G. The Declaration of Rights. 1689. Baltimore, 2018. 264 p.
18. The Virginia Declaration of Rights 1776. URL: http://www.archives.gov/exhibits/charters/virginia_declaration_of_rights.html.
19. Versammlungsrecht in der kommunalen Praxis: Grundlagen – Eingriffsnormen – Rechtsschutz / Matthias Hettich. Berlin: Schmidt, 2003. URL: http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/uzagalnennya/dov_mirn_zibr/.
20. Адміністративне право і процес у екзилі / уклад.: І.С. Гриценко та ін.; за заг. Ред. І.С. Гриценка. Київ: Дакор, 2015. 402 с.
21. Американская конвенция о правах человека. URL: <http://constituanta.Blogspot.com/2011/02/1969.html>.
22. Андрущенко В.Л., Федосов В.М. Запорізька Січ як український феномен / за ред. В.М. Федосова. Київ: Заповіт, 1995. 173 с.
23. Аніщук Н.В., Афанасьєва М.В., Бакаянова Н.М. та ін. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. / за заг.ред. А.Р.Крусян та А.А.Єзерова. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 524 с.

24. Арістотель Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. К.: Основи, 2000. 239 с.
25. Африканская хартия прав человека и народов. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rz1afchar.html>.
26. Бабаєв В. Теоретические вопросы, проблемы и перспективы проблемы прав человека. *Государство и право*. 1992. №10. С.8-15.
27. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. М.: НОРМА – ИНФРА, 1998. 741 с.
28. Барікова І. О. Зміст конституційного права на судовий захист *Міністерство юстиції України*. Офіційний сайт. URL: <http://www.minjust.gov.ua/8158>
29. Беспалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монографія. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. 544 с.
30. Белянская О.В. Механизм непосредственной реализации прав и свобод личности: дис. ... канд. юрид. наук/ спеціальність – 12.00.01. М., 2003. 217 с.
31. Бехтерев В.М. Избранные труды по психологии личности: в 2 т. Санкт-Петербургский гос. Ун-т. Факультет психологии /Г.С.Никифоров (отв. ред.), Л.А. Коростылев (ред.)/. С.Пб.: Алетея, т. 2: Объективное изучение личности. 1999. 283 с.
32. Биков О. Особливості взаємовідносин держави та церкви на сучасному етапі суспільного розвитку *Вибори та демократія* 2011. № 4 (30)/201. С.30-35.
33. Битяк Ю. П., Барабаш Ю. Е., Кучерявенко М. П. та ін. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 2: Публічно-правова доктрина України / за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2013. 864 с.
34. Буроменський М. В. Право на свободу асоціації та на проведення мирних зборів Європейська конвенція з прав людини: основні положення,

практика застосування, український контекст. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст*. Київ, 2004. С. 621-626.

35. Бущенко А.П. Стаття 5 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Систематизований дайджест рішень Європейського Суду з прав людини. 2-е вид., випр. та доп. Х.: Права людини, 2008. 432 с.

36. ВАСУ вкотре просить суб'єктів законодавчої ініціативи якнайшвидше врегулювати питання мирних зібрань в Україні. URL: <http://www.vasu.gov.ua/123603>

37. Васьковська О.В. Конституційне право на мирні збори та механізм його реалізації в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук/ спеціальність – 12.00.02 – конституційне право; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 20 с.

38. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1728 с.

39. Венеційська комісія спільно з експертами ОБСЄ «Висновок за результатами розгляду законопроектів про гарантії свободи мирних зібрань» URL: <https://tinyurl.com/dvs2z95t>.

40. Висновок Головного експертного управління 17 червня 2008 р. на проект Закону України «Про порядок організації та проведення мирних заходів» (реєстр. № 0918 від 12 грудня 2012 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44969.

41. Висновок Головного експертного управління 8 жовтня 2013 р. на проект Закону України «Про свободу мирних зібрань» (реєстр. № 2508а від 4 липня 2013 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47751.

42. Витрук Н.В. Общая теория юридической ответственности: монография. М.: изд-во РАН, 2008. 304 с.

43. Витрук Н.В. Права и свободы человека и гражданина в контексте реальной жизни как объект научно-правового познания *Конституционные права и свободы личности в контексте взаимодействия гражданского общества и правового государства* /Под ред. Н.В. Витрука и Л.А. Нудненко. М.: РАП, 2010. 13-14 с.

44. Власенко О.Л. Конституційне право громадян на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук/ спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 20 с.

45. Власенко О.Л. Конституційне право громадян на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій: дис. ... канд. юрид. наук/ спеціальність – 12.00.02. Київ, 2011. 216 с.

46. Волинка К. Г. Проблеми становлення єдиного механізму забезпечення прав і свобод особи. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 3. С. 38-48.

47. Всеукраїнська ініціатива «За мирний протест» URL: <http://www.zmina.org.ua/>.

48. Грабильніков А. В. Конституційне право громадян України брати участь в управлінні державними справами: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 19 с.

49. Громадянське суспільство і права людини: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, м. Харків, 9 груд. 2010 р. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого; редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. 251 с.

50. Гумін О. М, Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 4. С. 46-50.

51. Гусарев С. Д. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства. *Право України*. 2014. № 8. С. 160-166.

52. Дайси А. В. Основы государственного права Англии. Москва: Типография Товарищества И.Д. Сытина, 1905. 658 с.

53. Декларація прав людини від 10.12.1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

54. Декларація прав людини і громадянина 1789 року. URL: <http://constituante.livejournal.com/10253.html>.

55. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань від 25 листопада 1981 р.: Резолюція 36/55 Генеральної Асамблеї ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_284#Text.

56. Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи, прийнята 09.12.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_349#Text.

57. Дело «Мольнар против Венгрии»: Постановление Европейского Суда по правам человека от 7 октября 2008 г. (жалоба N 10346/05). URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/12067520/>.

58. Дело «Партия свободы и демократии (ЕЗДЕП) (Freedom and Democracy Party (OZDEP)) против Турции» (жалоба № 23885/94): Постановление Европейского Суда по правам человека от 8 декабря 1999 года. *Избранные решения Европейского Суда по правам человека*. Статья 11 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод / сост.: К. Баранов, В. Громова, Н. Звягина, Д. Макаров. М.: Московская Хельсинская группа, 2012. § 37. 200 с.

59. Дело «Эзелин (Ezelin) против Франции» (жалоба № 11800/85): Постановление Европейского Суда по правам человека от 26 апреля 1991 года. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/rus/pages/search.aspx?i=001-57675>.

60. Демократизация: учебн. пособ. / сост. и науч. ред.: К. В. Харпфер, П. Бернхаген, Р. Ф. Инглхарт, К. Вельцель; пер. с англ. под науч. ред. М. Г.

Миронюка; предисл., сост. указателя М. Г. Миронюка; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. 708 с.

61. Денісова М. М. Правове забезпечення реалізації конституційного права на мирні зібрання в Україні: дис. канд. юр. наук/ спеціальність 12.00.02. Харків, 2010. 215 с.

62. Дикман С.С., Терехов К.И.. Свобода мирных собраний в практике Европейского Суда и Комиссии по правам человека: сб. решений и постановлений/ под общ. ред. С.С. Дикмана. М.: РИО «Новая юстиция», 2011. 360 с.

63. Діденко С. В. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* / голов. ред. М.В. Афанасьєва. МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. літ., 2015. Т. 16. С. 463-469.

64. Дмитриев Ю.А. Правовое обеспечение манифестаций в условиях правового государства: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук/ спец. 12.00.02 «Государственное право и управление; советское строительство; административное право; финансовое право. Москва, 1991. 23 с.

65. Довідка ВАСУ щодо вивчення та узагальнення практики застосування адміністративними судами законодавства під час розгляду та вирішення впродовж 2010 – 2011 років справ стосовно реалізації права на мирні зібрання (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо). URL: <https://tinyurl.com/4bnnudk6>.

66. Довідник громадського активіста. URL: <https://tinyurl.com/5eeydfd7>.

67. Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ від 29 червня 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082#Text.

68. Донченко О. П. Свобода як всезагальний принцип права *Проблеми філософії права*. №2. 2005. С. 307-310.

69. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2019 року: Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини URL: <https://tinyurl.com/2x8rzbyrn>.

70. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 серпня – 15 листопада 2017 року. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини URL: www.globalprotectioncluster.org/_assets/files/20171214-hrmmu-20th-qr.ua.pdf.

71. Дручек О. М. Поняття адміністративно-правового забезпечення прав, свобод та інтересів дитини органами внутрішніх справ України. *Форум права*. 2013. № 2. С. 123-128.

72. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини. К.: Алерта, 2013. 368 с.

73. Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://petition.president.gov.ua>.

74. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. К.: ВІПОЛ, 2004. 960 с.

75. Європейський суд з прав людини. Судова практика. Вип. 2. Стаття 2 ЄКПЛ. "Право на життя": у 3 кн. / за заг. ред. В. Г. Буткевича. К.: Ред. журн. "Право України", 2011. Кн. 1-3.

76. Загальна декларація прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

77. Загороднюк А.Г. Поняття та структура механізму реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації. *Economic and paradigm of modern society*. 2020. №2. С.87-94.

78. Загороднюк А.Г. Право на мирні зібрання в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. №1-2 (35-36). С.11-1

79. Загороднюк А.Г. Теоретико-правові аспекти конституційного права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр /редкол.: С.Г.Серьогіна та ін. Харків: Право, 2019. Вип. 37. С. 278-290

80. Зайцева Е.Р. Коллективные формы реализации и защиты основных прав и свобод граждан: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук/ спеціальність – 12.00.01. Москва, 1993. 18 с.

81. Заінчковський М.Л. Права людини як новоєвропейський філософський і політико-правовий феномен: автореф. дис. ... канд. філософ. наук/ спеціальність – 12.00.12. Київ, 2003. 20 с.

82. Зубарева А. Є. Міжнародно-правовий статус Комітету ООН з прав людини дис. ... к.ю.н. / спеціальність – 12.00.1. Одеса, 2015. 211 с.

83. Ішук С. Завчасне сповіщення при реалізації конституційного права на проведення мирних зібрань. *Право України*. 2016. №1. С. 136-143.

84. Кант И. Основы метафизики нравственности. Критика практического разума. Метафизика нравов. СПб.: Наука, 1995. 528 с.

85. Керівництво з моніторингу свободи мирних зібрань. Published by the OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Warsaw. 2015. 83 p.

86. Керівництво з моніторингу свободи мирних зібрань. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/140366.pdf>.

87. Кириченко Ю. В. Право на свободу мирних зібрань: теоретико-правові аспекти вдосконалення ст. 39 Конституції України. *Юридичний вісник*. 2015. №4. С. 94-103.

88. Кистяковский Б.А. Государство правовое и социалистическое. *Вопросы философии*. 1990. № 6. С. 141-159.

89. Клименко О. І. Свобода мирних зібрань в Україні: правові проблеми реалізації. *Юридична Україна*. 2016. №1-2. С. 4-9.

90. Клименко О.І. Конституційне право громадян на мирні зібрання та його забезпечення в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук/ спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2014. 20 с.

91. Колісник О. В. Удосконалення здійснення судочинства в Україні в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Збірник наук. праць. Чернівці, 2008. С. 46-51.

92. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник. К.: Правова єдність, 2008. 172 с.

93. Комарова В.В. Формы непосредственной демократии в России: учеб. пособие. М.: Изд-во «Ось-89», 1998. 304 с.

94. Коментар до проекту Закону України від 06.05.2008 р. N 2450 «Про свободу мирних зібрань» URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/lf1w200w?an=10&ed=2012_07_03.

95. Кон Г. Азбука национализма *Проблемы Восточной Европы*. №41-42. Вашингтон, 1994. С. 88-169.

96. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

97. Конвенція про права дитини: міжнародний документ від 20 листопада 1989 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

98. Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини: міжнародний документ від 26 травня 1995 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_070.

99. Коновалов Е.В. Мечты и реальность свободы манифестаций в начале XX века в России. Историко-правовой аспект. Конституция Российской Федерации. Уфа: РИО Башкирского ГУ, 2005. С. 35-38.

100. Конституции государств Европы: у 3 т. / под общ. ред. Л. А. Окунькова. Москва: НОРМА, 2001. Т. 3. 792 с.

101. Конституційна хартія Пруссії від 31 січня 1850 року. URL: <http://worldconstitutions.ru/archives/678>.

102. Конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 15 липня 2016 року щодо відповідності положенням частини першої статті 8, частини першої статті 55, пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України (конституційності) положення частини шостої статті 182 Кодексу адміністративного судочинства України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ccu/5_3007.pdf.

103. Конституційне право України. Академічний курс: підручник у 2 томах/ за ред. В.Ф. Погорілка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», Т. 2. 2006. 800 с.

104. Конституції зарубіжних країн: навч. посібн. / авт.-упоряд.: В. О. Серьогін, Ю. М. Коломоєць, О. В. Марцеляк та ін. / за заг. ред. В. О. Серьогіна. Х.: Вид-во «ФІНН», 2009. 664 с.

105. Конституція Італійської Республіки URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=148>.

106. Конституція Королівства Іспанії URL: <https://legalns.com/download/books/cons/spain.pdf>.

107. Конституція Латвійської Республіки URL: <https://www.president.lv/ru/latviiskaya-respublika/konstituciya-latvii#gsc.tab=0>.

108. Конституція України, прийнята 28.06.1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

109. Конституція Франції від 3 вересня 1791. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1791.htm>.

110. Конституція Чехії (Чеської Республіки) URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/const/czech/czech--r.htm.

111. Копейчиков В.В. Гуманизм советской демократии / за заг. ред. В.В. Копейчикова. К.: Политиздат Украины, 1989. С. 142-146.

112. Косович В. Техніко-юридичні недоліки нормативно-правових актів України: основні різновиди. *Право України*. 2014. №8. С. 169-177.
113. Кримінальний кодекс України 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст.131.
114. Крылатова И.Ю. Механизм реализации и защиты прав человека в РФ: понятие, сущность, структура, формы. *Научный ежегодник ИФиП УрО РАН*. 2014. №3. С.210-223.
115. Куйбіда Р. Свобода мирних зібрань у практиці Європейського суду з прав людини (компіляція позицій Суду). Центр політико-правових реформ. URL: http://pravo.org.ua/files/_murni_zibranya.PDF.
116. Кушніренко О. Г. Права і свободи людини і громадянина: навч. посіб. / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько. Х.: Факт, 2001. 437 с.
117. Лавренюк С. Право збиратися мирно і без зброї. *Голос України*. 2008. № 163. С. 5-11.
118. Лебедев В. Конституционные права и свободы человека и гражданина в современной России: концепция, ограничения, механизм охраны и защиты: монография. М: Проспект, 2016. 206 с.
119. Ле-Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. М.: Прогресс, 1992. 467 с.
120. Лемішко Ю. М. Конституційно-правові основи участі громадян України у масових публічних заходах: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук/ спеціальність 12.00.02. Харків, 2009. 19 с.
121. Лизогуб В.А. Законодавство про основні політичні і громадські права і свободи підданих Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX століття: автореф. дис. ... канд. юрид. наук/ спеціальність –12.00.01. Харків, 2004. 18 с.
122. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: ХНУВС, 2008. 446 с.

123. Личенко І. Поняття та ознаки адміністративно-правового забезпечення екологічної безпеки в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 876. С.163-169.

124. Логвиненко М.І. Правове регулювання діяльності міліції по забезпеченню політичного права громадян на свободу зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій: дис....канд. юрид. наук:/спеціальність – 12.00.07. Харків, 2004. 204 с.

125. Локк Дж. Сочинения: В 3 т. пер. с англ. и лат. Т. 3 /ред. и сост., авт. примеч. А. Л. Субботин. М.: Мысль, 1988. 668 с.

126. Лукашева Е.А. Права человека: учебное пособие. 2-е изд., перераб. М.: Норма: ИНФРА-М, 2010. 560 с.

127. Лукашева Е.А. Право, мораль, личность/ отв. Ред. В. М. Чхиквадзе. М.: Наука, 1986. 263 с.

128. Лукашевич О.А., Манжул К.В. «Конституція» Пилипа Орлика – історико-правова пам'ятка XVIII ст. Харків: Основа, 1996. 52 с.

129. Лучин В.О. Конституция Российской Федерации: проблемы реализации. М: Юнити-Дана, 2002. 687 с.

130. Ляхівненко С. М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 666- 672.

131. Магнушевська К. Демонстрації без регуляції
URL:http://zib.com.ua/ua/116575parlament_ne_zmozhe_vikonati_bazhannya_admin.

132. Майбутнє Європейського суду з прав людини (Інтерлакенська, Ізмірська, Брайтонська декларації): зб. Нац. акад. прав. наук України, НДІ ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування; гол. ред. П. М. Рабінович. Л.: Сполом, 2013. 56 с.

133. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Вид. 4-те, доп. К.: Атіка, 2004. 601 с.

134. Малько А.В., Субочев В.В., Шериев А.М. Права, свободы и законные интересы: проблемы юридического обеспечения. М.: Инфра-М, 2015. 192 с.

135. Матвеев В. Ф. Право публичных собраний: Очерк развития и современной постановки права публичных собраний во Франции, Германии и Англии. СПб. 2004. URL: <http://allpravo.ru/library/doc117p0/instrum2988/item3063.html>.

136. Мельник Р. С. Аналіз проектів законів України про мирні зібрання крізь призму європейської юридичної традиції. *Журнал східноєвропейського права*. № 4. 2014. С.4-15. URL: <https://tinyurl.com/tjmhyjp9>.

137. Мельник Р. С. Конституційні обмеження права на свободу мирних зібрань: як їх розуміти та застосовувати на практиці. *Журнал східно-європейського права*. 2015. № 16. С. 6-17.

138. Мельник Р. С. Право на мирні зібрання. Законодавство. Коментар. Судова практика К.: Юрінком Інтер, 2015. 240 с.

139. Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань через призму рішень Європейського Суду з прав людини *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 3. С.3-12.

140. Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. Київ, 2015. 168 с.

141. Мельник Р.С. Форми мирних зібрань та їх характеристика через призму статті 39 Конституції України *Адміністративне право і процес*. 2013. № 4 (6). С. 109-123.

142. Мельничук О.Ф. Право людини на освіту: монографія / за ред. О.Ф. Мельничук. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2013. 440 с.

143. Мироненко О. М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917-1920 рр.: теоретико-методологічний аспект. К.: Ін-т держави і права НАН України, 2002. 260 с.

144. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

145. Міжнародний пакт про економічні та культурні права 1973 р.: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

146. Міщенко С. М. Стаття 39 Конституції України: проблемні питання застосування. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 1 (29). С. 12-18.

147. Мороз С. П. Теоретико-методологічні аспекти поняття «міжнародні стандарти прав людини». *Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (грудень 2012 р., м. Донецьк, Україна). Донецьк: Донецький університет економіки та права, 2012. С. 219-222.

148. Муза О. В. Адміністративно-правовий механізм захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 32-36.

149. Нагребельний В. П. Сучасна доктрина адміністративно-правового регулювання в контексті забезпечення прав громадян органами публічної адміністрації. *Адміністративно-правове забезпечення прав людини органами публічної адміністрації в Україні: зб. наук. праць / За заг. ред. д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН України О.Ф. Андрійка*. Київ: Інститут держави і права. ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. 199 с.

150. Нерсисянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства: для юрид. вузов и фак-тов. М.: НОРМА–ИНФРА-М, 1998. 288 с.

151. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. 200 000 слів. Т.1 А-К / уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. Київ: Аконіт, 2008. 926 с.

152. Новіков В. В., Боровікова В. С. Про механізм реалізації прав і свобод людини. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. №3. С.45-56.

153. Нудненко Л.А. Институты непосредственной демократии в системе местного самоуправления России / отв. ред. вып. С. А. Авакьян. М.: РАН ИНИОН; Центр социальных науч.-информ. исслед., Отд. политологии и правоведения, 2000. 200 с.

154. О порядке организации и проведения собраний, митингов и демонстраций в СССР: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 28 июля 1988 г. № 9306 *Ведомости Верховного Совета Союза ССР*. Офиц. изд. 1988. № 31. Ст 504.

155. Оганесян С. М. Понятие международных стандартов прав *Международное публичное и частное право*. 2008. №2. С.18-22.

156. Олефіренко Е.О. Адміністративно-правові гарантії реалізації прав і свобод людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук/ спеціальність – 12.00.07. Ірпінь, 2006. 20 с.

157. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: монографія. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2008. 470 с.

158. Основы административного судочинства та административного права навч. посібник/ за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. К.: Старий світ, 2006. 576с.

159. Офіс омбудсмена: Україні потрібен Закон щодо захисту права на мирний протест (19 травня 2015 р.) URL: <https://tinyurl.com/3wwfhbe>.

160. Павлова Л.В. Право прав человека: учебное пособие. Минск: БГУ, 2005. 195 с.

161. Палій Г.О. Щодо необхідності законодавчого врегулювання права громадян на мирні збори: аналітична записка. *Серія «Громадянське суспільство»*. 2015. № 10. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1875>. 53.

162. Парсонс Т. Система современных обществ; пер. с англ. / под ред. М. С. Ковалевой. М.: Аспект Пресс, 1998. 270 с.

163. Пахомов Д.С. Зміст права на свободу мирних зібрань *Альманах міжнародного права*. 2014. Випуск 9. С.56-62.

164. Пильгун Н. В. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті функціонування принципу верховенства права в Україні. *Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту*. 2014. Вип. 26. С. 40-43.

165. Пленум ВАСУ наполягає на необхідності прийняття закону про мирні зібрання (25 травня 2015 р.) URL: <http://www.vasu.gov.ua/123430/>.

166. Погорілко В.В., Федоренко В.Л. Конституційне право України. К.: «Правова єдність», 2009. 429 с.

167. Погорілко В.Ф., Головченко В.В., Сірий М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. Київ: Ін Юре, 1997. 52 с.

168. Поліщук В.Г. Адміністративно-правове регулювання та практика проведення масових заходів: дис. ... канд. юрид. наук/ спеціальність - 12.00.07. Харків, 1999. 213 с.

169. Полянская И. С. Конституционно-правовое регулирование права граждан Российской Федерации на проведение собраний, митингов и демонстраций, шествий и пикетирования: дисс. ... канд. юрид. наук/ спеціальність – 12.00.02. Москва, 2005. 185 с.

170. Пономарьов С. М. Механізм реалізації конституційного права на об'єднання в громадські організації: дис. ... канд. юрид. наук/ спец. 12.00.02. Київ, 2014. 207 с.

171. Постанова Вінницького апеляційного адміністративного суду від 25.02.2016 р., справа № 127/26424/15-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56222818>.

172. Постанова Вінницького міського суду від 17.12.2015 р., справа № 127/26424/15-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54503287>.

173. Постанова Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду №10178781 від 14 квітня 2010 року, щодо справи №18274/09. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/10178781>.

174. Постанова Львівського апеляційного адміністративного суду №7915831 від 2 лютого 2010 року, щодо справи № 84120 /10/ 9104. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/7915831>.

175. Постанова окружного адміністративного суду Автономної Республіки Крим від 20 жовтня 2010 року, справа №2а-13433/10/14/0170 *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11706394>.

176. Постанова Херсонського окружного адміністративного суду № 2-а-2651/12/2170 від 18 вересня 2012 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26124845>.

177. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України)/ за заг. ред. П. Ф. Мартиненко, В. М. Кампо. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 376 с.

178. Права людини в Україні. Доповідь правозахисних організацій / За ред. О. А. Мартиненка, Є. Ю. Захарова. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Харків: ТОВ «Вид-во права людини», 2017. 20с.

179. Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи / упоряд. В. Павлик, В. Тесленко. Київ: Факт, 2001. 152с.

180. Права, за якими судиться малоросійський народ: наукове видання / за ред. Шемшученка Ю.М. Київ, 1997. 598 с.

181. Практика розгляду судами справ про адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління (статті 185-185-2 КпАП): Узагальнення Верховного Суду України від 1 березня 2006 року URL: <https://tinyurl.com/fxazr8>.

182. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної*

Ради України. 2006, N 30, ст.260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

183. Про відповідальність за порушення встановленого порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 3 серпня 1988 р. № 6347- XI. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1988. № 33. Ст. 808.

184. Про внесення доповнення до Кримінального кодексу України щодо підкупу учасника масового заходу: Проект Закону № 2651 від 16.04.2015р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54808.

185. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо прав громадян під час проведення мирних зібрань): Проект Закону № 1779 від 16.01.2015р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53612.

186. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо незастосування на території України окремих нормативно-правових актів комуністичного тоталітарного режиму та місцевого самоврядування, що суперечать Конституції та загрожують унітарному устрою України: Проект Закону № 4479 від 20.04.2016р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58801.

187. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження мирних зібрань громадян на території проведення антитерористичної операції: Проект Закону № 2073 від 09.02.2015р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53949.

188. Про внесення змін до Закону України «Про Національну гвардію України» щодо свободи мирних зібрань: Проект Закону № 5456 від 25.11.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60591.

189. Про внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію» щодо свободи мирних зібрань : Проект Закону № 5455 від 25.11.2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60590.

190. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо запобігання безпідставному притягненню до відповідальності громадян за участь у мирних зібраннях): Проект Закону № 2391 від 17.03.2015р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54424.

191. Про гарантії на свободу зібрань: Проект Закону від 07 грудня 2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57310.

192. Про гарантії свободи мирних зібрань в Україні: проект Закону від 11 грудня 2015 р. № 3587-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57396.

193. Про гарантії свободи мирних зібрань: Проект Закону від 28.09.2019 р. № 1200 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66509.

194. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>.

195. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини в Україні: Указ Президент України 25 серпня 2015 р. № 501/2015. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5012015-19364>.

196. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80#Text>.

197. Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 404 від 28.07.94 р. (втратив чинність від 05.03.2019 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-94#Text>.

198. Про затвердження Указів Президії Верховної Ради Української РСР про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР: Закон Української РСР від 12 листопада 1988 р. *Відомості Верховної Ради*. 1988. № 47. Ст. 1115

199. Про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: Декларація прийнята на Всесвітній конференції по боротьбі проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії й пов'язаною з ними нетерпимістю від 31 серпня - 7 вересня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b93#Text.

200. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст.170.

201. Про національну поліцію: Закон від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст.379.

202. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст.118.

203. Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР: Постанова Верховної Ради України від 12 вересня 1991 року *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст.621.

204. Про правове регулювання відносин щодо реалізації права на мирні зібрання: Постанова Пленуму ВАСУ від 22.05.2015 р. № 5. URL: http://www.vasu.gov.ua/userfiles/file/PlenumVASU/Zvernenna_Prezident_2015_05_22.DOC.

205. Про практику застосування адміністративними судами законодавства під час розгляду та вирішення справ стосовно реалізації права на мирні зібрання (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо): Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 21 травня 2012 р. № 6. URL: http://www.vasu.gov.ua/ua/plenum__vas.html.

206. Про ратифікацію Конвенції про захист прав та основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. №40. Ст.263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

207. Про свободу мирних зібрань: Проект Закону № 2508а-1 від 17 липня 2013р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG1XOA1A.html.

208. Про свободу мирних зібрань: Проект Закону №2508а від 04 липня 2013 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47751.

209. Про свободу мирних зібрань: Проект Закону України від 06.05.2008 р. №2450. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/jf1w200i?an=3>.

210. Пустовіт Ж. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина в Україні: навч. посіб. К.: КНТ, 2009. 232 с.

211. Рабінович П. До модернізації конституційно-правового статусу людини і громадянина (львівські пропозиції). *Право України*. 2014. №7. С. 146-156.

212. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. URL: <http://www.judges.org.ua/article/dig3623.htm>.

213. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Атіка, 2004. 464 с.

214. Рабінович С. П. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: конспект лекцій. Львів: Малий видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. 2015. 184 с.

215. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. К.: ІСДО 1995. 172 с.

216. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: моногр. Х.: Финарт, 2006. 196 с.

217. Резолюція 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні». Ухвалена у Страсбурзі (Французька Республіка) 4 жовтня 2010 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a19.

218. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1966 р. № 41/120 «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини» URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/41/120>.

219. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення

положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19 квітня 2001 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text>.

220. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16>.

221. Рішення у справі «Організація «Платформа: лікарі за життя» проти Австрії» від 25 травня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_160#Text.

222. Руководящие принципы по свободе мирных собраний: 2-е изд. Варшава-Страсбург: БДИПЧ ОБСЕ, 2011. 194 с.

223. Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. № 3 (7) 2014. С. 263-269.

224. Сапун В.А. Теория правовых средств и механизм реализации права: дис. ... д-ра юрид. наук/ спеціальність – 12.00.01. Новгород, 2002. 450 с.

225. Свобода мирних зібрань: посібник. Друге видання (перероблене і доповнене). К.: 2015. 134 с.

226. Свобода мирных собраний на постсоветском пространстве в 2012-2014 годах: анализ законодательства Киев: Центр гражданских свобод, 2014. 64 с.

227. Свобода собраний в постановлениях Европейского Суда по правам человека. Воронеж: Артефакт, 2009. 328 с.

228. Северин О. Хаос URL: <http://maidanua.org/2013/07/oleksandr-severyn-haos/>.

229. Севостьянова Н. І. Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя: монографія. О.: Фенікс, 2012. 216 с.

230. Середа М. Л. Право на мирні зібрання: теоретичні, практичні та порівняльно-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук/ спеціальність – 12.00.01. Київ, 2019. 203 с.

231. Середа М. Судова практика у справах про мирні зібрання 2014 р.: старі виклики та нові тенденції URL: <http://pravo.org.ua/politicreformandconstitutionslaw/humanrights/1867-m>.

232. Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положений Международного пакта о гражданских и политических правах: документ ООН E/CN.4/1985/4, Приложение (1985). URL: <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14624>.

233. Сіренко В. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Право України*. 2009. №4. С. 22-28.

234. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учебник. Х.: Эспада, 2007. 840 с.

235. Словник української мови: в 11 томах АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка. Т. 9. 1970-1980. 916 с.

236. Совместное заключение Венецианской комиссии и БДИПЧ / Венецианской комиссии по законопроекту о свободе мирных собраний в Украине, принятому Венецианской комиссией на 88-м пленарном заседании (Венеция, 14-15 октября 2011 г.) URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)031-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)031-e).

237. Совместное заключение Венецианской комиссии и БДИПЧ / ОБСЕ о порядке организации и проведения мирных мероприятий в Украине, принятое Венецианской комиссией на 81-м пленарном заседании (Венеция, 11-12 декабря

2009 г.) URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2009\)052-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2009)052-e).

238. Совместное заключение Венецианской комиссии и БДИПЧ / ОБСЕ по закону о мирных собраниях в Украине - принято Венецианской комиссией на ее 84-м пленарном заседании (Венеция, 15-16 октября 2010 г.) URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)033-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)033-e).

239. Соловйов О. В. Міжнародні договори та міжнародно-судова практика їх застосування як джерела національного права (за матеріалами застосування в Україні Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду): монографія. К.: АОК, 2012. 164 с.

240. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. К.: «ЕксОб», 2004. 304 с.

241. Спільний висновок Венеціанської комісії, директорату з прав людини (DHR), Генерального Директорату з прав людини та верховенства права (DGI) Ради Європи та Бюро ОБСЄ з демократичних інституцій та прав людини (ОБСЄ/БДІПЛ) щодо двох законопроектів про гарантії свободи мирних зібрань від 14-15 жовтня 2016 року URL: http://www.npd.in.ua/wp-content/uploads/2016/11/CVenice_Ukr_2016.pdf.

242. Справа « «Інформаційсферайн Лентіа» проти Австрія»: Рішення Європейського суду з прав людини від 24.11.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_153#Text.

243. Справа «Baczkowski and Others v. Poland»: Рішення Європейського суду з прав людини від 3 травня 2007 р. URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>.

244. Справа «Brega and others v. Moldova»: Рішення Європейського суду з прав людини від 24 січня 2012 р. URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>.

245. Справа «Bukta and Others v. Hungary»: Рішення Європейського суду з прав людини від 17 липня 2007 р. URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>.

246. Справа «Djavit An v. Turkey»: Рішення Європейського суду з прав людини від 20 лютого 2003 р. URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>.

247. Справа «Eva Molnar v. Hungary»: Рішення Європейського суду з прав людини від 7 жовтня 2008 р., заява № 10346/05 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88775>.

248. Справа «Vyerentsov v. Ukraine»: Рішення Європейського суду з прав людини від 11 квітня 2013 р. URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>.

249. Справа «Alekseyev v. Russia»: Рішення Європейського суду з прав людини від 21 жовтня 2010 р. URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>.

250. Справа «Баранкевич проти Росії»: Рішення Європейського суду з прав людини від 26 липня 2007 р. URL: <http://docs.cntd.ru/document/902151090>.

251. Справа «Бачковський та інші проти Польщі» (Baczkowski and Others v. Poland): Рішення Європейського суду з прав людини від 3 травня 2007 р. URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#>.

252. Справа «Веренцов проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини №20372/11 від 2013 р. URL: <http://hudoc.echr.coc.int/sites/eng/pages/scarch.aspx?i=001-118393>.

253. Справа «Галстян проти Вірменії»: Рішення Європейського суду з прав людини №26986/03 від 15.11.2007 р. URL: <https://precedent.in.ua/2016/04/08/galstyan-protyv-armenyu/>.

254. Справа «Ойя Атаман проти Туреччини»: Рішення Європейського суду з прав людини № 74552/01 2007 р. URL:

<http://www.consultant.ru/cons/CGI/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=40482#0425874446697589>.

255. Справа «Організація «Платформа «Лікарі за життя» (Plattform «(Artze fur das Leben») проти Австрії»: Рішення Європейського суду з прав людини № 10126/82 від 21.06.1988 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_160#Text.

256. Справа «Шмушкович проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 14 листопада 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_990#Text.

257. Справа «Янг, Джеймс та Вебер проти Сполученого Королівства»: Рішення Європейського суду з прав людини від 13 серпня 1981 р. (№№ 7601/76, 7806/77). URL: <https://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/1981/4.html>.

258. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010?lang=ru.

259. Стецюк П. Конституційне право періодизація розвитку та еволюція змісту конституційно-правових доктрин в Україні (до постановки проблеми). Інтернет-видання Jurisprudentia on-line. 2003. 22 грудня. URL: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=12&d=323>.

260. Стратегія ОБСЄ з протидії загрозам безпеці та стабільності в XXI столітті прийнята 01.12.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_705#Text.

261. Сущенко В.Д., Олефір В.І., Константинов С.Ф. та ін. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: навчальний посібник/ за заг. ред. Моїсєєва Є.М. К.: КНТ, 2008. 264 с.

262. США: Конституция и права граждан / редкол.: И. А. Геевский и др.; АН СССР, Ин-т США и Канады. М.: Мысль, 1987. 257 с.

263. Тарновский Е.Н. Четыре свободы. СПб. 1995. 192 с.

264. Теорія держави і права: підруч./ кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 468 с.

265. Тиліпська О.Ю. Поняття і зміст адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 124-128.

266. Тимошук В.П. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. К.: Факт, 2003. 496 с.

267. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / уклад. Л.Р. Наливайко, М.В. Беляєва. К.: Хай-Тек Пресс, 2013. 408 с.

268. Турченко О.Г., Загороднюк А.Г. Міжнародно-правові стандарти забезпечення реалізації права на мирні зібрання *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6 (volume 2). С.143-148.

269. Украина немного поднялась в Индексе свободы человека. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/12/21/7277668/>.

270. Ульяшина Л. В. Международные стандарты в области прав человека: проблемы правовой дефиниции. *Московский журнал международного права*. 2009. № 4. С. 56-79.

271. Ульяшина Л.В. Международно-правовые стандарты в области прав человека и их реализация: теория и практика применения. Вильнюс: ЕГУ, 2013. 402с.

272. УНЦПД розпочинає кампанію по захисту свободи мирних зібрань в Україні. URL: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/untcpd-rozpochinae-kampaniiu-po-z>.

273. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини: Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2015 року — 15 лютого 2016 року URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_UA.pdf.

274. Ухвала Вищого адміністративного суду України №11772528 від 19 жовтня 2010 року, щодо справи №17647/10. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11772528>.

275. Ухвала Вищого адміністративного суду України №15594885 від 14 квітня 2011 року, щодо справи № К-7245/09-С. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/15594885>.

276. Ухвала Вищого адміністративного суду України №16541441 від 9 червня 2011 року, щодо справи №К-7068/09-С. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/16541441>.

277. Ухвала Вищого адміністративного суду України №16785977 від 7 червня 2011 року, щодо справи № К/9991/13312/11-С. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/16785977>.

278. Ухвала Вищого адміністративного суду України №9818152 від 25 травня 2010 року, щодо справи №К-1761/09-С. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9818152>.

279. Ухвала Вищого адміністративного суду України реєстраційний номер в ЄДРСР - 16785977. Ухвала ВАСУ № К/9991/39271/12 від 23 січня 2013 р. URL: <http://helsinki.org.ua/files/docs/1361255892.pdf>.

280. Ухвала Донецького апеляційного адміністративного суду № 11969379 від 5 жовтня 2010 року щодо справи № 2а-6381/10/1270. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11969379>.

281. Ухвала Судової палати з цивільних справ Верховного Суду України від 13 березня 2002 р. URL: www.scourt.gov.ua/.

282. Ушамирский А.Э. Механизм реализации субъективных прав военнослужащих в России (Вопросы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук/спеціальність – 12.00.01. Волгоград, 2006. 20 с.

283. Федоренко В.Л. Політичні права та свободи людини і громадянина в Україні: поняття, види, характеристика. *Історико-правовий часопис*. 2016. №1 (7). С. 80-87.

284. Фрицький О.Ф. Конституційне право України. К.: Юрінком Інтер, 2002. 536 с.

285. Фулей Т.І. Право на свободу мирних зібрань: європейські стандарти та практика їх застосування апеляційними судами в Україні. *Судова апеляція*. 2009. № 3 (16). С.27-36.

286. Фулей Т.І. Свобода мирних зібрань: науково-методичний посібник для суддів. Київ: Фенікс, 2014. 112 с.

287. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

288. Хартия основных прав Европейского Союза. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

289. Хаустова М. Г. Правова трансформація: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*: зб. наук. ст. за матеріалами II Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 21 листоп. 2016 р.: у 2 ч. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самощенко та ін. Харків, 2016. Ч. 1. 494 с.

290. Хоменок Ф.А. Политические свободы граждан СРСР: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Ленинград, 1965. 18 с.

291. Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Рогачова Л.Л., Петришин О.В., Олейников С.М. Загальна теорія держави і права: підруч. Харків: Право, 2002. 432 с.

292. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник. К.: Тандем, 2000. 811 с.

293. Червонюк В.И. Конституционное право России: учебное пособие. М. 2003. 276с.

294. Шевченко А.Є. Реалізація конституційного права на мирні зібрання в Україні: монографія / А. Є. Шевченко, М. М. Денісова, О. С. Денісова. Донецьк: Ноулідж (Донецьке відділення), 2011. 137 с.

295. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. Київ: Укр. центр правн. студій, 2001. 132 с.

296. Шевчук С. Судовий захист прав людини. Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової теорії. Київ: Реферат, 2007. 848с.
297. Шкребець Є. Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі дис. ... канд. юрид. наук/ спеціальність - 12.00.07. Харків, 2016. 220 с.
298. Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів / за заг. ред. П.П. Шляхтун. К.: Либідь, 2005. 568 с.
299. Шостенко І. І. Історія держави і права зарубіжних країн: навч.-методич. посіб. К.: МАУП, 2003. 104 с.
300. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: Навчальний посібник. Київ: Вид-во «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 168 с.
301. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав людини за 2014 р. (Київ 2015). URL: http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena/Доповідь_2015_10b.pdf.
302. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина за 2014 рік. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ru/page/secretariat/docs/presentations/>.
303. Эрхард Л. Благосостояние для всех. М.: Дело, 2001. 332 с.
304. Юридична енциклопедія: в 6 т./ редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 1998-2004. Т. 3: К-М. 2001. 792 с.
305. Ягудин Р.А. Механизм обеспечения защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина в РФ: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2014. 18 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняння законопроектів «Про мирні зібрання»

	Проект Закону України “Про мирні зібрання” від 04.07.2013 р. № 2508а	Проект Закону України “Про гарантії свободи мирних зібрань” від 07.12.2015 р. № 3587	Проект Закону України “Про мирні зібрання” від 29.08. 2019 р. № 1200
<u>Стаття 5.</u> <u>Права та обов'язки організатора мирного зібрання</u>	<i>1. Мирні зібрання організовуються на засадах добровільності.</i> <i>2. Організатор мирного зібрання має право:</i> <i>1) проводити мирне зібрання у будь-якій формі за умови додержання закону;</i> <i>2) уповноважувати окремих учасників мирного зібрання виконувати розпорядчі функції щодо організації та проведення зазначеного зібрання;</i> <i>3) встановлювати без спеціального дозволу на час проведення мирного зібрання намети, сцени та інші</i>	1. Мирні зібрання організовуються на засадах добровільності. 2. Організатор мирного зібрання має право: 1) проводити мирне зібрання у будь-якій формі за умови додержання вимог закону; 2) уповноважувати окремих учасників мирного зібрання виконувати функції, в тому числі розпорядчі, щодо організації та проведення зазначеного зібрання; 3) встановлювати без спеціального дозволу на час проведення мирного зібрання намети, сцени та інші тимчасові споруди на місці або маршруті проведення мирного	1. Мирні зібрання організовуються на засадах добровільності. 2. Організатор мирного зібрання має право: 1) проводити мирне зібрання у будь-якій формі за умови додержання вимог закону; 2) уповноважувати окремих учасників мирного зібрання виконувати функції, в тому числі розпорядчі, щодо організації та проведення зазначеного зібрання; 3) встановлювати без спеціального дозволу на час проведення мирного зібрання намети, сцени та інші тимчасові споруди на місці або маршруті проведення мирного

	<p>тимчасові споруди на місці або маршруті проведення мирного зібрання;</p> <p>4) використовувати розпізнавальні знаки організатора мирного зібрання;</p> <p>5) використовувати під час проведення мирного зібрання звукопідсилювальну та іншу апаратуру, транспортні та інші технічні засоби, крім випадків, передбачених цим Законом;</p> <p>6) на участь або на відмову від участі в переговорах щодо узгодження умов проведення мирного зібрання для запобігання обмеженню свободи мирних зібрань;</p> <p>7) здійснювати інші дії, не заборонені законом.</p> <p>3. Організатор мирного зібрання зобов'язаний:</p> <p>1) у разі прийняття рішення про зміну місця, часу, маршруту мирного зібрання, внесення</p>	<p>зібрання, які не перешкоджають руху транспортних засобів, пішоходів та не перекривають доступ до будівель.</p> <p>4) використовувати розпізнавальні знаки організатора мирного зібрання;</p> <p>5) використовувати під час проведення мирного зібрання звукопідсилювальну та іншу апаратуру, транспортні та інші технічні засоби, крім випадків, передбачених цим Законом;</p> <p>6) на участь або на відмову від участі в переговорах щодо узгодження умов проведення мирного зібрання для запобігання обмеженню свободи мирних зібрань;</p> <p>7) здійснювати інші дії, не заборонені законом.</p> <p>3. Організатор мирного зібрання зобов'язаний дотримуватись вимог Конституції та законів, не порушувати права і свободи інших громадян.</p>	<p>зібрання, які не перешкоджають руху транспортних засобів, пішоходів та не перекривають доступ до будівель.</p> <p>4) використовувати розпізнавальні знаки організатора мирного зібрання;</p> <p>5) використовувати під час проведення мирного зібрання звукопідсилювальну та іншу апаратуру, транспортні та інші технічні засоби, крім випадків, передбачених цим Законом;</p> <p>6) на участь або на відмову від участі в переговорах щодо узгодження умов проведення мирного зібрання для запобігання обмеженню свободи мирних зібрань;</p> <p>7) здійснювати інші дії, не заборонені законом.</p> <p>3. Організатор мирного зібрання зобов'язаний дотримуватись вимог Конституції та законів, не порушувати права і свободи інших громадян.</p>
--	---	---	---

	<p><i>інших змін чи доповнень до повідомлення або відмову від проведення мирного зібрання невідкладно повідомляти відповідний орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, визначений статтею 7 цього Закону;</i></p> <p><i>2) не перешкоджати проїзду транспортних засобів оперативних і спеціальних служб.</i></p>		
<p><u>Стаття 8.</u> <u>Зміст і форма повідомлення про проведення мирного зібрання</u></p>	<p>1. У повідомленні про проведення мирного зібрання зазначаються:</p> <p>1) дата проведення, час початку та тривалість мирного зібрання;</p> <p>2) мета проведення мирного зібрання;</p> <p>3) місце або маршрут проведення мирного зібрання;</p> <p>4) очікувана кількість учасників мирного</p>	<p>1. У повідомленні про проведення мирного зібрання зазначаються:</p> <p>1) дата проведення, час початку та тривалість мирного зібрання;</p> <p>2) мета проведення мирного зібрання;</p> <p>3) місце або маршрут проведення мирного зібрання;</p> <p>4) очікувана кількість учасників мирного зібрання;</p> <p>5) прізвище, ім'я та по батькові особи, яка є організатором мирного зібрання,</p>	<p>1. У повідомленні про проведення мирного зібрання зазначаються:</p> <p>1) дата проведення, час початку та тривалість мирного зібрання;</p> <p>2) мета проведення мирного зібрання;</p> <p>3) місце або маршрут проведення мирного зібрання;</p> <p>4) очікувана кількість учасників мирного зібрання;</p> <p>5) прізвище, ім'я та по батькові особи, яка є організатором мирного зібрання,</p>

	<p>зібрання;</p> <p>5) прізвище, ім'я та по батькові особи, яка є організатором мирного зібрання, або представника юридичної особи, громадського об'єднання, що є організатором мирного зібрання, адреса, номери телефонів та адреса електронної пошти за наявності;</p> <p>6) якщо організатором мирного зібрання є юридична особа, громадське об'єднання – їх найменування, місцезнаходження, для юридичної особи – ідентифікаційний код Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців;</p> <p>7) інформація про намір організатора щодо встановлення на місці проведення мирного зібрання тимчасових споруд,</p>	<p>або представника юридичної особи, громадського об'єднання, що є організатором мирного зібрання, адреса, номери телефонів та адреса електронної пошти за наявності;</p> <p>6) якщо організатором мирного зібрання є юридична особа, громадське об'єднання – їх найменування, місцезнаходження, для юридичної особи - ідентифікаційний код Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців;</p> <p>7) інформація про намір організатора щодо встановлення на місці проведення мирного зібрання тимчасових споруд, використання звукопідсилювальної техніки</p> <p>8) інформацію про тимчасове обмеження руху транспорту - для отримання спеціального дозволу.</p> <p>2. Повідомлення про проведення мирного</p>	<p>або представника юридичної особи, громадського об'єднання, що є організатором мирного зібрання, адреса, номери телефонів та адреса електронної пошти за наявності;</p> <p>6) якщо організатором мирного зібрання є юридична особа, громадське об'єднання – їх найменування, місцезнаходження, для юридичної особи – ідентифікаційний код Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців;</p> <p>7) інформація про намір організатора щодо встановлення на місці проведення мирного зібрання тимчасових споруд, використання звукопідсилювальної техніки</p> <p>8) інформацію про тимчасове обмеження руху транспорту – для отримання спеціального дозволу.</p> <p>2. Повідомлення про проведення мирного</p>
--	--	--	--

	<p>використання звукопідсилювальної техніки тощо.</p> <p>2. Повідомлення про проведення мирного зібрання підписує особа, яка є організатором мирного зібрання, або представник юридичної особи, громадського об'єднання, що є організатором мирного зібрання, крім випадку, коли повідомлення надсилається телеграмою, електронною поштою.</p> <p>3. Організатор мирного зібрання має право зазначати у повідомленні додаткову інформацію, додавати до нього інші документи.</p> <p>4. У разі необхідності доповнити чи змінити інформацію в повідомленні про проведення мирного зібрання організатор мирного зібрання має</p>	<p>зібрання підписує особа, яка є організатором мирного зібрання, або представник юридичної особи, громадського об'єднання, що є організатором мирного зібрання, крім випадку, коли повідомлення надсилається телеграмою, електронною поштою.</p> <p>3. Організатор мирного зібрання має право зазначати у повідомленні додаткову інформацію, додавати до нього інші документи.</p> <p>4. У разі необхідності доповнити чи змінити інформацію в повідомленні про проведення мирного зібрання організатор мирного зібрання має право подати обов'язкову для розгляду заяву про доповнення чи зміну повідомлення в межах строків, визначених частиною першою статті 7 цього Закону.</p>	<p>зібрання підписує особа, яка є організатором мирного зібрання, або представник юридичної особи, громадського об'єднання, що є організатором мирного зібрання, крім випадку, коли повідомлення надсилається телеграмою, електронною поштою.</p> <p>3. Організатор мирного зібрання має право зазначати у повідомленні додаткову інформацію, додавати до нього інші документи.</p> <p>4. У разі необхідності доповнити чи змінити інформацію в повідомленні про проведення мирного зібрання організатор мирного зібрання має право подати обов'язкову для розгляду заяву про доповнення чи зміну повідомлення в межах строків, визначених частиною першою статті 7 цього Закону.</p>
--	--	---	---

	право подати обов'язкову для розгляду заяву про доповнення чи зміну повідомлення в межах строків, визначених частиною першою статті 7 цього Закону.		
<u>Стаття 9.</u> <u>Вимоги щодо місця, часу та інших умов проведення мирного зібрання</u>	<p>1. Мирне зібрання може проводитися в будь-якому публічному місці.</p> <p>2. Орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування невідкладно доводять до відома організатора мирного зібрання інформацію про місця, доступ до яких обмежено законом, якщо такі місця перетинаються з місцем (маршрутом) проведення мирного зібрання, зазначеним у повідомленні про проведення такого зібрання.</p> <p>3. Під час проведення мирного зібрання забороняється</p>	<p>1. Мирне зібрання може проводитися в будь-якому публічному місці.</p> <p>2. Орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування невідкладно доводять до відома організатора мирного зібрання інформацію про місця, доступ до яких обмежено законом, якщо такі місця перетинаються з місцем (маршрутом) проведення мирного зібрання, зазначеним у повідомленні про проведення такого зібрання.</p> <p>3. Під час проведення мирного зібрання забороняється повністю перекривати прохід (проїзд) до закладу, підприємства, установи,</p>	<p>1. Мирне зібрання може проводитися в будь-якому публічному місці.</p> <p>2. Орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування невідкладно доводять до відома організатора мирного зібрання інформацію про місця, доступ до яких обмежено законом, якщо такі місця перетинаються з місцем (маршрутом) проведення мирного зібрання, зазначеним у повідомленні про проведення такого зібрання.</p> <p>3. Проведення мирного зібрання допускається у будь-який час доби.</p>

	<p><i>повністю перекривати прохід (проїзд) до закладу, підприємства, установи, організації, державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, поблизу яких воно проводиться.</i></p> <p>4. Проведення мирного зібрання допускається в будь-який час доби.</p> <p>5. Під час проведення мирного зібрання поблизу дитячих закладів та навчальних закладів з цілодобовим перебуванням дітей, стаціонарних закладів охорони здоров'я, жилих будинків у нічний час (з 23 до 7 години) рівень шуму не має перевищувати норми, встановлені Законом України «Про забезпечення санітарного та</p>	<p><i>організації, державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, поблизу яких воно проводиться.</i></p> <p>4. Проведення мирного зібрання допускається в будь-який час доби.</p> <p>5. Під час проведення мирного зібрання поблизу дитячих закладів та навчальних закладів з цілодобовим перебуванням дітей, стаціонарних закладів охорони здоров'я, жилих будинків у нічний час (з 23 до 7 години) рівень шуму не має перевищувати норми, встановлені Законом України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення".</p> <p>6. Організатору та учасникам мирного зібрання під час його проведення забороняється мати при собі зброю, а також пристрої або предмети, що можуть</p>	<p>4. Під час проведення мирного зібрання поблизу дитячих закладів та навчальних закладів з цілодобовим перебуванням дітей, стаціонарних закладів охорони здоров'я, жилих будинків у нічний час (з 23 до 7 години) рівень шуму не має перевищувати норми, встановлені Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».</p> <p>5. Організатору та учасникам мирного зібрання під час його проведення забороняється мати при собі зброю, а також пристрої або пристосовані предмети, що можуть бути використані для завдання шкоди життю і здоров'ю людей.</p> <p>6. Під час проведення мирного</p>
--	---	---	--

	<p>епідемічного благополуччя населення».</p> <p>6. Організатору та учасникам мирного зібрання під час його проведення забороняється мати при собі зброю, а також пристрої або пристосовані предмети, що можуть бути використані проти життя і здоров'я людей.</p>	<p>бути використані проти життя і здоров'я людей.</p>	<p>зібрання діють обмеження, передбачені Законом України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”.</p>
<p><u>Стаття 12. Захист професійної діяльності журналістів, працівників засобів масової інформації під час проведення мирного зібрання</u></p>	<p>1. Журналісти, працівники засобів масової інформації мають право безперешкодно здійснювати свою професійну діяльність, у тому числі проводити аудіо- та відеозапис, фотозйомку, у місцях проведення мирних зібрань.</p> <p>2. Організатори та учасники мирних зібрань, працівники органу внутрішніх справ сприяють професійній діяльності журналістів,</p>	<p>1. Журналісти, працівники засобів масової інформації мають право безперешкодно здійснювати свою професійну діяльність, у тому числі проводити аудіо- та відеозапис, фотозйомку, у місцях проведення мирних зібрань. При цьому вони повинні мати про собі належні документи, знакові та інші засоби позначення особи представника преси.</p> <p>2. Організатори та учасники мирних</p>	<p>1. Журналісти, працівники засобів масової інформації мають право безперешкодно здійснювати свою професійну діяльність, у тому числі проводити аудіо- та відеозапис, фотозйомку, у місцях проведення мирних зібрань. При цьому вони повинні мати про собі належні документи, знакові та інші засоби позначення особи представника преси.</p> <p>2. Організатори та учасники мирних</p>

	працівників засобів масової інформації під час проведення мирних зібрань.	зібрань, <i>представники Національної Поліції, Національної Гвардії України та інших правоохоронних органів в межах компетенції</i> сприяють професійній діяльності журналістів, працівників засобів масової інформації під час проведення мирних зібрань.	зібрань, <i>представники Національної Поліції, Національної Гвардії України та інших правоохоронних органів в межах компетенції</i> сприяють професійній діяльності журналістів, працівників засобів масової інформації під час проведення мирних зібрань.
<u>Стаття 13. Повноваження органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування із забезпечення проведення мирного зібрання</u>	<p>1. Орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування:</p> <p>1) невідкладно здійснює реєстрацію повідомлення про проведення мирного зібрання із зазначенням дати і часу його надходження;</p> <p>2) невідкладно надає організатору мирного зібрання письмове підтвердження про одержання повідомлення із зазначенням часу</p>	<p>1. Орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування:</p> <p>1) невідкладно здійснює реєстрацію повідомлення про проведення мирного зібрання із зазначенням дати і часу його надходження;</p> <p>2) невідкладно надає організатору мирного зібрання письмове підтвердження про одержання повідомлення із зазначенням часу</p>	<p>1. Орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування:</p> <p>1) невідкладно здійснює реєстрацію повідомлення про проведення мирного зібрання із зазначенням дати і часу його надходження;</p> <p>2) невідкладно надає організатору мирного зібрання письмове підтвердження про одержання повідомлення із зазначенням часу</p>

	<p>його надходження;</p> <p>3) невідкладно після отримання повідомлення про проведення мирного зібрання інформує про це відповідний орган внутрішніх справ, а також державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим чи орган місцевого самоврядування, до компетенції якого віднесено вирішення питань, яких стосується мета мирного зібрання;</p> <p>4) взаємодіє з органом внутрішніх справ з питань, пов'язаних з проведенням мирного зібрання;</p> <p>5) у межах своєї компетенції організовує роботу комунальних служб, служб швидкої медичної допомоги, підрозділів органів державного нагляду у сфері пожежної та техногенної безпеки,</p>	<p>його надходження;</p> <p><i>3) невідкладно після отримання повідомлення про проведення мирного зібрання інформує про це Національну Поліцію, Національну Гвардію України та інші правоохоронні органи відповідно до компетенції, а також державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим чи орган місцевого самоврядування, до компетенції якого віднесено вирішення питань, яких стосується мета мирного зібрання;</i></p> <p><i>4) взаємодіє з органом Національної поліції з питань, пов'язаних з проведенням мирного зібрання;</i></p> <p>5) у межах своєї компетенції організовує роботу комунальних служб, служб швидкої медичної допомоги,</p>	<p>його надходження;</p> <p><i>3) невідкладно після отримання повідомлення про проведення мирного зібрання інформує про це Національну Поліцію, Національну Гвардію України та інші правоохоронні органи відповідно до компетенції, а також державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим чи орган місцевого самоврядування, до компетенції якого віднесено вирішення питань, яких стосується мета мирного зібрання;</i></p> <p><i>4) взаємодіє з органом Національної поліції з питань, пов'язаних з проведенням мирного зібрання;</i></p> <p>5) у межах своєї компетенції організовує роботу комунальних служб, служб швидкої медичної допомоги,</p>
--	---	--	--

	<p>промислової безпеки, державної пожежної охорони, інших служб.</p> <p>2. У разі надходження кількох повідомлень про проведення мирних зібрань в одному місці, в один час орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування невідкладно:</p> <p>1) інформує організаторів мирних зібрань про те, що в зазначеному місці в цей час вже передбачено проведення іншого мирного зібрання;</p> <p>2) пропонує організаторам мирних зібрань дійти згоди щодо зміни місця або часу їх проведення чи організації одночасних мирних зібрань.</p> <p>3. У разі проведення одночасних мирних зібрань орган</p>	<p>підрозділів органів державного нагляду у сфері пожежної та техногенної безпеки, промислової безпеки, державної пожежної охорони, інших служб;</p> <p>б) надає дозвіл на тимчасове обмеження руху транспортних засобів у місці або за маршрутом проведення мирного зібрання та вживає заходів для забезпечення безпеки учасників мирного зібрання.</p> <p>2. У разі надходження кількох повідомлень про проведення мирних зібрань в одному місці, в один час орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування невідкладно:</p> <p>1) інформує організаторів мирних зібрань про те, що в зазначеному місці в цей час вже</p>	<p>підрозділів органів державного нагляду у сфері пожежної та техногенної безпеки, промислової безпеки, державної пожежної охорони, інших служб;</p> <p>б) надає дозвіл на тимчасове обмеження руху транспортних засобів у місці або за маршрутом проведення мирного зібрання та вживає заходів для забезпечення безпеки учасників мирного зібрання.</p> <p>2. У разі надходження кількох повідомлень про проведення мирних зібрань в одному місці, в один час орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування невідкладно:</p> <p>1) інформує організаторів мирних зібрань про те, що в зазначеному місці в цей час вже</p>
--	---	--	--

	<p>виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування вживає необхідних заходів з метою недопущення конфліктних ситуацій, які можуть перешкоджати проведенню та досягненню мети мирних зібрань.</p> <p>4. У разі здійснення заходів, передбачених частинами першою та другою цієї статті, орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування не має права:</p> <p>1) відмовити в реєстрації повідомлення про проведення мирного зібрання;</p> <p>2) давати оцінку доцільності проведення мирного зібрання;</p> <p>3) надавати перевагу одній зі сторін у разі проведення одночасних мирних</p>	<p>передбачено проведення іншого мирного зібрання;</p> <p>2) пропонує організаторам мирних зібрань діяти згоди щодо зміни місця або часу їх проведення чи організації одночасних мирних зібрань.</p> <p>3. У разі проведення одночасних мирних зібрань орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування вживає необхідних заходів з метою недопущення конфліктних ситуацій, які можуть перешкоджати проведенню та досягненню мети мирних зібрань.</p> <p>4. У разі здійснення заходів, передбачених частинами першою та другою цієї статті, орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування не</p>	<p>передбачено проведення іншого мирного зібрання;</p> <p>2) пропонує організаторам мирних зібрань діяти згоди щодо зміни місця або часу їх проведення чи організації одночасних мирних зібрань.</p> <p>3. У разі проведення одночасних мирних зібрань орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування вживає необхідних заходів з метою недопущення конфліктних ситуацій, які можуть перешкоджати проведенню та досягненню мети мирних зібрань.</p> <p>4. У разі здійснення заходів, передбачених частинами першою та другою цієї статті, орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування не</p>
--	--	---	---

	<p>зібрань, у тому числі контрзібрань;</p> <p>4) забороняти або обмежувати свободу вибору місця, часу чи маршруту мирних зібрань;</p> <p>5) перешкоджати досягненню мети проведення мирного зібрання.</p>	<p>має права:</p> <p>1) відмовити в реєстрації повідомлення про проведення мирного зібрання;</p> <p>2) давати оцінку доцільності проведення мирного зібрання;</p> <p>3) надавати перевагу одній зі сторін у разі проведення одночасних мирних зібрань, у тому числі контрзібрань;</p> <p>4) забороняти або обмежувати свободу вибору місця, часу чи маршруту мирних зібрань;</p> <p>5) перешкоджати досягненню мети проведення мирного зібрання.</p>	<p>має права:</p> <p>1) відмовити в реєстрації повідомлення про проведення мирного зібрання;</p> <p>2) давати оцінку доцільності проведення мирного зібрання;</p> <p>3) надавати перевагу одній зі сторін у разі проведення одночасних мирних зібрань, у тому числі контрзібрань;</p> <p>4) забороняти або обмежувати свободу вибору місця, часу чи маршруту мирних зібрань;</p> <p>5) перешкоджати досягненню мети проведення мирного зібрання.</p>
<p><u>Стаття 15.</u> <u>Особливості проведення спонтанного мирного зібрання</u></p>	<p>1. Організатор (у разі його наявності) або учасник спонтанного мирного зібрання у довільній формі та у будь-який спосіб невідкладно повідомляє орган внутрішніх справ або</p>	<p><i>Стаття 15.</i> <i>Повноваження Національної поліції та Національної гвардії України та інших правоохоронних органів із забезпечення проведення мирного</i></p>	<p><i>Стаття 15.</i> <i>Повноваження Національної поліції та Національної гвардії України та інших правоохоронних органів із забезпечення</i></p>

	<p>відповідний орган місцевого самоврядування про дату, час, місце, мету проведення спонтанного мирного зібрання, а також про заходи, яких необхідно вжити для забезпечення проведення спонтанного мирного зібрання. Таке повідомлення може бути зроблене до початку мирного зібрання або під час його проведення представникові органу внутрішніх справ в усній формі.</p> <p>2. Орган внутрішніх справ з моменту отримання повідомлення про проведення спонтанного мирного зібрання невідкладно його реєструє та вживає заходи, передбачені статтею 16 цього Закону.</p> <p>3. Орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування для</p>	<p>зібрання</p> <p>1. Національна поліція та Національна гвардія України та інші правоохоронні органи відповідно до компетенції:</p> <p>1) забезпечують громадський порядок і безпеку людей під час проведення мирного зібрання;</p> <p>2) здійснюють супроводження учасників мирного зібрання, а також за наявності дозволу органу місцевого самоврядування - тимчасове обмеження або зміну маршрутів руху транспорту, встановлення спеціальних знаків;</p> <p>4) на прохання організатора одного з одночасних мирних зібрань або в разі необхідності під час проведення контрзібрань забезпечують розведення учасників зібрань на безпечну відстань, при цьому не обмежуючи сторони у праві проведення одночасних мирних зібрань;</p> <p>5) у разі необхідності</p>	<p>проведення мирного зібрання</p> <p>1. Національна поліція та Національна гвардія України та інші правоохоронні органи відповідно до компетенції:</p> <p>1) забезпечують громадський порядок і безпеку людей під час проведення мирного зібрання;</p> <p>2) здійснюють супроводження учасників мирного зібрання, а також за наявності дозволу органу місцевого самоврядування - тимчасове обмеження або зміну маршрутів руху транспорту, встановлення спеціальних знаків;</p> <p>4) на прохання організатора одного з одночасних мирних зібрань або в разі необхідності під час проведення контрзібрань забезпечують розведення учасників</p>
--	---	--	--

	<p>забезпечення проведення спонтанного мирного зібрання з моменту отримання повідомлення про проведення такого мирного зібрання вживає заходи для забезпечення його проведення відповідно до повноважень, визначених статтею 13 цього Закону, повідомляє про такі заходи орган внутрішніх справ та учасників спонтанного мирного зібрання, а також може направити за місцем проведення спонтанного мирного зібрання свого представника для оцінки ситуації та організації і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення його проведення.</p> <p>4. Заходи із забезпечення проведення спонтанного мирного зібрання мають</p>	<p>вживають інші заходи, пов'язані із забезпеченням безпеки громадян і громадського порядку під час проведення мирного зібрання, відповідно до закону.</p>	<p>зібрань на безпечну відстань, при цьому не обмежуючи сторони у праві проведення одночасних мирних зібрань;</p> <p>5) у разі необхідності вживають інші заходи, пов'язані із забезпеченням безпеки громадян і громадського порядку під час проведення мирного зібрання, відповідно до закону.</p>
--	---	--	---

	<p>передбачати:</p> <p>1) забезпечення безпеки учасників мирного зібрання та інших осіб, які знаходяться у місці проведення спонтанного мирного зібрання;</p> <p>2) взаємодію уповноваженого представника органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування з органом внутрішніх справ і з учасниками спонтанного мирного зібрання.</p> <p>5. Правила частин другої – четвертої цієї статті застосовуються також у випадках надходження повідомлення про проведення мирного зібрання відповідно до абзацу другого частини першої статті 7 цього Закону.</p>		
	<p>Стаття 17. Обмеження щодо реалізації права на свободу мирних</p>	<p>Стаття 16. Обмеження щодо реалізації права на свободу мирних</p>	<p>Стаття 16. Обмеження щодо реалізації права на свободу мирних</p>

	<p>зібрань</p> <p>1. Обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань встановлює лише суд і не інакше як за сукупності таких умов:</p> <p>1) обмеження відповідає частині другій статті 39 Конституції України;</p> <p>2) наявна хоча б одна з підстав, визначених нижче у частині другій цієї статті;</p> <p>3) таке обмеження є пропорційним відповідно до частини третьої цієї статті.</p> <p>2. Обмеження реалізації права на свободу свободи мирних зібрань можливе лише з таких підстав:</p> <p>1) зібрання має метою ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким</p>	<p>зібрань</p> <p>1. Обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань встановлює лише суд і не інакше як за сукупності таких умов:</p> <p>1) обмеження відповідає частині другій <u>статті 39 Конституції України</u>;</p> <p>2) наявна хоча б одна з підстав, визначених нижче у частині другій цієї статті;</p> <p>3) таке обмеження є пропорційним відповідно до частини третьої цієї статті.</p> <p>2. Обмеження реалізації права на свободу свободи мирних зібрань можливе лише з таких підстав:</p> <p>1) метою зібрання є: ліквідація незалежності України, зміна конституційного ладу насильницьким шляхом, зміна меж території або державного кордону України, захоплення державних або громадських будівель чи споруд, перешкоджання діяльності Збройних</p>	<p>зібрань</p> <p>1. Обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань встановлює лише суд і не інакше як за сукупності таких умов:</p> <p>1) обмеження відповідає частині другій статті 39 Конституції України;</p> <p>2) наявна хоча б одна з підстав, визначених у частині другій цієї статті;</p> <p>3) таке обмеження є пропорційним відповідно до частини третьої цієї статті.</p> <p>2. Обмеження реалізації права на свободу свободи мирних зібрань можливе виключно судом з таких підстав:</p> <p>1) метою зібрання є: ліквідація незалежності України, зміна конституційного ладу насильницьким</p>
--	--	---	---

	<p><i>шляхом;</i></p> <p>2) необхідність захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України від незаконних посягань;</p> <p>3) зібрання має метою пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі;</p> <p>4) запобігання реальній небезпеці застосування з боку організаторів та учасників зібрання фізичної сили, зброї та інших небезпечних засобів для заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну інших осіб;</p> <p>5) установлення на відповідній території тимчасового обмеження щодо проведення мирних зібрань указом Президента України про введення</p>	<p>Сил України або військових формувань;</p> <p>2) необхідність захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України від незаконних посягань;</p> <p>3) зібрання має метою пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі;</p> <p>4) запобігання реальній небезпеці застосування з боку організаторів та учасників зібрання фізичної сили, зброї та інших небезпечних засобів для заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну інших осіб;</p> <p>5) установлення на відповідній території тимчасового обмеження щодо проведення мирних зібрань указом Президента України про введення надзвичайного стану або воєнного стану, затвердженим Верховною Радою України відповідно до <u>Конституції</u></p>	<p>шляхом, зміна меж території або державного кордону України, перешкоджання діяльності Збройних Сил України або військових формувань;</p> <p>2) необхідність захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України від незаконних посягань;</p> <p>3) зібрання має метою пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів;</p> <p>4) запобігання реальній небезпеці застосування з боку організаторів та учасників зібрання фізичної сили, зброї та інших небезпечних</p>
--	---	---	--

	<p>надзвичайного стану або воєнного стану, затвердженим Верховною Радою України відповідно до Конституції України та законів України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану»;</p> <p>б) установа рішенням Кабінету Міністрів України на відповідній території карантину відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», якщо таке рішення передбачає можливість встановлення судом обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань з метою захисту населення від епідемії (спалаху) особливо небезпечної інфекційної хвороби.</p> <p>7) зібрання має на меті порушення</p>	<p><u>України та законів України "Про правовий режим надзвичайного стану", "Про правовий режим воєнного стану";</u></p> <p>б) установа рішенням Кабінету Міністрів України на відповідній території карантину відповідно до <u>Закону України "Про захист населення від інфекційних хвороб"</u>, якщо таке рішення передбачає можливість встановлення судом обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань з метою захисту населення від епідемії (спалаху) особливо небезпечної інфекційної хвороби.</p> <p>7) зібрання має на меті порушення основоположних прав та свобод людини.</p> <p>3. Реалізація права на свободу мирних зібрань може бути обмежена, якщо це необхідно у демократичному суспільстві, з урахуванням принципу пропорційності лише</p>	<p>засобів для заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну інших осіб;</p> <p>5) установа на відповідній території тимчасового обмеження щодо проведення мирних зібрань указом Президента України про введення надзвичайного стану або воєнного стану, затвердженим Верховною Радою України відповідно до Конституції України та законів України "Про правовий режим надзвичайного стану", "Про правовий режим воєнного стану";</p> <p>б) установа рішенням Кабінету Міністрів України на відповідній території карантину відповідно до Закону України "Про захист населення від інфекційних хвороб", якщо таке рішення передбачає</p>
--	---	--	---

	<p>основоположних прав та свобод людини.</p> <p>3. Реалізація права на свободу мирних зібрань може бути обмежена, якщо це необхідно у демократичному суспільстві, з урахуванням принципу пропорційності лише до тієї міри, яка є мінімальною для захисту інтересів, зазначених у частині другій статті 39 Конституції України.</p> <p>Право на свободу мирних зібрань може бути обмежене у спосіб:</p> <p>1) повного або часткового обмеження щодо місця або маршруту проведення мирного зібрання у разі, якщо вони перетинаються з місцем, доступ до якого обмежено законом;</p> <p>2) обмеження щодо</p>	<p>до тієї міри, яка є мінімальною для захисту інтересів, зазначених у частині другій <u>статті 39 Конституції України</u>. Право на свободу мирних зібрань може бути обмежене у спосіб:</p> <p>1) повного або часткового обмеження щодо місця або маршруту проведення мирного зібрання у разі, якщо вони перетинаються з місцем, доступ до якого обмежено законом;</p> <p>2) обмеження щодо часу чи тривалості мирного зібрання;</p> <p>3) повного або часткового обмеження щодо використання звукопідсилювальної апаратури чи інших джерел шуму відповідно до частини п'ятої статті 9 цього Закону;</p> <p>4) часткового обмеження щодо місця встановлення тимчасових споруд;</p> <p>5) заборони проведення мирного зібрання.</p> <p>4. Заборона проведення мирного</p>	<p>можливість встановлення судом обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань з метою захисту населення від епідемії (спалаху) особливо небезпечної інфекційної хвороби.</p> <p>7) зібрання має на меті порушення основоположних прав та свобод людини.</p> <p>3. Реалізація права на свободу мирних зібрань може бути обмежена, якщо це необхідно у демократичному суспільстві, з урахуванням принципу пропорційності лише до тієї міри, яка є мінімальною для захисту інтересів, зазначених у частині другій статті 39 Конституції України.</p> <p>Право на свободу мирних зібрань може бути обмежене у спосіб:</p>
--	--	---	---

	<p>часу чи тривалості мирного зібрання;</p> <p>3) повного або часткового обмеження щодо використання звукопідсилювальної апаратури чи інших джерел шуму відповідно до частини п'ятої статті 9 цього Закону;</p> <p>4) часткового обмеження щодо місця встановлення тимчасових споруд;</p> <p>5) заборони проведення мирного зібрання.</p> <p>4. Заборона проведення мирного зібрання застосовується як винятковий захід – лише у разі неможливості досягнути законних цілей обмеження в інший спосіб, визначений частиною третьою цієї статті.</p> <p>5. Встановлення обмеження щодо реалізації права на</p>	<p>зібрання застосовується як винятковий захід – лише у разі неможливості досягнути законних цілей обмеження в інший спосіб, визначений частиною третьою цієї статті.</p> <p>5. Встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань не повинно перешкоджати досягненню законної мети мирного зібрання щодо вільного вираження поглядів у межах видимості та чутності адресатів і своєчасного доведення цих поглядів до відома державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, суспільства чи інших адресатів.</p> <p>6. Не можуть бути підставою для обмеження свободи мирних зібрань:</p> <p>1) чисельність учасників мирного зібрання;</p> <p>2) проведення одночасних мирних</p>	<p>1) повного або часткового обмеження щодо місця або маршруту проведення мирного зібрання у разі, якщо вони перетинаються з місцем, доступ до якого обмежено законом;</p> <p>2) обмеження щодо часу чи тривалості мирного зібрання;</p> <p>3) повного або часткового обмеження щодо використання звукопідсилювальної апаратури чи інших джерел шуму відповідно до частини четвертої статті 9 цього Закону;</p> <p>4) часткового обмеження щодо місця встановлення тимчасових споруд;</p> <p>5) заборони проведення мирного зібрання у випадках, передбачених пунктами 1-3 частини другої цієї статті.</p> <p>4. Заборона</p>
--	--	---	---

	<p>свободу мирних зібрань не повинно перешкоджати досягненню законної мети мирного зібрання щодо вільного вираження поглядів у межах видимості та чутності адресатів і своєчасного доведення цих поглядів до відома державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, суспільства чи інших адресатів.</p> <p>6. Не можуть бути підставою для обмеження свободи мирних зібрань:</p> <p>1) чисельність учасників мирного зібрання;</p> <p>2) проведення одночасних мирних зібрань, у тому числі контрзібрань;</p> <p>3) проведення одночасно з мирним зібранням інших</p>	<p>зібрань, у тому числі контрзібрань;</p> <p>3) проведення одночасно з мирним зібранням інших масових чи охоронюваних заходів, у тому числі святкувань, концертів, візитів посадових осіб.</p> <p>7. Несвоєчасне подання повідомлення про проведення мирного зібрання не зумовлює його обмеження за відсутності підстав, визначених частиною другою цієї статті.</p> <p>8. Суд може встановити обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань лише щодо конкретного мирного зібрання.</p> <p>9. Не допускається обмеження свободи мирних зібрань чи надання переваг у її здійсненні за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за</p>	<p>проведення мирного зібрання застосовується як винятковий захід – лише у разі неможливості досягнути законних цілей обмеження в інший спосіб, визначений частиною третьою цієї статті.</p> <p>5. Встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань не повинно перешкоджати досягненню законної мети мирного зібрання щодо вільного вираження поглядів у межах видимості та чутності адресатів і своєчасного доведення цих поглядів до відома державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, суспільства чи інших адресатів.</p> <p>6. Не можуть бути</p>
--	--	--	---

	<p>масових чи охоронюваних заходів, у тому числі святкувань, концертів, візитів посадових осіб.</p> <p>7. Неподання або несвоєчасне подання повідомлення про проведення мирного зібрання не зумовлює його обмеження за відсутності підстав, визначених частиною другою цієї статті.</p> <p>8. Суд може встановити обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань лише щодо конкретного мирного зібрання.</p> <p>9. Не допускається обмеження свободи мирних зібрань чи надання переваг у її здійсненні за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження,</p>	<p>мовними або іншими ознаками.</p>	<p>підставою для обмеження свободи мирних зібрань:</p> <p>1) чисельність учасників мирного зібрання;</p> <p>2) проведення одночасних мирних зібрань, у тому числі контрзібрань;</p> <p>3) проведення одночасно з мирним зібранням інших масових чи охоронюваних заходів, у тому числі святкувань, концертів, візитів посадових осіб.</p> <p>7. Несвоєчасне подання повідомлення про проведення мирного зібрання не зумовлює його обмеження за відсутності підстав, визначених частиною другою цієї статті.</p> <p>8. Суд може встановити обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань лише щодо</p>
--	--	-------------------------------------	--

	майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.		конкретного мирного зібрання. 9. Не допускається обмеження свободи мирних зібрань чи надання переваг у її здійсненні за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.
	<p>Стаття 18. Узгодження умов проведення мирного зібрання для запобігання обмеженню свободи мирних зібрань</p> <p>1. Якщо повідомлення про проведення мирного зібрання чи інша інформація, якою володіє орган виконавчої влади або орган місцевого</p>	<p>Стаття 17. Узгодження умов проведення мирного зібрання для запобігання обмеженню свободи мирних зібрань</p> <p>1. Якщо повідомлення про проведення мирного зібрання чи інша інформація, якою володіє орган виконавчої влади або орган місцевого</p>	<p>Стаття 17. Узгодження умов проведення мирного зібрання для запобігання обмеженню свободи мирних зібрань</p> <p>1. Якщо повідомлення про проведення мирного зібрання чи інша інформація, якою володіє орган виконавчої влади або орган місцевого</p>

	<p>самоврядування, що отримав таке повідомлення, вказує на наявність підстав для обмеження свободи мирних зібрань, установлених цим Законом, такий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування ініціює проведення переговорів з організатором мирного зібрання щодо зміни умов його проведення.</p> <p>2. Переговори з організатором мирного зібрання проводяться з метою запобігання обставинам, що є підставою для обмеження свободи мирних зібрань. З цією метою орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який отримав повідомлення про проведення мирного зібрання, може дати організатору мирного зібрання</p>	<p>самоврядування, що отримав таке повідомлення, вказує на наявність підстав для обмеження свободи мирних зібрань, установлених цим Законом, такий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування ініціює проведення переговорів з організатором мирного зібрання щодо зміни умов його проведення.</p> <p>2. Переговори з організатором мирного зібрання проводяться з метою запобігання обставинам, що є підставою для обмеження свободи мирних зібрань. З цією метою орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який отримав повідомлення про проведення мирного зібрання, може дати організатору мирного зібрання</p>	<p>самоврядування, що отримав таке повідомлення, вказує на наявність підстав для обмеження свободи мирних зібрань, установлених цим Законом, такий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування ініціює проведення переговорів з організатором мирного зібрання щодо зміни умов його проведення.</p> <p>2. Переговори з організатором мирного зібрання проводяться з метою запобігання обставинам, що є підставою для обмеження свободи мирних зібрань. З цією метою орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який отримав повідомлення про проведення мирного зібрання, може дати організатору мирного зібрання</p>
--	---	---	---

	<p>рекомендації щодо зміни часу, місця, мети, встановлення наметів, сцен та інших тимчасових споруд чи інших умов проведення мирного зібрання, що виключатиме підстави для обмеження свободи мирних зібрань.</p> <p><i>3. За згодою або на прохання організатора мирного зібрання у переговорах можуть брати участь інші особи, зокрема представники засобів масової інформації, органів внутрішніх справ.</i></p> <p>4. Рішення про зміну часу, місця, мети, встановлення наметів, сцен та інших тимчасових споруд або інших умов проведення мирного зібрання приймає організатор мирного зібрання.</p> <p>5. Подання позову до суду про встановлення</p>	<p>рекомендації щодо зміни часу, місця, мети, встановлення наметів, сцен та інших тимчасових споруд чи інших умов проведення мирного зібрання, що виключатиме підстави для обмеження свободи мирних зібрань.</p> <p>3. За згодою або на прохання організатора мирного зібрання у переговорах можуть брати участь інші особи, зокрема <i>представники засобів масової інформації, Національної Поліції, Національної Гвардії України та інших правоохоронних органів. Це рішення не вимагає подання нового повідомлення або заяви про зміну чи доповнення повідомлення про проведення мирного зібрання і за бажанням однієї зі сторін переговорів</i></p>	<p>рекомендації щодо зміни часу, місця, мети, встановлення наметів, сцен та інших тимчасових споруд чи інших умов проведення мирного зібрання, що виключатиме підстави для обмеження свободи мирних зібрань.</p> <p>3. За згодою або на прохання організатора мирного зібрання у переговорах можуть брати участь інші особи, зокрема <i>представники засобів масової інформації, Національної Поліції, Національної Гвардії України та інших правоохоронних органів. Це рішення не вимагає подання нового повідомлення або заяви про зміну чи доповнення повідомлення про проведення мирного зібрання і за бажанням однієї зі сторін переговорів</i></p>
--	---	---	---

	<p>обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань не є перешкодою для проведення переговорів щодо зміни умов проведення мирного зібрання. Результати переговорів можуть бути зафіксовані в умовах примирення, про які повідомляється суд.</p>	<p><i>оформлюється письмово та реєструється у органі, який брав участь в переговорах.</i></p> <p>4. Рішення про зміну часу, місця, мети, встановлення наметів, сцен та інших тимчасових споруд або інших умов проведення мирного зібрання приймає організатор мирного зібрання.</p> <p>5. Подання позову до суду про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань не є перешкодою для проведення переговорів щодо зміни умов проведення мирного зібрання. Результати переговорів можуть бути зафіксовані в умовах примирення, про які повідомляється суд.</p>	<p><i>оформлюється письмово та реєструється у органі, який брав участь в переговорах.</i></p> <p>4. Рішення про зміну часу, місця, мети, встановлення наметів, сцен та інших тимчасових споруд або інших умов проведення мирного зібрання приймає організатор мирного зібрання.</p> <p>5. Подання позову до суду про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань не є перешкодою для проведення переговорів щодо зміни умов проведення мирного зібрання. Результати переговорів можуть бути зафіксовані в умовах примирення, про які повідомляється суд.</p>
--	--	---	---

		<p>Стаття 18. Дії Національної поліції та Національної гвардії України та інших правоохоронних органів у разі втрати зібранням мирного характеру</p> <p>1. Національна поліція та Національна гвардія України, інші правоохоронні органи відповідно до компетенції оголошують про втрату зібранням мирного характеру, якщо його учасники масово застосовують насильство, або своїми діями перешкоджають затриманню осіб, що вчиняють насильство в ході мирного зібрання, та якщо іншим чином припинити насильство не можливо.</p> <p>2. В оголошенні про втрату зібранням мирного характеру правоохоронні органи повідомляють про:</p> <p>1) надання часу для залишення місця проведення зібрання для осіб, що не</p>	
--	--	--	--

		<p>беруть участь у актах насильства;</p> <p>2) можливість реалізувати своє право на мирне зібрання таким чином, щоб не перешкоджати законним діями працівників правоохоронних органів, в тому числі шляхом проведення спонтанного зібрання.</p>	
--	--	---	--

ВЕРХОВНИЙ СУД
КАСАЦІЙНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД
вул. Московська, 8, корпус 5, м. Київ, 01029, код ЄДРПОУ 41721784

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертації
Загороднюка Андрія Григоровича
На здобуття наукового ступеня доктора філософії
За спеціальністю 081 «Право»
«КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЗБОРИ, МІТИНГИ,
ПОХОДИ І ДЕМОНСТРАЦІЇ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ»

Дисертація Загороднюка Андрія Григоровича безпосередньо пов'язана з його професійною діяльністю як судді палати з розгляду справ щодо виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду до компетенції якої віднесено розгляд справ щодо захисту прав громадян на мирні публічні зібрання.

Результати дисертаційного дослідження Загороднюка Андрія Григоровича використовуються при здійсненні судочинства, підготовці та наданні методичної допомоги суддям судів першої та апеляційної інстанції, організації та проведенні навчань, семінарів для працівників апаратів судів та при розробці пропозицій до проєктів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення питань, пов'язаних із забезпеченням реалізації конституційних прав громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації та їх захисту.

Голова

М. І. Смокович

Додаток В

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021, тел. приймальні: +38 (0432) 50-89-30,
факс: +38 (0432) 50-87-78, E-mail: rector@donnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070803

«04» листопада 2020 №104/01.1.3-43

На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації
ЗАГОРОДНЮКА АНДРІЯ ГРИГОРОВИЧА
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»
«Конституційне право громадян на збори, мітинги, походи і
демонстрації: питання теорії та практики»

Дисертація Загороднюка Андрія Григоровича «Конституційне право громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації: питання теорії і практики» виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державна реєстрація №0118U003140), в межах якої автором проведено дослідження конституційного права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації в контексті механізму його реалізації, яку здійснено із врахуванням теоретичної складової та практичного виміру.

Результати дослідження Загороднюка Андрія Григоровича використано в навчальному процесі кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладенні навчальної дисципліни «Конституційне право України» та «Адміністративне судочинство».

Проректор з наукової роботи

ХАДЖИНОВ

Додаток Г

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Статті у наукових фахових виданнях, визначених МОН України, та у наукових періодичних виданнях інших держав:***

1. Загороднюк А.Г. Право на мирні зібрання в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. №1-2 (35-36). С.11-16.
2. Загороднюк А.Г. Теоретико-правові аспекти конституційного права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації *Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр /редкол.: С.Г.Серьогіна та ін. Харків: Право. 2019. Вип. 37. С. 278-290.*
3. Турченко О.Г., Загороднюк А.Г. Міжнародно-правові стандарти забезпечення реалізації права на мирні зібрання *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 6. С. 143-148.

Тези виступів на конференціях, науково-практичних заходах:

4. Загороднюк А.Г. Щодо тлумачення права на свободу мирних зібрань. *Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (18 травня 2018 р.) / Донецький національний університет імені Василя Стуса; за заг. ред. д.ю.н. проф. А.Г.Бобкової. Вінниця: ТОВ: «Нілан-ЛТД», 2018. С.110-111*
5. Загороднюк А.Г. Конституційне право на мирні збори, мітинги, демонстрації: питання термінології. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір:*

матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року) / За ред. О.Г. Турченко. Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С.51-54. URL: <https://tinyurl.com/2jw6bcaz>.

6. Загороднюк А.Г. Конституційне право збиратися мирно, проводити збори, мітинги, походи і демонстрації в системі конституційних прав. *Тридцять восьми економіко-правові дискусії*: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Львів, 2019. С.32-35.

7. Загороднюк А.Г. Право на мирні зібрання: співвідношення міжнародних стандартів та національного законодавства. *Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності*: матеріали II Міжнародної науковопрактичної конференції. м. Львів 13-14 липня 2020 року. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С.63-64.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

8. Загороднюк А.Г. Поняття та структура механізму реалізації права громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації. *Economic and Law paradigm of modern society*. 2020. №2. С.87-94.